

МАТЕРІАЛИ
ДРУКУЮТЬСЯ
УКРАЇНСЬКОЮ,
АНГЛІЙСЬКОЮ
ТА ПОЛЬСЬКОЮ
МОВАМИ

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА СОЦІАЛЬНА РОБОТА № 1, 2024

заснований у 2023 році

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор –

ЦЮПРИК Андрій, доктор пед. наук, доцент

Заступники головного редактора

ГОНТАР Зоряна, кандидат наук з держ. упр., доцент

ЛОГВИНЕНКО Вікторія, кандидат філос. наук, доцент

Члени редакційної колегії

БАЛДИНЮК Олена, кандидат пед. наук, доцент;

ГРИЦАНЮК Віта, кандидат політ. наук, доцент;

ДЯКОНА Антоніна, доктор наук, професор;

КОВАЛЬЧУК Віктор, кандидат наук з держ. упр., доцент;

КОСТИШИН Емілія, кандидат іст. наук, доцент;

ЛАЗОР Оксана, доктор наук з держ. упр., професор;

ЛАЗОР Олег, доктор наук з держ. упр., професор;

ОСЕТРОВА Оксана, доктор філос. наук, професор;

ПАСІЧНИК Василь, доктор наук з держ. упр., доцент;

ПЛАТАШ Лариса, кандидат пед. наук, доцент;

ЮНИК Ірина, кандидат наук з держ. упр., доцент;

ЯРЕМЕНКО Олександр, кандидат наук з держ. упр., доцент.

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ

Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності (ЛДУ БЖД)

ЗАРЕЄСТРОВАНО

Національною радою України з питань телебачення
і радіомовлення: Рішення № 414 від 22.02.2024

Збірник внесено до переліку наукових фахових видань України
як друковане періодичне видання категорії «Б» Наказ МОН України № 920
від 26 червня 2024 року (додаток 6)

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради ЛДУ БЖД
(Протокол № 3 від 31.10.2024 р.)

Літературний редактор

Падик Г.М.

Відповідальний редактор

Нагірняк М.Я.

Комп'ютерна верстка

Молодецька О.І.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

ЛДУ БЖД, вул. Клепарівська, 35, м. Львів, 79007

Контактний телефон:

(099) 60 66 532

E-mail:

ldubgd.soc@gmail.com

Збірник наукових праць «Публічне управління та соціальна робота» видається з 2023 року. Запланована періодичність – 2 рази на рік. Тематична спрямованість: проблеми соціальної роботи, публічного управління, історії соціальної роботи та публічного управління.

Здано в набір 30.09.2024. Підписано до друку 31.10.2024.
Формат 60x84⁸. Ум. друк. арк. 9,88. Зам. № 1224/818. Наклад 150 прим.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Цифровий друк.
Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

ЗМІСТ

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

Л. В. Броч

ІНВЕСТИВАННЯ У РОЗВИТОК
ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ
В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ВИКЛИКИ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

5

В. В. Круглов

ДЕРЖАВНІ КОРПОРАЦІЇ ЯК
КЛЮЧОВИЙ ІНСТРУМЕНТ
У РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ
ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ТРАНСПОРТНОЇ
ІНФРАСТРУКТУРИ

11

Р. Р. Проць

СОЦІАЛЬНИЙ ЕФЕКТ
ВІД ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНИХ
ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ

17

М. М. Обіход, В. В. Лис

РЕТРОСПЕКТИВА НОРМАТИВНО-
ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО
СУПРОВОДУ ДІТЕЙ ТА СІМЕЙ
З ДІТЬМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЛИ
У СКАДНИХ ЖИТТЄВИХ
ОБСТАВИНАХ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ
COVID-19

23

СОЦІАЛЬНА РОБОТА

**Я. І. Бордіян, О. Ю. Столярик,
Я. А. Танчак**

СТРАТЕГІЯ АКТИВНОГО СТАРІННЯ:
РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ
У СИСТЕМІ ІНТЕГРОВАНИХ
СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ДЛЯ ОСІБ
ПОХИЛОГО ВІКУ

30

О. П. Білецький

ІНТЕГРАЦІЯ ЦИФРОВИХ
ТЕХНОЛОГІЙ У СОЦІАЛЬНУ
РОБОТУ: ВИКЛИКИ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ

38

CONTENTS

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

L. V. Brych

INVESTING IN HUMAN CAPITAL
DEVELOPMENT WITHIN
THE CONTEXT OF ENSURING
SOCIAL SECURITY: CHALLENGES
OF PUBLIC ADMINISTRATION

V. V. Kruhlov

STATE CORPORATIONS AS A KEY
INSTRUMENT IN IMPLEMENTING
STATE POLICY IN THE FIELD
OF TRANSPORT
INFRASTRUCTURE

R. R. Prots

SOCIAL IMPACT OF STATE
REGULATION
ON THE DEVELOPMENT
OF ALTERNATIVE ENERGY SOURCES

M. M. Obikhod, V.V. Lys

RETROSPECTIVE OF REGULATORY
AND LEGAL PROVISION
OF SOCIAL ASSISTANCE
FOR CHILDREN AND FAMILIES
WITH CHILDREN WHO WERE
IN POOR LIFE CIRCUMSTANCES
DURING THE PANDEMIC
COVID-19

СОЦІАЛЬНА РОБОТА

**Ya. I. Bordyan, O. Yu. Stoliaryk,
Ya. A. Tanchak**

ACTIVE AGING STRATEGY:
THE ROLE OF SOCIAL SERVICES
IN THE SYSTEM OF INTEGRATED
SOCIAL SERVICES
FOR ELDERLY PERSONS

O. P. Biletskyi

INTEGRATION OF DIGITAL
TECHNOLOGIES INTO SOCIAL
WORK: CHALLENGES
AND PROSPECTS

ЗМІСТ

**Г. П. Васянович, Р. В. Лаврецький,
М. Я. Нагірняк**

ДУХОВНІСТЬ ЯК ГОЛОВНИЙ
ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНО-
ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО
СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

43

**Н. Я. Вовчаста, Т. І. Рузяк,
О. І. Чорнописька**

ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД ВИКЛАДАЧА
ДО УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНОЮ
ДІЯЛЬНІСТЮ У ПІДГОТОВЦІ
МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ
ПРАЦІВНИКІВ

52

Е. І. Костишин, Ю. О. Шевців
СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ,
ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД
ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

58

В. М. Логвиненко

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ
РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ
ІНТЕГРАЦІЇ РЯТУВАЛЬНИКІВ,
ЯКІ ОТРИМАЛИ ІНВАЛІДНІСТЬ

65

Л. С. Тимків

ДІАГНОСТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ
СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ
У РОБОТІ З ДІТЬМИ
ТА СІМ'ЯМИ

70

А. Ф. Лозинський, С. О. Лозинська
ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-
ПОЛІТИЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ
УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ В
РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

76

А. Я. Цюприк

ПРИНЦИПИ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ
ПОБУДОВИ ПРОГНОСТИЧНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ
У ПІДГОТОВЦІ СОЦІАЛЬНИХ
ПРАЦІВНИКІВ

80

CONTENTS

**H. P. Vasyanovych, R. V. Lavretsky.,
M. Ya. Nahirniak**

SPIRITUALITY AS THE MAIN
FACTOR OF THE NATIONAL
AND PATRIOTIC EDUCATION
OF THE PERSONALITY
OF THE FUTURE SOCIAL WORKER

**N. Ya. Vovchasta, T. I. Puziak,
O. I. Chornopyska**

TEACHER'S ACTIVE APPROACH
TO THE MANAGEMENT
OF EDUCATIONAL ACTIVITIES
IN THE TRAINING OF FUTURE
SOCIAL WORKERS

E. I. Kostyshyn, Yu. O. Shevtsiv
SOCIAL SUPPORT FOR CHILDREN
VICTIMS OF THE ARMED CONFLICT
IN UKRAINE

V. M. Lohvynenko

FEATURES OF PROFESSIONAL
REHABILITATION AND SOCIAL
INTEGRATION OF RESCUERS
WITH DISABILITIES

L. S. Tymkiv

DIAGNOSTIC COMPETENCE
OF SOCIAL WORKERS
IN WORKING WITH CHILDREN
AND FAMILIES

A. F. Lozynskyi, S. O. Lozynska
TRANSFORMATION OF SOCIAL
AND POLITICAL PRIORITIES
OF THE UKRAINIAN MILITARY
DURING THE FIRST WORLD WAR

A. Ya. Tsiupryk

PRINCIPLES AND REGULATIONS
OF BUILDING A PROGNOSTIC
PEDAGOGICAL THEORY
IN THE TRAINING
OF SOCIAL WORKERS

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-1-1>

Л. В. Брич

Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8338-9573>

 mf0077@ukr.net

ІНВЕСТИВАННЯ У РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ВИКЛИКИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

В результаті поглибленого аналізу літератури, доведено, що незважаючи на численні досягнення, багато теорій та концепцій, все ще не висвітлені достатньо повно питання саме інвестування у розвиток людського капіталу в контексті забезпечення соціальної безпеки, що й обумовило вибір даної тематики та її актуальність. Метою дослідження є характеристика особливостей впливу процесу інвестування у розвиток людського капіталу на забезпечення соціальної безпеки. Основне завдання, що ставиться в межах цієї статті стосується охарактеризувати які виклики перед державним управлінням в контексті забезпечення соціальної безпеки через інвестування у розвиток людського капіталу. Для досягнення поставленої мети, нами було використано ряд методів, зокрема: індукції та дедукції, порівняння і систематизації – для визначення переліку ключових особливостей інвестування у розвиток людського капіталу; синтезу і аналізу – для доведення суттєвості впливу розвитку людського капіталу на забезпечення соціальної безпеки; табличний й графічний – для якісного подання результатів дослідження; абстрактно-логічний – для формування теоретичних узагальнень і висновків дослідження. Встановлено, що людський капітал є одним із ключових ресурсів держави, що визначає її економічний розвиток та соціальну стабільність. Сутність людського капіталу полягає у знаннях, навичках, здоров'ї та здатності населення до інновацій та адаптації до змінних умов ринку праці. Високий рівень людського капіталу забезпечує підвищену продуктивність праці, сприяє розвитку технологій та підсилює конкурентоспроможність країни на міжнародній арені. Охарактеризовано ключові соціальні засади при інвестуванні у розвиток людського капіталу. Виокремлено роль державного управління в контексті забезпечення соціальної безпеки. Доведено, що державне управління, орієнтоване на розвиток людського капіталу, є фундаментом для створення стійкої системи соціальної безпеки та забезпечення стабільного і процвітаючого суспільства.

Ключові слова: соціальна безпека, людський капітал, розвиток, інвестування, державне управління.

І. В. Brych

Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

INVESTING IN HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT WITHIN THE CONTEXT OF ENSURING SOCIAL SECURITY: CHALLENGES OF PUBLIC ADMINISTRATION

Through an in-depth analysis of literature, it has been demonstrated that, despite numerous achievements, many theories and concepts have still not fully addressed the issues of investing in human capital development within the context of ensuring social security. This has led to the selection of this theme and its relevance. The purpose of the study is to characterize the features of the investment process in human capital development on ensuring social security. The main task within this article concerns characterizing the challenges public administration faces in the context of ensuring social security through investing in human capital

development. To achieve the set goal, several methods were used, including: induction and deduction, comparison and systematization – to determine a list of key features of investing in human capital development; synthesis and analysis – to prove the significance of human capital development on ensuring social security; tabular and graphical – to qualitatively present research results; abstract-logical – to form theoretical generalizations and conclusions of the study. It was established that human capital is one of the key resources of the state, determining its economic development and social stability. The essence of human capital lies in the knowledge, skills, health, and the population's capacity for innovation and adaptation to the changing labor market conditions. A high level of human capital ensures increased labor productivity, promotes technology development, and enhances the country's competitiveness on the international stage. Key social principles are characterized when investing in human capital development. The role of public administration in ensuring social security is highlighted. It is proven that public administration, focused on the development of human capital, is the foundation for creating a stable system of social security and ensuring a stable and prosperous society.

Key words: social security, human capital, development, investing, public administration.

Постановка проблеми. Сучасний ринок праці швидко змінюється під впливом технологічних інновацій та глобалізації, тому без постійного навчання та професійного розвитку люди залишаються менш конкурентоспроможними. Інвестування в освіту, тренінги та розвиток навичок забезпечує адаптивність робочої сили до нових вимог та стимулює економічне зростання. Крім економічних переваг, розвиток людського капіталу має значний соціальний вимір. Освічене та кваліфіковане населення здатне краще вирішувати соціальні проблеми, сприяти інноваціям та покращенню якості життя. Інвестиції в освіту і здоров'я сприяють формуванню активного та відповідального громадянина, який може внести позитивний вклад у суспільство. Це створює основу для стабільного та процвітаючого суспільства.

У контексті соціальної безпеки держави, розвиток людського капіталу відіграє ключову роль у зменшенні залежності громадян від державної підтримки. Підвищення рівня освіти та професійних навичок сприяє зменшенню рівня безробіття та соціальної нерівності. Особи з високим рівнем кваліфікації мають більше можливостей для працевлаштування та стабільного доходу, що знижує потребу в соціальних виплатах та підтримці з боку держави.

Нарешті, інвестиції в людський капітал є стратегічною необхідністю для забезпечення довгострокової соціальної стабільності та економічного розвитку держави. Високий рівень людського капіталу стимулює інновації, підвищує продуктивність праці та сприяє створенню нових робочих місць. Це, в свою чергу, зміцнює соціальну безпеку, забезпечуючи громадянам можливості для самореалізації та економічного благополуччя, що є основою стабільного та процвітаючого суспільства. Слід зазначити при цьому, що саме інвестування в людський капітал дозволяє державі швидко адаптуватися до змінних соціально-економічних умов та технологічних інновацій, що

є критично важливим для забезпечення стабільності та розвитку країни. Таким чином, розвиток людського капіталу є фундаментом для побудови ефективного, адаптивного та інноваційного державного управління. Все це робить питання інвестування у розвиток людського капіталу актуальними в контексті забезпечення соціальної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд літератури з питань інвестування у розвиток людського капіталу в контексті забезпечення соціальної безпеки та викликів державного управління включає декілька ключових аспектів, висвітлених у різних наукових роботах. Один із досліджень [1] зосереджується на методологічних підходах до оцінки ефективності інвестицій у людський капітал. Аналіз включає вивчення впливу інвестицій на продуктивність праці та їхню здатність генерувати економічні вигоди через підвищення кваліфікації та освітній рівень. Дослідження, проведене Шевчуком [2], акцентує на проблемі втрати людського капіталу в Україні, що є важливим у контексті державного управління та соціальної стабільності. Автор розглядає фактори, які впливають на міграцію освічених кадрів, та важливість політик для їх збереження та розвитку.

Робота Чечеля [3] звертає увагу на інвестування у розвиток людини як основний напрям формування людського капіталу. Автор рекомендує зосередитись на створенні умов, що сприяють підвищенню якості життя та здоров'я, що є фундаментальним для ефективного використання інвестицій у людські ресурси. Чекан [4] досліджує актуальність охорони здоров'я в контексті розвитку людського капіталу, підкреслюючи необхідність забезпечення адекватних медичних та соціальних послуг як елементу загальної стратегії зміцнення людського потенціалу. Наукова робота Хромова [5] висвітлює особливості визначення та критерії оцінки ефективності інвестицій у люд-

ський капітал. Автор пропонує методи та підходи, які можуть використовуватися для аналізу реального впливу фінансових вливань на розвиток професійних та особистісних якостей працівників.

Радіонова [6] розглядає економічне зростання, здійснюване за участі людського капіталу, підкреслюючи його центральну роль у стимулюванні продуктивності національної економіки. Автор аналізує як інвестиції в освіту та здоров'я сприяють збільшенню виробничих потужностей і соціальної стабільності. Прошак [7] фокусується на процесах формування людського капіталу як основного активу для економічного зростання. Вивчення підходів до інвестування в людські ресурси виявляє зв'язок між кваліфікаційним розвитком населення та загальнонаціональним економічним прогресом. Bilan, Mishchuk, і Dzhyhar [8] досліджують вплив факторів людського капіталу на винагороду, моделюючи їх взаємозв'язки та вплив на економічну діяльність. Ця робота вносить значний вклад у розуміння того, як інвестиції в освіту та навички можуть прямо впливати на економічні винагороди індивідуумів. Podra, Kurii, Alkema, Levkiv, і Dorosh [9–10] аналізують теоретичні аспекти формування людського капіталу через міграцію та інвестиційні процеси. Дослідження вказує на важливість розробки політик, які б сприяли розподілу людського потенціалу таким чином, щоб оптимізувати вклади в соціальну інфраструктуру.

Незважаючи на численні досягнення, багато теорій та концепцій, все ще не висвітлені достатньо повно питання саме інвестування у розвиток людського капіталу в контексті забезпечення соціальної безпеки, що й обумовило вибір даної тематики та її актуальність.

Метою дослідження є характеристика особливостей впливу процесу інвестування у розвиток людського капіталу на забезпечення соціальної безпеки. Основне завдання, що ставиться в межах цієї статті стосується охарактеризувати які виклики перед державним управлінням в контексті забезпечення соціальної безпеки через інвестування у розвиток людського капіталу.

Для досягнення поставленої мети, нами було використано ряд методів, зокрема: індукції та дедукції, порівняння і систематизації – для визначення переліку ключових особливостей інвестування у розвиток людського капіталу; синтезу і аналізу – для доведення суттєвості впливу розвитку людського капіталу на забезпечення соціальної безпеки; табличний й графічний – для якісного подання результатів дослідження; абстрактно-логічний – для формування теоретичних узагальнень і висновків дослідження.

Виклад основного матеріалу. Людський капітал є одним із ключових ресурсів держави, що визначає її економічний розвиток та соціальну стабільність. Сутність людського капіталу полягає у знаннях, навичках, здоров'ї та здатності населення до інновацій та адаптації до змінних умов ринку праці. Високий рівень людського капіталу забезпечує підвищену продуктивність праці, сприяє розвитку технологій та підсилює конкурентоспроможність країни на міжнародній арені. Крім того, інвестування в людський капітал сприяє соціальній мобільності, зменшенню рівня безробіття та покращенню якості життя громадян. Це, в свою чергу, зміцнює соціальну згуртованість та підвищує довіру до державних інституцій. Таким чином, людський капітал відіграє фундаментальну роль у забезпеченні стійкого економічного зростання, інноваційного потенціалу та соціальної безпеки, що є основою процвітання будь-якої держави.

Інвестиції у розвиток людського капіталу є критично важливими для забезпечення довгострокового економічного зростання та соціальної стабільності держави. Сутність цих інвестицій полягає у вкладенні ресурсів у освіту, професійне навчання, охорону здоров'я та інші аспекти, що підвищують знання, навички та загальний добробут населення. Такий підхід дозволяє створити кваліфіковану та адаптивну робочу силу, здатну ефективно реагувати на зміни ринкових умов та інноваційні виклики. Крім того, інвестування в людський капітал сприяє зниженню соціальних нерівностей, покращенню якості життя та підвищенню соціальної мобільності, що в свою чергу зміцнює соціальну згуртованість і довіру до державних інституцій. Таким чином, інвестиції у розвиток людського капіталу є основою для створення конкурентоспроможної економіки, інноваційного суспільства та високого рівня соціальної безпеки, що забезпечує стабільне та гармонійне процвітання країни (табл. 1).

Забезпечення соціальної безпеки є фундаментальним аспектом державної політики, спрямованим на захист населення від різноманітних ризиків та забезпечення стабільного рівня життя. Сутність соціальної безпеки полягає у створенні системи захисту, яка включає соціальне страхування, пенсійне забезпечення, медичне обслуговування, підтримку безробітних та малозабезпечених верств населення. Зміст забезпечення соціальної безпеки охоплює не лише економічні аспекти, але й соціальні та психологічні фактори, що впливають на добробут громадян. Ефективна система соціальної безпеки сприяє зменшенню соціальних нерівностей, підвищенню рівня довіри

Ключові соціальні засади при інвестуванні у розвиток людського капіталу

Засади	Характеристика
Освітня система	Інвестиції в освітні установи, підвищення кваліфікації викладачів, оновлення навчальних програм та забезпечення сучасними технологіями сприяють формуванню висококваліфікованої робочої сили, здатної адаптуватися до змін на ринку праці та стимулювати інновації
Охорона здоров'я	Інвестування в медичні послуги, профілактику захворювань, доступ до якісної медичної допомоги та підтримку психічного здоров'я забезпечує високу працездатність громадян і знижує соціальні витрати, пов'язані з хворобами та інвалідністю
Соціальна рівність та інклюзія	Забезпечення рівних можливостей для всіх верств населення, незалежно від соціального походження, статі, віку чи етнічної приналежності, сприяє максимальному використанню потенціалу кожної людини. Політики, що підтримують соціальну справедливість та інклюзивність, знижують соціальні напруги та сприяють гармонійному розвитку суспільства
Інфраструктура та доступ до ресурсів	Розвинена інфраструктура, включаючи транспорт, комунікації та доступ до інформаційних технологій, забезпечує ефективне функціонування економіки та сприяє освіті і професійному розвитку. Інвестиції в інфраструктуру створюють сприятливі умови для навчання, роботи та інноваційної діяльності

до державних інституцій та зміцненню соціальної згуртованості. Крім того, вона стимулює економічний розвиток, оскільки забезпеченість населення дозволяє людям більше вкладати в освіту, здоров'я та професійний розвиток. Таким чином, комплексний підхід до забезпечення соціальної безпеки є необхідним для створення справедливого, стабільного та процвітаючого суспільства (рис. 1).

Державне управління відіграє ключову роль у забезпеченні соціальної безпеки, особливо в контексті розвитку людського капіталу. Воно відповідає за розробку та впровадження політик, спрямованих на інвестування в освіту, охорону здоров'я та професійне навчання, що підвищує кваліфікацію та добробут населення. Ефективне державне управління забезпечує координацію між різними секторами, створює сприятливі

Рис. 1. Роль державного управління в контексті забезпечення соціальної безпеки

умови для інновацій та економічного зростання, що в свою чергу сприяє зменшенню безробіття та соціальних нерівностей. Крім того, держава забезпечує соціальні програми та системи захисту, які підтримують вразливі групи населення, підвищуючи рівень довіри до інституцій та зміцнюючи соціальну згуртованість. Таким чином, державне управління, орієнтоване на розвиток людського капіталу, є фундаментом для створення стійкої системи соціальної безпеки та забезпечення стабільного і процвітаючого суспільства.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що рівень соціальної безпеки тісно пов'язаний із обсягами інвестування у розвиток людського капіталу. Інвестиції в освіту, охорону здоров'я та професійне навчання сприяють підвищенню кваліфікації та здоров'я населення, що, у свою чергу, збільшує продуктивність праці та економічний потенціал країни. Освічені та здорові громадяни краще адаптуються до змін на ринку праці, що знижує рівень безробіття та підвищує стабільність соціальних систем. Таким чином, розвиток людського капіталу створює фундамент для стійкого економічного зростання та зміцнення соціальної безпеки. Слід наголосити, що саме інвестування у людський капітал сприяє соціальній мобільності та зменшенню соціальних нерівностей, що є ключовими аспектами соціальної безпеки. Підвищення доступу до якісної освіти та медичних послуг дозволяє більш широким верствам населення досягати економічної незалежності та покращувати якість життя. Це сприяє формуванню інклюзивного суспільства, де всі громадяни мають рівні можливості для самореалізації та захисту своїх прав. Відповідно, значні інвестиції у розвиток людського капіталу не тільки зміцнюють економіку, але й забезпечують більш високий рівень соціальної безпеки та гармонійне суспільне життя.

Вивчення досвіду інших країн є надзвичайно важливим для подальших досліджень, оскільки воно дозволяє отримати цінні знання та ідеї, які можуть бути адаптовані до власних умов. Аналіз успішних стратегій та політик, впроваджених у різних контекстах, допомагає виявити найефективніші підходи до вирішення складних соціально-економічних проблем. Крім того, порівняння різних моделей розвитку сприяє розумінню факторів, що впливають на успіх або невдачу певних ініціатив, що, в свою чергу, знижує ризик повторення помилок.

Список літератури:

1. Шило К. М. Підходи щодо оцінки ефективності інвестицій у людський капітал. *Вісник Бер-*

дянського університету менеджменту і бізнесу. 2009. № 2(6). С. 97–101.

2. Шевчук Л. Т. Втрати людського капіталу в Україні: понятійнокатегорійний апарат і концептуальні положення. Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Львів : ІРД НАН України, 2007. Вип. 3 (65). С. 9–27.

3. Чечель О.М. Інвестування у розвиток людини як пріоритетний напрям формування людського капіталу. *Економіка та держава.* 2010 № 3. С. 86–88.

4. Чекан І.А. Актуальність проблеми охорони здоров'я людського капіталу та шляхи її розв'язання. *Вісник Львів. Ун-ту, серія Міжнародні відносини.* 2006. Вип. 16. С. 190–197.

5. Хромов М. І. Інвестиції в людський капітал: особливості визначення та критерії оцінки ефективності. *Економіка промисловості.* 2010. № 2. С. 188–195.

6. Радіонова І.Ф. Економічне зростання з участю людського. *Економіка України.* 2009. № 1. С. 19–30.

7. Прошак Г.В. Формування людського капіталу як основного активу економічного зростання в Україні. *Вісник Львів. ун-ту. Серія екон.* 2008. Вип. 39. С. 450–453.

8. Bilan, Y., Mishchuk, H., & Dzhyhar, T. Human capital factors and remuneration: analysis of relations, modelling of influence. *Business: Theory and Practice,* 18, 2017, 208–214.

9. Podra, O., Kurii, L., Alkema, V., Levkiv, H., & Dorosh, O. Theoretical aspects of human capital formation through human potential migration redistribution and investment process. *Business: Theory and Practice,* 21(1), 2020, 71–82.

10. Podra, O. P. Human capital as a factor of innovation development and formation of knowledge economy. *Economy and the State,* 7, 2012, 74–76.

References:

1. Shylo, K. M. (2009). Pidkhyody shchodo otsinky efektyvnosti investytsii u liudskyy kapital [Approaches to the Assessment of Investment Efficiency in Human Capital]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu,* (2)(6), 97–101. [in Ukrainian].

2. Shevchuk, L. T. (2007). Vtraty liudskoho kapitalu v Ukraini: poniattyno-katehoriinyi aparat i kontseptualni polozhennia [Losses of Human Capital in Ukraine: Conceptual Framework and Definitions]. *Sotsialno-ekonomichni doslidzhennia v perekhidnyi period.* Lviv: IRD NAN Ukrainy, (3)(65), 9–27. [in Ukrainian].

3. Chechel, O. M. (2010). Investuvannia u rozvytok liudyny yak priorytnyi napriam formuvnna liudskoho kapitalu [Investing in Human Development as a Priority Direction in the Formation of Human Capital]. *Ekonomika ta derzhava,* (3), 86–88. [in Ukrainian].

4. Chekan, I. A. (2006). Aktualnist problemy okhorony zdorovia liudskoho kapitalu ta shliakhy yii

rozviazannia [The Relevance of the Problem of Health Protection of Human Capital and Ways to Solve It]. *Visnyk Lviv. Un-tu, seriia Mizhnarodni vidnosyny*, (16), 190–197. [in Ukrainian].

5. Khromov, M. I. (2010). Investytsii v liudskyy kapital: osoblyvosti vyznachennia ta kryterii otsinky efektyvnosti [Investments in Human Capital: Features of Definition and Criteria for Efficiency Evaluation]. *Ekonomika promyslovosti*, (2), 188–195. [in Ukrainian].

6. Radionova, I. F. (2009). Ekonomichne zrostannia z uchastiu liudskoho [Economic Growth with the Participation of Human]. *Ekonomika Ukrainy*, (1), 19–30. [in Ukrainian].

7. Proshak, G. V. (2008). Formuvannia liudskoho kapitalu yak osnovnoho aktyvu ekonomichnoho

zrostannia v Ukraini [Formation of Human Capital as a Main Asset of Economic Growth in Ukraine]. *Visnyk Lviv. un-tu. Seriiia ekon.*, (39), 450–453. [in Ukrainian].

8. Bilan, Y., Mishchuk, H., & Dzhyhar, T. (2017). Human capital factors and remuneration: analysis of relations, modelling of influence. *Business: Theory and Practice*, 18, 208–214 [in English].

9. Podra, O., Kurii, L., Alkema, V., Levkiv, H., & Dorosh, O. (2020). Theoretical aspects of human capital formation through human potential migration redistribution and investment process. *Business: Theory and Practice*, 21(1), 71–82 [in English].

10. Podra, O. P. (2012). Human capital as a factor of innovation development and formation of knowledge economy. *Economy and the State*, 7, 74–76. [in English].

© Л. В. Брич, 2024.

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 27.09.2024.

Прийнято до публікації 04.10.2024.

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-1-2>

В. В. Круглов

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7228-8635>

Vitalii.Kruhlov@khpi.edu.ua

ДЕРЖАВНІ КОРПОРАЦІЇ ЯК КЛЮЧОВИЙ ІНСТРУМЕНТ У РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

У статті розглядається роль державних корпорацій як ключових інструментів реалізації державної політики у сфері транспортної інфраструктури. Дослідження зосереджено на аналізі діяльності державних корпорацій у розвитку та модернізації транспортних мереж в умовах зростаючого попиту на якісну та стійку інфраструктуру. Проблематика полягає у необхідності подолання розриву між потребами в розвитку сучасної транспортної інфраструктури та обмеженими бюджетними можливостями. Мета роботи полягає у дослідженні державних корпорацій як інструментів реалізації державної політики у сфері транспортної інфраструктури та розробці пропозицій щодо підвищення їх ефективності. Результати дослідження показують, що державні корпорації мають значний потенціал у розвитку транспортної інфраструктури, особливо в таких напрямках, як створення нових об'єктів та реконструкція існуючої інфраструктури. Ефективність їх діяльності залежить від чітко визначених параметрів співпраці, розподілу ризиків та інноваційних механізмів фінансування. Запропоновано підхід до оцінки діяльності державних корпорацій як інструментів реалізації державної політики у сфері транспортної інфраструктури, що враховує сучасні виклики, інноваційні механізми фінансування та управління ризиками, а також пропонує адаптивні стратегії для забезпечення довгострокової стійкості інфраструктурних проєктів в умовах економічної нестабільності. Рекомендації щодо підвищення ефективності діяльності державних корпорацій у сфері транспортної інфраструктури включають удосконалення нормативно-правової бази, впровадження прозорих структур управління, диверсифікацію джерел фінансування та стимулювання інновацій. Наголошується на необхідності адаптивного підходу до управління інфраструктурними проєктами, особливо в умовах економічної нестабільності та воєнного стану. Підкреслено важливість врахування соціально-економічних та екологічних показників для забезпечення довгострокової стійкості проєктів.

Ключові слова: публічне урядування, економічна політика, корпоратизація, механізм, стратегічні галузі, послуги, сталий розвиток.

V. V. Kruhlov

*National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»,
Kharkiv, Ukraine*

STATE CORPORATIONS AS A KEY INSTRUMENT IN IMPLEMENTING STATE POLICY IN THE FIELD OF TRANSPORT INFRASTRUCTURE

The article examines the role of state corporations as key instruments in implementing state policy in the field of transport infrastructure. The research focuses on analyzing the effectiveness of state corporations in developing and modernizing transport networks in the context of growing demand for high-quality and sustainable infrastructure. The problem lies in the need to bridge the gap between the requirements for modern transport infrastructure development and limited budgetary capabilities. The aim of the work is to

study state corporations as instruments for implementing state policy in the field of transport infrastructure and to develop proposals for improving their effectiveness. The results of the study show that state corporations have significant potential in the development of transport infrastructure, especially in areas such as creating new facilities and reconstructing existing infrastructure. The effectiveness of their activities depends on clearly defined cooperation parameters, risk allocation, and innovative financing mechanisms. An approach is proposed for evaluating the activities of state corporations as instruments for implementing state policy in the field of transport infrastructure, which takes into account modern challenges, innovative financing mechanisms and risk management, and offers adaptive strategies to ensure long-term sustainability of infrastructure projects in conditions of economic instability. Recommendations for improving the efficiency of state corporations in the field of transport infrastructure include improving the regulatory framework, implementing transparent management structures, diversifying funding sources, and stimulating innovation. The need for an adaptive approach to managing infrastructure projects is emphasized, especially in conditions of economic instability and wartime. The importance of considering socio-economic and environmental indicators to ensure long-term project sustainability is underlined.

Key words: public governance, economic policy, corporatization, mechanism, strategic industries, services, sustainable development.

Постановка проблеми. У сучасному глобальному середовищі розвиток надійної та ефективної транспортної інфраструктури став критично важливим фактором економічного зростання, покращення зв'язку та загальної якості життя громадян. Проте масштаб і складність сучасних інфраструктурних проектів у поєднанні з бюджетними обмеженнями, з якими стикаються багато країн, підкреслили потребу в інноваційних підходах до розвитку і фінансування інфраструктури. Державні корпорації з'явилися як потенційне рішення, пропонуючи можливості використовувати сильні сторони як державного, так і приватного секторів для більш ефективного вирішення проблем інфраструктури.

Традиційні моделі розвитку інфраструктури, головним чином на чолі з державним сектором, все більше зазнають виклику через зростаючий попит на високоякісні, стійкі та технологічно передові транспортні системи [1]. Державні корпорації, з їх унікальною позицією на перетині державної політики та ефективності бізнесу, представляються як ключові інструменти для подолання розриву інфраструктури. Оскільки органи державної влади в усьому світі стикаються з необхідністю модернізації та розширення своїх транспортних мереж, зберігаючи при цьому фінансову відповідальність, дослідження ефективності державних корпорацій у реалізації політики транспортної інфраструктури стає вирішальним. Зазначене потребує комплексного розуміння динаміки, переваг та потенційних перешкод зазначених суб'єктів господарської діяльності у контексті розвитку транспортної інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу наукової спільноти привертає тематика державних корпорацій як інструментів державної політики розвитку інфраструктури, в тому числі транспортної. Багатогранний підхід до

розуміння зазначеного складного взаємозв'язку розглянуто в працях Дж. Гартена, О. Гребешкової, Е. Гуцан, К. Кіма, Л. Левковської, Т. Некрасової, Д. Розенберга, А. Самнера, М. Фей та ін. Незважаючи на важливі висновки досліджень щодо різних аспектів діяльності державних корпорацій у розвитку транспортної інфраструктури, залишається потреба в більш цілісному можливостей оптимізації для вирішення складних завдань розбудови сучасної інфраструктури.

Метою статті є дослідження державних корпорацій як ключових інструментів реалізації державної політики у сфері транспортної інфраструктури та надання пропозицій щодо підвищення ефективності діяльності.

Виклад основного матеріалу. Держава може використовувати державні підприємства у стратегічних галузях для безпосереднього стимулювання структурних перетворень. Інвестування в сектори, які держава вважає важливими для стійкої економічної модернізації тягне за собою високі ризики через зовнішні ефекти секторів і низький початковий технологічний потенціал. Присутність державних підприємств у стратегічних галузях відрізняється в різних країнах і, як правило, є ширшою в країнах з економікою, що розвивається [2].

Сучасні державні корпорації роблять внесок у структурні зміни завдяки їхній здатності: виробляти та/або постачати стратегічні ресурси для національних економік, сприяючи появі нових галузей; модернізувати промислові та інфраструктурні системи шляхом впровадження нових технологій; стимулювати справедливий перерозподіл між різними сегментами економіки та суспільства, наприклад, шляхом підвищення якості послуг для громадян; збільшувати економічний та політичний потенціал держави, виробляючи ключові технології, забезпечуючи національну

промисловість основними ресурсами, включаючи сировину, сприяючи індустріалізації та зростанню ВВП [3].

Аналіз довгострокової ефективності проєктів державних корпорацій у транспортній галузі визначив ключові фактори, що сприяють їх успіху. Дослідження підкреслили необхідність оцінки ефективності періоду експлуатації та технічного обслуговування транспортної інфраструктури та її конкретних показників, включаючи фінансову ефективність, задоволеність багатьох зацікавлених сторін, якість експлуатації та технічного обслуговування, вплив на навколишнє середовище, соціальний вплив та параметри стійкості [4; 5].

Держава може використовувати державні підприємства з метою забезпечення інфраструктури для покращення зв'язку країни та зміцнення технологічного потенціалу. Багато країн, що розвиваються, страждають від браку приватних інвестицій в інфраструктуру, оскільки їхнє нормативне середовище недостатньо сприятливе для бізнесу. У таких ситуаціях держава може глибше залучатися до забезпечення інфраструктури, ніж звичайне фінансування проєктів через фіскальний бюджет. Державні підприємства продовжують домінувати в комунальному секторі як інвестори та оператори, а державні будівельні підприємства відіграють важливу роль у фінансуванні та реалізації проєктів фізичної інфраструктури [6].

Держава може стимулювати структурні перетворення, надаючи фінансову підтримку корпораціям у секторах економіки, які необхідно розвивати. Вказаний підхід важливий там, де фінансовий ринок недостатньо розвинений і, як наслідок, існує значна неспроможність ринку капіталу. Фінансова підтримка поширюється за межі надання державою грантів або грошової допомоги через бюджет або податкові пільги,

приймаючи інші форми (страхування, гарантії та фінансування через позики та участь у капіталі). Фінансова підтримка надається різними державними фінансовими установами (державні комерційні банки, фінансові установи розвитку та суверенні інвестиційні фонди) [7].

Залежно від загального інституційного середовища та етапу розвитку мережі, держава може мати різні галузеві політичні переваги. Таблиця 1 узагальнює політичні цілі та їхні потенційні наслідки для вибору певної моделі [8]. Важливо зазначити, що державна політика може розглядати більше одного галузевого пріоритету, що призводить до потенційних компромісів між моделями надання послуг.

Державні корпорації в розвитку транспортної інфраструктури охоплюють широкий спектр моделей співпраці, кожна з яких має власний набір характеристик, переваг і викликів. Доведено, що реалізація інфраструктурних проєктів у транспортному секторі впливає на економічне зростання на сукупному рівні [9], але в той же час відсутність обслуговування інфраструктури нівелює позитивний ефект від інвестицій з часом у середньостроковій перспективі.

Державні корпорації пропонують значний потенціал у розвитку залізничної інфраструктури за умови чітко визначених параметрів співпраці. Найбільш перспективними напрямками є створення нових об'єктів, таких як швидкісні та вантажні залізничні лінії, сучасні телекомунікаційні системи, а також масштабна реконструкція існуючої інфраструктури, включаючи реконструкцію основних залізничних вузлів і станцій. Ефективний розподіл та управління ризиками є ключовим фактором успіху державних корпорацій у залізничній галузі, особливо коли йдеться про інтеграцію нових проєктів у існуючу інфраструктуру.

Таблиця 1

Цілі державної політики та наслідки для забезпечення інфраструктури

Цілі політики	Наслідки для способів реалізації
Підвищення якості обслуговування	Вимоги до постачальника інфраструктури, засновані на результатах, незалежно від державного чи приватного надання
Будівельні інфраструктурні активи	Для фінансово нездійснених, але економічно та соціально життєздатних послуг потрібне певне державне втручання та/або підтримка
Підвищення ефективності	Комерційний тиск на постачальника інфраструктури для зменшення витрат протягом життєвого циклу
Зменшення фіскального тиску на державний бюджет	Деякі форми позабалансового фінансування
Сприяння інноваціям	Певна форма ринкових сил і приватної конкуренції
Швидкість доставки при підготовці проєкту та будівництві	Комерційний тиск на постачальника інфраструктури з метою якнайшвидшого запуску послуги

Деякі оцінки показують, що поточний рівень витрат на інфраструктуру нижчий за необхідний рівень. Д. Розенберг і М. Фей [10] оцінюють щорічні потреби в інвестиціях в інфраструктуру для країн з низьким і середнім рівнем доходу в межах 2–8% ВВП на рік до 2030 року, залежно від обраних методів інвестування. Проекти міжміських залізниць, як правило, залучають фінансування від міжнародних банків розвитку або державних підприємств. Однак, враховуючи тривалий термін служби більшості інфраструктури, приватні інвестиції в інфраструктуру повинні ефективно управлятися [11].

Інноваційні механізми фінансування відіграють вирішальну роль у сприянні участі державних корпорацій у розвитку інфраструктури. Дослідники виокремлюють різні моделі фінансування, що використовуються в інфраструктурних проєктах, зокрема [12]: зелені облігації, державно-приватне партнерство, змішане фінансування, краудфандинг та інші. Кожен підхід має сильні сторони та обмеження, а їх ефективність залежить від конкретних обставин і цілей проєкту.

Деякі дослідники наголошують на необхідності реалізації комплексної стратегії стимулювання інвестицій та модернізації інфраструктури, яка базується на: створенні сприятливого інвестиційного клімату, розробці та впровадженні галузевого законодавства, широкому застосуванні механізмів державно-приватного партнерства як ефективного інструменту залучення приватного капіталу в реалізація масштабних інфраструктурних проєктів [13].

Слід зазначити, що ефективний розподіл ризиків залишається ключовим аспектом успішного функціонування державних корпорацій транспортної галузі. Важливо забезпечити чітке визначення ролей кожного партнера, де державна корпорація відповідає за будівництво та управління, а держава контролює стратегічні аспекти та забезпечує регуляторну підтримку. Зокрема, в умовах воєнного стану та нестабільної економічної ситуації важливо розглянути додаткові заходи для мінімізації ризиків, як-от залучення міжнародних фінансових інституцій чи виконання державних гарантій.

Для оцінки довгострокової стійкості інфраструктурних проєктів важливо включати соціально-економічні та екологічні показники, такі як енергоефективність, вплив на навколишнє середовище та рівень зайнятості в регіоні. Стійкість проєктів у цих аспектах підвищує їх привабливість для інвесторів і позитивно впливає на загальну економічну динаміку. У складних умовах гнучкість і адаптивність проєктів стають критичними

для забезпечення довгострокової стабільності та збереження інвестицій.

Для підвищення ефективності реалізації державними корпораціями політики розвитку транспортної інфраструктури пропонується:

- удосконалити нормативно-правові акти, які визначають ролі, обов'язки та механізми підзвітності для державних корпорацій у транспортному секторі;

- впровадити прозорі структури управління в державних корпораціях для забезпечення ефективного прийняття рішень і мінімізації потенційних конфліктів інтересів;

- здійснювати регулярні процеси моніторингу для оцінки ефективності державних корпорацій у досягненні цілей галузевої політики;

- диверсифікувати джерела фінансування інфраструктурних проєктів.

- сприяти співпраці між державними корпораціями та дослідницькими установами для стимулювання інновацій у розвитку транспортної інфраструктури.

Висновки. Аналіз діяльності державних корпорацій як ключових інструментів реалізації державної політики у сфері транспортної інфраструктури показує, що ефективність вказаних суб'єктів є вирішальним фактором забезпечення стабільного розвитку транспортної інфраструктури. Використання державних корпорацій у транспортній сфері дозволяє оптимізувати розподіл ризиків, підвищити інвестиційну привабливість та залучити додаткові ресурси, необхідні для реалізації масштабних інфраструктурних проєктів. Проте успіх проєктів, що реалізуються, залежить від належного державного регулювання, прозорості процесу та довгострокової фінансової стабільності.

Державні корпорації пропонують поєднання цілей державної політики та ефективності бізнесу, що робить їх важливими інструментами для подолання розриву інфраструктури. Ефективність державних корпорацій у розвитку транспортної інфраструктури залежить від різних факторів, включаючи чіткі політичні цілі, відповідні структури управління та ефективне управління ризиками. Враховуючи виклики, з якими стикається Україна, особливо важливим є впровадження гнучких механізмів фінансування, адаптивність проєктів та залучення інвестицій. Серед перспективних напрямків – використання інноваційних підходів, які вже успішно апробовані у міжнародній практиці. Важливо створити умови для залучення приватного капіталу шляхом запровадження державних гарантій, податкових пільг та інших стимулів. Додаткові заходи щодо мінімізації ризиків, наприклад залучення міжнародних

фінансових інституцій, мають стати частиною державної стратегії.

Державні корпорації у розвитку транспортної інфраструктури пропонують значні можливості для вирішення сучасних інфраструктурних викликів. Сприяючи інноваціям і впроваджуючи надійні механізми державного управління, підприємства можуть відігравати вирішальну роль у розвитку стійкої, ефективної та технологічно передової транспортної інфраструктури. Формування відповідної державної політики може посилити роль державних корпорацій як ефективних інструментів розбудови транспортної інфраструктури, сприяючи покращенню економічного зростання та якості життя громадян.

Список літератури:

1. Круглов В. В. Впровадження механізмів державно-приватного партнерства в інфраструктурних проєктах. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Державне управління*. 2018. Т. 29(68). № 4. С. 68–73.

2. Kim K., Sumner A. Bringing state-owned entities back into the industrial policy debate: The case of Indonesia. *Structural Change and Economic Dynamics*. 2021. №59. P. 496–509.

3. Cardinale R., Landoni M., Mi Z. Global State-Owned Enterprises in the 21st century: Rethinking their contribution to structural change, innovation, and public policy. *Structural Change and Economic Dynamics*. 2024. № 68. P. 468–472.

4. Dimitriou D., Sartzetaki M. Assessment framework to develop and manage regional intermodal transport networks. *Research in Transportation Business & Management*. 2020. № 35. P. 100455. <https://doi.org/10.1016/j.rtbm.2020.100455>.

5. Yang L., van Dam K. H., Zhang L. Developing goals and indicators for the design of sustainable and integrated transport infrastructure and urban spaces. *Sustainability*. 2020. №12(22). P. 9677. <https://doi.org/10.3390/su12229677>.

6. The Size and Sectoral Distribution of State-Owned Enterprises, OECD Publishing, Paris, 2017. <https://doi.org/10.1787/9789264280663-en>.

7. Kring W. N., Gallagher K. P. Strengthening the foundations? Alternative institutions for finance and development. *Development and Change*. 2019. № 50(1). P. 3–23.

8. Mai T. V., Casady C. B. Delivering transport infrastructure using state-owned enterprises (SOEs): A business history of Vietnam Expressway Corporation between 2004 and 2016. *Structural Change and Economic Dynamics*. 2023. №65. P. 339–350.

9. Centuriao D. et al. Impacts of road transport infrastructure investments on the Latin American Integration Route. *Regional Science Policy & Practice*. 2024. P. 100061. <https://doi.org/10.1016/j.rsp.2024.100061>.

10. Rozenberg J., Fay M. Beyond the Gap: How Countries Can Afford the Infrastructure They Need while Protecting the Planet. World Bank Publications, 2019. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1363-4>.

11. Ojo B. Strategies for the Optimization of Critical Infrastructure Projects to Enhance Urban Resilience to Climate Change. *The Journal of Scientific and Engineering Research*. 2024. № 11. P. 107–123.

12. Boufounou P., Dellis K. Financialisation, sustainable finance and innovative financing for development mechanisms: the greek case study for crowdfunding and green bonds. *International Conference on Business and Economics – Hellenic Open University*. 2023. № 1(1). <https://doi.org/10.12681/icbe-hou.5307>.

13. Herus O. Peculiarities of investment support for industries in the current environment. *Economics, Entrepreneurship, Management*. 2024. № 11(1). P. 57–66.

References:

1. Kruhlov, V.V. (2018). Vprovadzhennia mekhanizmiv derzhavno-pryvatnoho partnerstva v infrastrukturnykh proektakh [Implementation of public-private partnership mechanisms in the infrastructure projects]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Derzhavne upravlinnia – Scientific notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series: Public administration*, 29 (68), 4, 68–73 [in Ukrainian].

2. Kim, K., & Sumner, A. (2021). Bringing state-owned entities back into the industrial policy debate: The case of Indonesia. *Structural Change and Economic Dynamics*, 59, 496–509.

3. Cardinale, R., Landoni, M., & Mi, Z. (2024). Global State-Owned Enterprises in the 21st century: Rethinking their contribution to structural change, innovation, and public policy. *Structural Change and Economic Dynamics*, 68, 468–472.

4. Dimitriou, D., & Sartzetaki, M. (2020). Assessment framework to develop and manage regional intermodal transport networks. *Research in Transportation Business & Management*, 35, 100455. <https://doi.org/10.1016/j.rtbm.2020.100455>.

5. Yang, L., van Dam, K. H., & Zhang, L. (2020). Developing goals and indicators for the design of sustainable and integrated transport infrastructure and urban spaces. *Sustainability*, 12(22), 9677. <https://doi.org/10.3390/su12229677>.

6. OECD. (2017). *The Size and Sectoral Distribution of State-Owned Enterprises*, Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/9789264280663-en>.

7. Kring, W. N., & Gallagher, K. P. (2019). Strengthening the foundations? Alternative institutions for finance and development. *Development and Change*, 50(1), 3–23.

8. Mai, T. V., & Casady, C. B. (2023). Delivering transport infrastructure using state-owned enterprises

(SOEs): A business history of Vietnam Expressway Corporation between 2004 and 2016. *Structural Change and Economic Dynamics*, 65, 339–350.

9. Centuriao, D. et al. (2024). Impacts of road transport infrastructure investments on the Latin American Integration Route. *Regional Science Policy & Practice*, 100061. <https://doi.org/10.1016/j.rssp.2024.100061>.

10. Rozenberg, J., & Fay, M. (2019). Beyond the Gap: How Countries Can Afford the Infrastructure They Need while Protecting the Planet. World Bank Publications. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1363-4>.

11. Ojo, B. (2024). Strategies for the Optimization of Critical Infrastructure Projects to

Enhance Urban Resilience to Climate Change. *The Journal of Scientific and Engineering Research*, 11, 107–123.

12. Boufounou, P., & Dellis, K. (2023). Financialisation, sustainable finance and innovative financing for development mechanisms: the greek case study for crowdfunding and green bonds. *International Conference on Business and Economics – Hellenic Open University*, 1(1). <https://doi.org/10.12681/icbe-hou.5307>.

13. Herus, O. (2024). Peculiarities of investment support for industries in the current environment. *Economics, Entrepreneurship, Management*, 11(1), 57–66.

© В. В. Круглов, 2024.

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 20.09.2024.

Прийнято до публікації 01.11.2024.

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-1-3>

Р. Р. Проць

Державний університет «Житомирська політехніка» м. Житомир, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-9143-2234>

 mf0077@ukr.net

СОЦІАЛЬНИЙ ЕФЕКТ ВІД ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ

Доведено, що розвиток альтернативних джерел енергії є надзвичайно важливим у контексті соціальної безпеки, оскільки він зменшує залежність країни від імпортованих викопних палив. При цьому, огляд літератури, показав, що віддаючи належне науково-практичним результатам інших науковців, багато теорій та концепцій, все ще не висвітлені достатньо повно питання саме того як через державне регулювання розвитку альтернативних джерел енергії досягнути бажаного соціального ефекту, що й обумовило вибір даної тематики та її актуальність. Метою дослідження є характеристика особливостей впливу розвитку альтернативних джерел енергії на соціальну складову національної безпеки. Основне завдання, що ставиться в межах цієї статті стосується охарактеризувати як через державне регулювання розвитку альтернативних джерел енергії досягнути бажаного соціального ефекту. Для досягнення поставленої мети, нами було використано ряд методів, зокрема: індукції та дедукції, порівняння і систематизації – для визначення переліку ключових особливостей впливу розвитку альтернативних джерел енергії на соціальну складову; синтезу і аналізу – для доведення суттєвості впливу розвитку альтернативних джерел енергії на соціальну складову; табличний й графічний – для якісного подання результатів дослідження; абстрактно-логічний – для формування теоретичних узагальнень і висновків дослідження. Охарактеризовано сутність державного регулювання розвитку альтернативних джерел енергії. Визначено ключовий соціальний ефект від розвитку альтернативних джерел енергії. Встановлено, що держава може створювати стимулюючі механізми, такі як податкові пільги, субсидії та гранти, які знижують фінансові бар'єри для підприємств та споживачів, заохочуючи інвестиції у відновлювані енергетичні технології. Доведено, що розвиток альтернативних джерел енергії є фактором, що суттєво підвищує соціальну безпеку держави. Він забезпечує енергетичну незалежність, сприяє економічному розвитку та покращує добробут населення.

Ключові слова: соціальний ефект, державне регулювання, альтернативні джерела енергії, розвиток енергетики.

R. R. Prots

Zhytomyr Polytechnic State University, Zhytomyr, Ukraine,

SOCIAL IMPACT OF STATE REGULATION ON THE DEVELOPMENT OF ALTERNATIVE ENERGY SOURCES

The development of alternative energy sources is extremely important in the context of social security, as it reduces the country's dependence on imported fossil fuels. A review of the literature has shown that, while duly acknowledging the scientific and practical results of other researchers, many theories and concepts still do not fully address the question of how state regulation of the development of alternative energy sources can achieve the desired social effect. This has motivated the choice of this topic and its relevance. The purpose of the study is to characterize the features of the impact of the development of alternative energy sources on the social component of national security. The main task within this article is to describe how through state regulation of the development of alternative energy sources the desired social effect can be achieved.

To achieve the set goal, a number of methods were used, including induction and deduction, comparison and systematization – to determine the list of key features of the impact of the development of alternative energy sources on the social component; synthesis and analysis – to prove the significance of the impact of the development of alternative energy sources on the social component; tabular and graphical – for qualitative presentation of research results; abstract-logical – for forming theoretical generalizations and conclusions of the study. The essence of state regulation of the development of alternative energy sources has been characterized. The key social effect of the development of alternative energy sources has been defined. It has been established that the state can create stimulating mechanisms such as tax incentives, subsidies, and grants, which reduce financial barriers for enterprises and consumers, encouraging investment in renewable energy technologies. It has been proven that the development of alternative energy sources significantly enhances the social security of the state. It provides energy independence, promotes economic development, and improves the welfare of the population.

Key words: social effect, state regulation, alternative energy sources, energy development.

Постановка проблеми. Розвиток альтернативних джерел енергії є надзвичайно важливим у контексті соціальної безпеки, оскільки він зменшує залежність країни від імпортованих викопних палив. Це дозволяє уникнути економічних та політичних ризиків, пов'язаних із нестабільністю світових цін на нафту та газ, а також із можливими конфліктами в регіонах їх видобутку. Енергетична незалежність забезпечує стабільність постачання енергії, що є основою для безперебійного функціонування всіх секторів економіки та соціальної сфери. Крім того, використання відновлюваних джерел енергії сприяє збереженню навколишнього середовища та покращенню здоров'я населення. Зменшення викидів шкідливих речовин в атмосферу веде до зниження рівня захворюваності, особливо респіраторних та серцево-судинних хвороб. Це позитивно впливає на якість життя громадян і знижує навантаження на систему охорони здоров'я, що є важливим соціальним ефектом.

Розвиток альтернативної енергетики також стимулює економічне зростання через створення нових робочих місць у галузях виробництва, монтажу та обслуговування відповідного обладнання. Це сприяє підвищенню рівня зайнятості та розвитку професійних навичок населення. Інвестиції в цю сферу ведуть до розвитку технологій та інновацій, що підсилює конкурентоспроможність країни на міжнародному ринку.

Загалом, перехід до альтернативних джерел енергії має широкий соціальний ефект для всіх верств населення. Він забезпечує енергетичну безпеку, покращує екологічну ситуацію, сприяє економічному розвитку та підвищує якість життя. Таким чином, інвестування в цю сферу є стратегічно важливим кроком для забезпечення соціальної безпеки та сталого майбутнього суспільства. Все це вкрай суттєво актуалізує проблему дослідження як через розвиток альтернативних джерел енергії уможливити підвищення позитивного соціального ефекту в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Регулювання розвитку альтернативних джерел енергії відіграє значну роль у соціальному розвитку, адже воно торкається екологічних прав та організаційно-економічних засад. Важливість забезпечення громадянських екологічних прав у контексті альтернативної енергетики підкреслюється в роботах Г. Анісімової [1], яка аналізує законодавчі аспекти та їх вплив на життя громадян.

Міжнародне співробітництво є ключовим фактором для розвитку сектору відновлюваних джерел енергії, на що вказує Я. Бенедик [2]. Його дослідження акцентує на необхідності правової інтеграції та створенні ефективних механізмів для стимулювання використання відновлюваної енергії на міжнародному рівні.

Питання антропозахисту в рамках екологічного та загального права України також є критично важливим. Дослідження В. Андрейцева та П. Хряпінського [3] висвітлюють, як екологічні права впливають на захист основних людських прав у контексті екологічних викликів.

Енергетичне право, зокрема в контексті ядерної енергетики, яке розглядається в роботах О. Битяка [4], має значний вплив на регулювання та використання альтернативних джерел енергії. Важливість розвитку правових основ для ядерної енергетики є ключовим аспектом для гарантування безпеки та сталого розвитку енергетичного сектору. На регіональному рівні, важливу роль відіграють організаційно-економічні засади використання альтернативних джерел енергії. Робота Ю. Башинської [5] підкреслює значення регіонального підходу до використання відновлювальних джерел, враховуючи специфіку місцевих ресурсів та потреб.

Значний вплив на розвиток екологічного законодавства та впровадження відновлюваних джерел енергії мають теоретичні розвідки і практичні напрацювання, зокрема дослідження Г. Анісімової [6] яскраво ілюструють важливість природно-

правових доктрин у формуванні екологічного законодавства.

Тема прав людини в контексті екологічного законодавства також важлива, як підкреслюється у роботах А. Гетьмана та В. Костицького [7], які аналізують процеси становлення та розвитку інституту екологічних прав у законодавстві України, що є критично важливим для забезпечення сталого розвитку. Альтернативна енергетика та її законодавче стимулювання є предметом аналізу у колективній монографії під редакцією Т. Харитонової та Х. Григор'євої [8], яка надає глибокий огляд поточних шляхів та механізмів законодавчого сприяння цьому сектору в Україні. Додатковий вимір альтернативних джерел енергії розглядається С. Гоштинаром [9], який зосереджує увагу на термінології та визначеннях, що можуть впливати на політику та стратегії у цій галузі. На практичному рівні, державна підтримка сектору біоенергетики аналізується О. Гафуровою [10], що висвітлює конкретні аспекти та виклики, з якими стикається Україна в контексті інноваційного розвитку агросфери.

Відаючи належне науково-практичним результатам інших науковців, багато теорій та концепцій, все ще не висвітлені достатньо повно питання саме того як через державне регулювання розвитку альтернативних джерел енергії досягнути бажаного соціального ефекту, що й обумовило вибір даної тематики та її актуальність.

Метою дослідження є характеристика особливостей впливу розвитку альтернативних джерел енергії на соціальну складову національної безпеки. Основне завдання, що ставиться в межах цієї статті стосується охарактеризувати як через державне регулювання розвитку альтернативних джерел енергії досягнути бажаного соціального ефекту.

Для досягнення поставленої мети, нами було використано ряд методів, зокрема: індукції та дедукції, порівняння і систематизації – для визначення переліку ключових особливостей впливу розвитку альтернативних джерел енергії на соціальну складову; синтезу і аналізу – для доведення суттєвості впливу розвитку альтернативних джерел енергії на соціальну складову; табличний й графічний – для якісного подання результатів дослідження; абстрактно-логічний – для формування теоретичних узагальнень і висновків дослідження.

Виклад основного матеріалу. Альтернативні джерела енергії представляють собою ключовий елемент сучасної енергетичної стратегії, спрямованої на забезпечення стійкого розвитку та зменшення негативного впливу на довкілля. На відміну

від традиційних викопних видів палива, таких як вугілля, нафта та природний газ, альтернативні джерела енергії (сонячна, вітрова, гідроенергія, біоенергія тощо) використовують відновлювані ресурси, що мінімізують викиди парникових газів і сприяють зниженню залежності від імпортованих енергоресурсів. Впровадження цих технологій не лише сприяє екологічній безпеці, але й стимулює економічне зростання через створення нових робочих місць та розвиток інноваційних галузей. Крім того, державне регулювання і підтримка альтернативних джерел енергії є необхідним фактором для їх широкого впровадження та інтеграції у національні енергетичні системи, забезпечуючи тим самим соціальний ефект у вигляді покращення якості життя населення та забезпечення енергетичної незалежності країни.

Державне регулювання відіграє критично важливу роль у розвитку та впровадженні альтернативних джерел енергії, оскільки забезпечує необхідні правові, економічні та інституційні умови для їх ефективного використання. За допомогою законодавчих ініціатив та нормативних актів уряд може стимулювати інвестиції у відновлювані енергетичні технології через податкові пільги, субсидії та гранти, що знижують фінансові бар'єри для підприємств та споживачів. Крім того, державне планування та стратегічне бачення сприяють координації зусиль між різними секторами економіки, забезпечуючи синергію між науково-дослідними установами, промисловістю та громадським суспільством. Регулювання також включає встановлення стандартів та норм, які гарантують якість та безпеку альтернативних енергетичних систем, а також сприяють зниженню екологічного впливу традиційних джерел енергії. Водночас державна підтримка освітніх програм та підвищення обізнаності населення про переваги відновлюваних джерел енергії сприяють соціальній прийнятності та популяризації цих технологій. Таким чином, ефективне державне регулювання є фундаментальним чинником, який забезпечує сталий розвиток альтернативної енергетики, сприяючи економічному зростанню, екологічній безпеці та покращенню якості життя населення (рис. 1).

Розвиток альтернативних джерел енергії має значний соціальний ефект, що проявляється у кількох ключових аспектах. По-перше, створення нових робочих місць у сфері відновлюваної енергетики сприяє зменшенню безробіття та підвищенню рівня життя населення. По-друге, зниження забруднення повітря та водних ресурсів, що досягається за рахунок використання чистих енергетичних технологій, покращує здоров'я громадян та зменшує витрати на охорону здоров'я.

Рис. 1. Сутність державного регулювання розвитку альтернативних джерел енергії

По-третє, забезпечення енергетичної незалежності знижує вразливість економіки до зовнішніх енергетичних криз та коливань цін на викопні ресурси, що сприяє стабільності та безпеці країни. Крім того, впровадження альтернативних джерел енергії стимулює економічне зростання через розвиток інноваційних технологій та підвищення конкурентоспроможності на міжнародному ринку. Соціальний ефект також включає покращення якості життя в регіональних спільнотах, де впроваджуються проекти відновлюваної енергетики, шляхом інфраструктурного розвитку та підвищення доступу до енергії в віддалених місцях. Навчальні програми та підвищення кваліфікації робітників у цій галузі сприяють розвитку людського капіталу та соціальної мобільності. Таким чином, розвиток альтернативних джерел енергії не лише сприяє екологічній стабільності, але й приносить комплексні соціальні вигоди, що сприяють загальному благополуччю суспільства (табл. 1).

Через розробку та впровадження відповідних законодавчих актів, уряд може створювати стимулюючі механізми, такі як податкові пільги, субсидії та гранти, які знижують фінансові бар'єри для підприємств та споживачів, заохочуючи інвестиції у відновлювані енергетичні технології. Крім того, державне планування та стратегічне бачення сприяють координації дій між різними секторами економіки, забезпечуючи синергію між науководослідними установами, промисловістю та громадським суспільством. Встановлення стандартів та нормативів гарантує високу якість та безпеку альтернативних енергетичних систем, а також мінімізує екологічний вплив традиційних джерел енергії. Завдяки цим заходам державне регулювання не лише стимулює економічне зростання та інновації, але й сприяє покращенню якості життя населення, забезпечуючи екологічну безпеку та енергетичну незалежність країни.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що розвиток альтернативних джерел енергії має

Соціальний ефект від розвитку альтернативних джерел енергії

Створення нових робочих місць та економічне зростання	Покращення екологічного здоров'я населення	Забезпечення енергетичної незалежності та безпеки
Впровадження відновлюваних джерел енергії, таких як сонячна, вітрова, гідроенергетика та біоенергія, стимулює розвиток нових галузей промисловості та технологій. Це призводить до створення нових робочих місць у сферах виробництва, монтажу, обслуговування та досліджень. Крім того, розвиток альтернативної енергетики сприяє економічному зростанню через інвестиції в інфраструктуру та інновації, що підвищує конкурентоспроможність країни на міжнародному ринку	Використання чистих та відновлюваних джерел енергії значно знижує викиди шкідливих речовин, таких як діоксид вуглецю, сірки та азоту, що зменшує забруднення повітря та водних ресурсів. Це сприяє поліпшенню якості повітря, що, у свою чергу, знижує рівень захворюваності на респіраторні та інші хвороби, пов'язані із забрудненням довкілля	Розвиток альтернативних джерел енергії зменшує залежність країни від імпортованих викопних ресурсів, що підвищує енергетичну незалежність та стабільність економіки. Це знижує вразливість до коливань цін на нафту та газ на світових ринках, а також мінімізує ризики, пов'язані з геополітичними конфліктами та енергетичними кризами. Енергетична безпека сприяє стабільності національної економіки, зменшує ризики енергетичних дефіцитів та забезпечує надійне постачання енергії для життєдіяльності суспільства

значний соціальний ефект для держави, що проявляється у покращенні екологічної ситуації та здоров'я населення. Перехід на відновлювані джерела зменшує викиди шкідливих речовин в атмосферу, що сприяє зниженню рівня захворюваності та підвищенню якості життя громадян. Екологічно чиста енергія створює безпечні умови для майбутніх поколінь, забезпечуючи стале розвитку суспільства. Зазначимо, що інвестування в альтернативну енергетику стимулює економічне зростання та створення нових робочих місць. Розвиток цієї галузі сприяє підвищенню зайнятості, особливо в регіонах з високим рівнем безробіття, і сприяє підвищенню професійної кваліфікації робочої сили. Це позитивно впливає на соціальну стабільність та зменшує соціальну напругу в суспільстві. Загалом, розвиток альтернативних джерел енергії є фактором, що суттєво підвищує соціальну безпеку держави. Він забезпечує енергетичну незалежність, сприяє економічному розвитку та покращує добробут населення. Таким чином, впровадження відновлюваних енергетичних технологій має неабиякий соціальний ефект, який відчувають усі громадяни країни.

Перспективи для подальших досліджень у цьому напрямку полягають у детальному аналізі ефективності впровадження альтернативних джерел енергії та їх впливу на соціальну безпеку. Це включає вивчення оптимальних моделей фінансування та інвестування, оцінку довгострокових соціально-економічних наслідків, а також розробку інноваційних технологій, що підвищують доступність і ефективність відновлюваної енергетики. Дослідження можуть також зосередитися на соціальній справедливості в розподілі ресурсів

і переваг, які надає розвиток цієї галузі, забезпечуючи рівні можливості для всіх верств населення.

Список літератури:

1. Анісімова Г. В. Здійснення громадянами екологічних прав: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 1996. 21 с.
2. Бенедик Я. С. Організаційно-правовий механізм міжнародного співробітництва у сфері використання відновлюваних джерел енергії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Харків, 2016. 21 с.
3. Андрейцев В. І., Хряпінський П. В. Антропозахист в системі екологічного права та системі права України. Гуманітарний журнал. 2014. № 3–4. С. 142–155.
4. Битяк О. Ю. Ядерна енергетика в системі енергетичного права та законодавства. Право та інноваційне суспільство. 2015. № 2 (5). С. 68–74.
5. Башинська Ю. І. Організаційно-економічні засади використання потенціалу відновлювальної енергетики в регіоні: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05. Львів, 2017. 221 с.
6. Анісімова Г. В. Теоретичні засади розвитку екологічного законодавства України в контексті природно-правової доктрини: монографія. Харків: Право, 2019. 672 с.
7. Гетьман А. П., Костицький В. В. Становлення та розвиток інституту екологічних прав людини у законодавстві України. Право України. 2012. Вип. 1–2. С. 180–202.
8. Альтернативна енергетика: шляхи законодавчого стимулювання: колективна монографія / за заг. ред. д.ю.н., проф. Т. Є. Харитонові, д.ю.н., проф. Х. А. Григор'євої. Луцьк: Вид. дім «Вежа-Друк», 2023. 520 с.
9. Гоштинар С. Поняття альтернативних джерел енергії. Scientific Collection «InterConf». 2022. Вип. 48. С. 338 – 341.

10. Гафурова О. В. Деякі аспекти державної підтримки розвитку біоенергетики в Україні. Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 листопада 2020 року). Харків, 2020. С. 112–117.

References:

1. Anisimova, G. V. (1996). Zdiisnennia hromadianamy ekolohichnykh prav: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.06 [Exercise of environmental rights by citizens: Author's abstract. of the candidate of legal sciences thesis: 12.00.06]. Kharkiv, 21 p. [in Ukrainian].

2. Benedyk, Ya. S. (2016). Orhanizatsiino-pravovyi mekhanizm mizhnarodnoho spivrobotnytstva u sferi vykorystannia vidnovliuvanykh dzherel enerhii: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.11 [Organizational and legal mechanism of international cooperation in the field of renewable energy sources usage: Author's abstract. of the candidate of legal sciences thesis: 12.00.11]. Kharkiv, 21 p. [in Ukrainian].

3. Andreitsev, V. I., & Khriapinskyi, P. V. (2014). Antropozakhyst v systemi ekolohichnoho prava ta systemi prava Ukrainy [Anthropoprotection in the system of environmental law and the legal system of Ukraine]. Humanitarnyi zhurnal, (3–4), 142–155. [in Ukrainian].

4. Bytyak, O. Yu. (2015). Yaderna enerhetyka v systemi enerhetychnoho prava ta zakonodavstva [Nuclear energy in the system of energy law and legislation]. Pravo ta innovatsiine suspilstvo, 2(5), 68–74. [in Ukrainian].

5. Bashynska, Yu. I. (2017). Orhanizatsiino-ekonomichni zasady vykorystannia potentsialu

vidnovliuvalnoi enerhetyky v rehioni: dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05 [Organizational and economic principles of using the potential of renewable energy in the region: Thesis. ... candidate of economic sciences: 08.00.05]. Lviv, 221 p. [in Ukrainian].

6. Anisimova, G. V. (2019). Teoretychni zasady rozvytku ekolohichnoho zakonodavstva Ukrainy v konteksti pryrodnopravovoi doktryny: monohrafiia [Theoretical principles of the development of environmental legislation of Ukraine in the context of the natural law doctrine: monograph]. Kharkiv: Pravo, 672 p. [in Ukrainian].

7. Hetman, A. P., & Kostytskyi, V. V. (2012). Stanovlennia ta rozvytok instytutu ekolohichnykh prav liudyny u zakonodavstvi Ukrainy [Formation and development of the institution of human ecological rights in the legislation of Ukraine]. Pravo Ukrainy, (1–2), 180–202. [in Ukrainian].

8. Kharytonova, T. Ye., & Hryhorieva, Kh. A. (Eds.). (2023). Alternatyvna enerhetyka: shliakhy zakonodavchoho stymuliuvannia [Alternative energy: ways of legislative stimulation]. Lutsk: Vezha-Druk, 520 p. [in Ukrainian].

9. Hoshtynar, S. (2022). Poniattia alternatyvnykh dzherel enerhii [The concept of alternative energy sources]. Scientific Collection «InterConf», (48), 338–341. [in Ukrainian].

10. Hafurova, O. V. (2020). Deiaki aspekty derzhavnoi pidtrymky rozvytku bioenerhetyky v Ukraini [Some aspects of state support for the development of bioenergy in Ukraine]. Aktualni pravovi problemy innovatsiinoho rozvytku ahrosfery: materialy nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 20 lystopada 2020 roku). Kharkiv, 112–117. [in Ukrainian].

© Р. Р. Проць, 2024.

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 27.09.2024.

Прийнято до публікації 04.10.2024.

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-1-4>

М. М. Обіход¹, В. В. Лис²

¹Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів, Україна

²Національний університет «Львівська політехніка» м. Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5381-808X> – М. М. Обіход

<https://orcid.org/0009-0004-0343-686X> – В. В. Лис

volodyalis80@ukr.net

РЕТРОСПЕКТИВА НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ ТА СІМЕЙ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЛИ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19

Ця розвідка присвячена ретроспективі здійснення соціального супроводу дітей та сімей з дітьми, які перебували у складних життєвих обставинах під час пандемії COVID-19, що вирувала в Україні протягом 2020–2021 років в контексті нормативно-правових новел розроблених та прийнятих центральними органами виконавчої влади з метою активізації зусиль щодо оперативної організації та підвищення якості соціального супроводу та процесу здійснення такого супроводу.

Однією із базових соціальних послуг у соціальній роботі є соціальний супровід, що являє собою комплексну допомогу особі чи сім'ї, що потрапили у несприятливі обставини, та не можуть самостійно їх подолати. Метою соціального супроводу є сприяння благополуччю сімей, навчання самостійно справлятися із труднощами та мінімізувати наслідки від складних життєвих обставин [2]. Проаналізовано створену у 2020 році нормативно-правову базу, яка дала можливість досить швидко реагувати на виклики пов'язані з пандемією в контексті забезпечення реалізації основних засад державної політики щодо соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а саме: створення умов для забезпечення соціального супроводу дітей та сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах; визначення функції та ролі та безпеки фахівців соціальної роботи в процесі здійснення соціального супроводу у час пандемії та процес усунення перешкод у здійсненні соціального супроводу спричинені COVID-19.

Висвітлено нормативне вдосконалення застосування основних етапів соціального супроводу, які діяли під час пандемії базуючись на основних трьох засадах: підготовчий етап – це діагностика проблеми клієнта, оцінка труднощів; реалізаційний етап – це основний етап, що полягає у конкретних діях, тобто наданні міждисциплінарної допомоги особі чи сім'ї; заключний етап – підведення підсумків, оцінка наданих послуг, вихід із складних життєвих обставин.

Ключові слова: ретроспектива, законодавство, нормативно-правова база, державна політика, захист дітей, соціальні послуги, соціальна сфера, пандемія COVID-19.

RETROSPECTIVE OF REGULATORY AND LEGAL PROVISION OF SOCIAL ASSISTANCE FOR CHILDREN AND FAMILIES WITH CHILDREN WHO WERE IN POOR LIFE CIRCUMSTANCES DURING THE PANDEMIC COVID-19

This investigation is dedicated to the retrospective implementation of social support for children and families with children who were in difficult life circumstances during the COVID-19 pandemic raging in Ukraine during 2020–2021 in the context of regulatory and legal amendments developed and adopted by the central executive authorities with the aim of intensifying efforts regarding operational organization and improving the quality of social support and the process of providing such support.

One of the basic social services in social work is social support, which is comprehensive assistance to a person or family who have fallen into adverse circumstances and cannot overcome them on their own. The purpose of social support is to promote the well-being of families, to learn to cope with difficulties independently and to minimize the consequences of difficult life circumstances [2].

The legal framework created in 2020 was analyzed, which made it possible to respond quickly enough to the challenges associated with the pandemic in the context of ensuring the implementation of the main principles of state policy regarding the social protection of orphans and children deprived of parental care, namely: creating conditions for provision of social support for children and families with children who are in difficult life circumstances; defining the function and role and safety of social work specialists in the process of providing social support during the pandemic and the process of eliminating obstacles in the implementation of social support caused by COVID-19.

The normative improvement of the application of the main stages of social support, which operated during the pandemic, based on the main three principles, is highlighted: the preparatory stage is the diagnosis of the client's problem, assessment of difficulties; the implementation stage is the main stage, consisting of specific actions, i.e. providing interdisciplinary assistance to a person or family; the final stage – summing up, evaluating the services provided, getting out of difficult life circumstances.

Key words: retrospective, legislation, legal framework, state policy, child protection, social services, social sphere, COVID-19 pandemic.

Постановка проблеми. У 2020 році соціальний супровід зазнає численних змін під впливом пандемії. Соціальні послуги сприяють активізації можливостей населення та задоволенні їхніх базових потреб, у наданні кваліфікованої підтримки. В цих умовах фахівці соціальної роботи працювали під впливом труднощів та проблем, що негативно впливали на реалізацію їхніх функцій. Оскільки здійснення соціального супроводу відбувалось у дистанційному форматі, то фахівці витрачали більше часу, щоб налагодити взаємодію з клієнтами. Більш того, клієнти важко йшли на контакт, що стало перепоною у їхній взаємодії [3].

Аналізуючи джерела, що стосуються здійснення соціального супроводу під впливом пандемії стало зрозуміло, що пандемія має неоднозначний вплив на здійснення супроводу. Відбулося чимало нормативних змін як і для фахівців, так і для отримувачів послуг. Одним із найбільш вагомих впливів на супровід став перехід на дистанційний метод роботи та онлайн-комунікація із отримувачами [4].

З початком пандемії у фахівців стали збільшуватися функціональні обов'язки. До

нових функцій соціальних працівників у час пандемії належать: навчально-інформаційна, що полягає в організації онлайн-зустрічей стосовно підвищення рівня безпеки суспільства; координаційно-управлінська функція, що полягає у створенні нових стратегій та методів роботи; моніторингова функція – це проведення оцінки якості надання послуг з метою забезпечення безпеки суспільства; адвокаційна функція – це сприяння у розумінні суспільства того, що дії працівників під час пандемії є дуже важливими та затребуваними [1].

Але найважливішою проблемою для фахівців соціальної сфери стало те, що до сімейного середовища протягом березня-квітня 2020 року по всій Україні повернулися понад 42 000 дітей на карантин із інституційних закладів догляду та виховання, що стало викликом для них та зумовило перевірку умов проживання та сприяння безпеки дитини під час пандемії [5].

Вище зазначений перелік проблемних питань і сьогодні під час російсько-української війни є актуальним для розуміння сьогоdnішніх можливостей з організації активних дій в контексті

забезпечення соціального супроводу дітей та сімей з дітьми, що мають статус внутрішньо переміщених осіб з території де відбуваються бойові дії, які потребують подальших ґрунтовних досліджень через переосмислення та висвітлення концептів соціального супроводу, які відбувалися у 2020–2021 роках та вдосконалення нормативно-правової бази.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки вивчення проблематики соціального супроводу дітей та сімей з дітьми в тому числі і під час пандемії COVID-19 та соціального захисту дітей взагалом присвячено досить багато досліджень таких науковців, як: В. Скуратівський, О. Палій, Е. Лібанова, Я. Бордіян, В. Лис (старший), В. Москаленко, Н. Комаров, О. Антонова-Турченко, І. Іванова, І. Пеша, А. Капська, І. Пінчук, С. Толстоухова, М. Лукашевич, Циганенко Г., Великодна М., Рибалка В., Матвієнко Л., Климак Л. та інші.

Однак, слід констатувати, що дослідниками не достатньо приділено уваги питанню нормативно-правового забезпечення організації соціальної роботи і супроводу під час пандемії COVID-19 щодо дітей та сімей з дітьми, які перебувають у кризі.

Виклад основного матеріалу. Державні соціальні інституції, що надають базові соціальні послуги дітям та сім'ям з дітьми, які потрапили у складні життєві обставини, у своїй діяльності керуються нормативно-правовою базою, що безпосередньо впливає на процес та інструменти надання послуг отримувачам. Щороку нормативно-правова база змінюється та вдосконалюється під впливом факторів, від яких залежить робота соціальної сфери країни. Протягом 2020-2021 років, після появи у світі захворювання на COVID-19, закони, постанови, розпорядження зазнали численних змін, що стосуються надання соціальних послуг населенню, яке потерпало та і досі потерпає від зазначеного глобального явища.

В той буремний час було прийнято низку нормативно-правових вдосконалень у соціальній сфері під впливом пандемії.

З початком пандемії, 11 березня 2020 року Кабінетом Міністрів України було прийнято Постанову № 211 «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19». Постановою було припинено відвідування освітніх закладів здобувачами освіти, а також проведення масових заходів, участь в яких бере понад 200 осіб. Ця Постанова стала першим кроком до соціальної ізоляції населення та викликом для соціальної роботи [7].

Окремо, слід наголосити на тому, що 20 травня 2020 Кабінет Міністрів України затвердив Постанову № 392 «Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів». Ця Постанова містила перелік заборон під час карантину, які слід дотримуватися, і однією з них є:

– заборона відвідувати установи, заклади, що здійснюють соціальний захист;

– заборона відвідувати заклади, що надають паліативну допомогу

– заборона відвідувати установи, що надають соціальні послуги дітям та сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

З прийняттям цієї Постанови фахівці соціальної роботи втратили можливість спілкуватися із клієнтами в очному форматі, що стало великою перешкодою для надання якісних соціальних послуг [8].

Згодом, 1 червня 2020 року Кабінетом Міністрів України була прийнята Постанова № 585 «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах» та затверджений нею «Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження». Порядок створений для того, щоб координувати виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах та здійснювати першочергові заходи їхнього захисту, забезпечувати облік дітей, що перебувають у СЖО та організацію соціального захисту дітей.

Ця Постанова мала на меті профілактичну діяльність: виявлення дітей, що є в групі ризику та надання їм екстреної допомоги, з метою запобігання подальшого негативного поглиблення складних життєвих обставин [10].

1 червня 2020 року Кабінет Міністрів України також прийняв Постанову № 586 «Деякі питання захисту дітей в умовах боротьби з наслідками гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2», що є доповненням до попередньої Постанови № 585. Основним пунктом цієї Постанови можна виділити те, що з початком встановлення карантину діти повертаються із інституційних закладів догляду та виховання до своїх сімей. Цей документ затверджував механізм проведення моніторингу умов та середовища, куди повертається дитина задля її безпеки, сприяння впровадженню базових соціальних послуг для цих категорій дітей у громадах.

Крім того, Постановою затверджено Порядок зарахування дітей на цілодобове перебування до закладів незалежно від типу, форми власності та підпорядкування. В порядку зазначалось, що батьки можуть подати заяву про те, щоб їхня дитина була відправлена на цілодобове перебування до певного закладу. Проте, комісія із питань захисту прав дитини районного або територіальних громад рівня підтвердила таку заяву, вона повинна виявити, що умови в сім'ї, в яких мала б проживати дитина, незадовільні та можливості даної сім'ї не можуть задовольнити основну ціль – якісний соціальний захист дитини [11].

За даною Постановою влаштування дитини у будинок дитини здійснюється до півроку, а до будинку-інтернату до 1 року. Коли виходить термін перебування дитини у цілодобовому закладі, то за місяць Служба у справах дітей та суб'єкти соціальної роботи здійснюють моніторинг задоволення потреб даної дитини у громаді. Відповідно, якщо дані потреби не можуть бути задоволені, то батьки можуть знову написати заяву про продовження перебування дитини у цілодобовому закладі. Якщо вийшов термін перебування у даному закладі, а батьки не забирають дитину, то Служба у справах дітей може ініціювати позбавлення батьківських прав цих батьків. Але, чк що комісія з питань захисту прав дитини відхиляє подану батьками заяву на влаштування дитини до цілодобового закладу догляду та виховання, то вона повинна надати рекомендації стосовно обставин, які потрібно покращити батькам для перебування дитини вдома, а також надати рекомендації суб'єктам соціального супроводу стосовно підтримки даної родини відповідно до їхніх потреб [11].

Кабінет Міністрів України 1 червня 2020 року також прийняв Постанову № 587 «Про організацію надання соціальних послуг», якою затвердив Порядок організації надання соціальних послуг. Відповідно до зазначеного порядку відбувається виявлення осіб та сімей, що перебувають у СЖО або є в групі ризику потрапити у складні життєві обставини. Окрім цього Порядок забезпечував планування та процес надання соціальних послуг, подання заяв на отримання соціальних послуг та прийняття рішень про можливість надання послуг чи відмову у здійсненні послуг відповідно до чинників, що спричинили складні життєві обставини зазначені у Законі України «Про соціальні послуги» [12; 14].

Постанова Кабінету Міністрів № 449 від 1 червня 2020 року «Про затвердження Порядку моніторингу надання та оцінку якості соціаль-

них послуг» та затверджений нею Порядок проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг передбачають здійснення аналізу надання соціальних послуг та вдосконалення щодо створення якісних соціальних послуг.

Моніторинг відбувається шляхом опитування жителів територіальної громади та здійснюється у 5 етапів:

- 1) аналіз інформації про соціальні послуги;
- 2) аналіз системи надання соціальних послуг відповідно до потреб громади у цих послугах;
- 3) створення показників моніторингу соціальних послуг відповідно до форми, що затверджена Міністерством соціальної політики;
- 4) з'ясування пріоритетних та важливих результатів діяльності наданих соціальних послуг відповідно до встановлених потреб громади;
- 5) розвиток комплексності соціальних послуг [9].

Відповідно до зазначеної Постанови № 449 відбувається оцінка якості надання соціальних послуг згідно з Державним стандартом соціальних послуг. Проводиться опитування громади, здійснюється аналіз отриманої інформації та результати розміщуються в офіційних виданнях, на веб-сайтах, у єдиному офіційному державному порталі відкритих даних та розробляються заходи, що мають на меті підвищити якість надання соціальних послуг [9].

Окремо, слід зазначити, що 4 червня 2020 року Верховна Рада України прийняла Постанову «Про звернення до Кабінету Міністрів України щодо вжиття заходів, спрямованих на забезпечення належного соціального захисту дітей – вихованців інтернатних закладів, у тому числі дітей з інвалідністю, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа». Верховна Рада звернулася до Кабінету Міністрів України з невідкладними рекомендаціями:

1) терміново здійснювати соціальний супровід тих дітей, що повернулися до батьків із інституційних закладів виховання через встановлення карантину.

2) забезпечити фахівців соціальної роботи засобами індивідуального захисту, оскільки вони здійснюють соціальний супровід дітей та інколи відвідують їхні сім'ї.

3) надати на розгляд Верховної Ради рекомендації про збільшення не менше ніж на 50 відсотків державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування, оплати послуг патронатного вихователя, грошового забезпечення прийомним батькам тощо на період запобігання поширенню захворювання COVID-19.

4) окрім цього розробити методики виявлення сімей, що є в групі ризику потрапити у СЖО та вчасне виявлення дітей у складних життєвих обставинах.

5) Кабінетом Міністрів України також має бути проконтрольовано введення заходів, що спрямовані на підготовку дітей, які повертаються до батьків із інституційних закладів догляду та виховання тощо [6].

22 липня 2020 року Кабінет Міністрів України прийняв ще одну Постанову № 641 «Про встановлення карантину та запровадження посиленних протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2». У Постанові зазначено, що органами соціального захисту населення повинні забезпечити соціальний супровід осіб, що захворіли на COVID-19. Окрім цього, під соціальний супровід підпадають особи, що перебувають на самоізоляції. Постанова № 641 також передбачала, що потрібно вжити додаткові заходи щодо виявлення та надання допомоги особам, що є самотніми, осіб похилого віку чи осіб з інвалідністю та здійснювати належний соціальний супровід [13].

Висновки. Отже, проводячи нашу ретроспективну розвідку нормативно-правового забезпечення щодо надання соціального супроводу дітям та сім'ям з дітьми, які потрапили у складні життєві обставини у час пандемії, ми дійшли висновку що законодавство під впливом пандемії зазнало численних змін та створило безпекові обмеження для людей. Отримувачі послуг не могли відвідувати соціальні інституції, дітей направляли із закладів інституційного догляду до батьків, кількість відвідувань фахівцями сімей зменшилась. А кількість сімей, що потрапили у складні життєві обставини збільшилась. З метою профілактичної діяльності, фахівці соціальної роботи мали виявляти осіб в групі ризику, проте в умовах карантину це важко було зробити, що теж викликало труднощі у професійній діяльності. Таким чином, пандемія кардинально вплинула на здійснення надання якісних соціальних послуг і на діяльність соціальних інституцій, відбулося багато змін до яких було важко адаптуватись, але як показує історія соціум досить швидко реагує на виклики.

Список літератури:

1. Баханов Б. Захист соціальних працівників під час пандемії COVID-19. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право, 2020, С. 145, 20–28.

2. Безпалько, О. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в територіальній

громаді: теоретико-методологічні основи: монографія. Науковий світ, 2006, 363, С. 210–214.

3. Моргун, В. Професійна діяльність фахівців соціальної сфери в умовах пандемії. Наука та інновації в умовах пандемії COVID-19, 2020, С. 90, 76–77.

4. Україна. Документ МСП № 18314/0/2-20/57. 2020, Розвиток та забезпечення надання соціальних послуг на рівні громади: роз'яснення для керівників органів місцевого самоврядування відповідно до чинного законодавства.

5. Україна. Заява офісу ЮНІСЕФ-Україна. 2020 Щодо захисту прав дітей під час поширення на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/4956/file>

6. Україна. Постанова Верховної Ради № 673-ІХ. 2020 Про звернення до Кабінету Міністрів України щодо вжиття заходів, спрямованих на забезпечення належного соціального захисту дітей – вихованців інтернатних закладів, у тому числі дітей з інвалідністю, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-20#Text>

7. Україна. Постанова Кабінету Міністрів № 211. 2020, Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF#Text>

8. Україна. Постанова Кабінету Міністрів № 392. 2020. Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vstanovlennya-karantinu-z-metoyu-zapobigannya-poshirennyu-na-teritoriyi-ukrayini-gostroyi-respiratornoyi-hvorobicovid-19-sprichinenoyi-koronavirusom-sars-cov-i200520-392>

9. Україна. Постанова Кабінету Міністрів № 449. 2020. Про затвердження Порядку проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2020-%D0%BF#Text>

10. Україна. Постанова Кабінету Міністрів № 585. 2020. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#Text>

11. Україна. Постанова Кабінету Міністрів № 586. (2020). Деякі питання захисту дітей в умовах боротьби з наслідками гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-2020-%D0%BF#Text>

12. Україна. Постанова Кабінету Міністрів № 587. 2020. Про організацію надання соціальних послуг URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text>

13. Україна. Постанова Кабінету Міністрів № 641. 2020. Про встановлення карантину та запровадження посиленних протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vstanovlennya-karantynu-ta-zapr-641>

14. Україна. Закон «Про соціальні послуги». № 2671-VIII. 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#n414>

15. Циганенко, Г., & Великодна, М. 2020. Надання психологічної допомоги вразливим групам населення під час та після карантину через пандемію COVID-19. Практичний посібник для психологів і фахівців соціальної роботи, С. 101.

References:

1. Bakhanov, B. (2020). Zakhyst sotsialnykh pratsivnykiv pid chas pandemii COVID-19 [Protecting social workers during the COVID-19 pandemic]. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*, S. 145, 20-28.

2. Bezpalko, O. (2006). Orhanizatsiia sotsialno-pedahohichnoi roboty z ditmy ta moloddu v terytorialnii hromadi [Organization of socio-pedagogical work with children and youth in the territorial community]: teoretyko-metodolohichni osnovy: monohrafiia. *Naukovyi svit*, 363, S. 210–214.

3. Morhun, V. (2020). Profesiina diialnist fakhivtsiv sotsialnoi sfery v umovakh pandemii [Professional activity of specialists in the social sphere in the conditions of the pandemic]. *Nauka ta innovatsii v umovakh pandemii COVID-19*, S. 90, 76–77.

4. Ukraina. Dokument MSP № 18314/0/2-20/57. (2020). Rozvytok ta zabezpechennia nadannia sotsialnykh posluh na rivni hromady [Development and provision of social services at the community level]: roziasnennia dlia kerivnykiv orhaniv mistsevoho samovriaduvannia vidpovidno do chynnoho zakonodavstva.

5. Ukraina. Zaiava ofisu YuNISEF-Ukraina. (2020). Shchodo zakhystu prav ditei pid chas poshyrennia na terytorii Ukrainy hostroi respiratornoi khvoroby COVID-19, sprychynenoi koronavirusom SARS-CoV-2 [Regarding the protection of children's rights during the spread of the acute respiratory disease COVID-19, caused by the SARS-CoV-2 coronavirus, on the territory of Ukraine]. Retrieved from <https://www.unicef.org/ukraine/media/4956/file>

6. Ukraina. Postanova Verkhovnoi Rady № 673-IX. (2020). Pro zvernennia do Kabinetu Ministriv Ukrainy shchodo vzhytta zakhodiv, spriamovanykh na zabezpechennia nalezhnoho sotsialnoho zakhystu ditei – vykhovantsiv internatnykh zakladiv, u

tomu chysli ditei z invalidnistiu, ditei-syrit, ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia, ta osib z yikh chysla [Ukraine. Resolution of the Verkhovna Rada No. 673-IX. 2020 On an appeal to the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding taking measures aimed at ensuring proper social protection of children – pupils of residential institutions, including children with disabilities, orphans, children deprived of parental care, and persons from their number]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-20#Text>

7. Ukraina. Postanova Kabinetu Ministriv № 211. (2020). Pro zapobihannia poshyrenniu na terytorii Ukrainy hostroi respiratornoi khvoroby COVID-19, sprychynenoi koronavirusom SARS-CoV-2. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF#Text>

8. Ukraina. Postanova Kabinetu Ministriv № 392. (2020). Pro vstanovlennia karantynu z metoiu zapobihannia poshyrenniu na terytorii Ukrainy hostroi respiratornoi khvoroby COVID-19, sprychynenoi koronavirusom SARS-CoV-2, ta etapiv poslablennia protyepidemichnykh zakhodiv [Resolution of the Cabinet of Ministers No. 211. 2020, On preventing the spread of the acute respiratory disease COVID-19 caused by the SARS-CoV-2 coronavirus on the territory of Ukraine]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vstanovlennya-karantynu-z-metoyu-zapobigannya-poshyrennyu-na-teritoriyi-ukrayini-gostroyi-respiratornoyi-hvorobi-covid-19-sprichinenoyi-koronavirusom-sars-cov-i200520-392>

9. Ukraina. Postanova Kabinetu Ministriv № 449. (2020). Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia monitorynhu nadannia ta otsinky yakosti sotsialnykh posluh [Resolution of the Cabinet of Ministers No. 449. 2020. On approval of the Procedure for monitoring the provision and assessment of the quality of social services]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2020-%D0%BF#Text>

10. Ukraina. Postanova Kabinetu Ministriv № 585. (2020). Pro zabezpechennia sotsialnoho zakhystu ditei, yaki перебувають у складних життєвих обставинах [About ensuring social protection of children who are in difficult life circumstances]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#Text>

11. Ukraina. Postanova Kabinetu Ministriv № 586. (2020). Deiaki pytannia zakhystu ditei v umovakh borotby z naslidkamy hostroi respiratornoi khvoroby COVID-19, sprychynenoi koronavirusom SARS-CoV-2 [Some issues of child protection in the context of combating the consequences of the acute respiratory disease COVID-19 caused by the SARS-CoV-2 coronavirus]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-2020-%D0%BF#Text>

12. Ukraina. Postanova Kabinetu Ministriv № 587. (2020). Pro orhanizatsiiu nadannia sotsialnykh posluh [About the organization of the provision of social ser-

vices]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text>

13. Ukraina. Postanova Kabinetu Ministriv № 641. (2020). Pro vstanovlennia karantynu ta zaprovadzhennia posylenykh protyepidemichnykh zakhodiv na terytorii iz znachnym poshyrenniam hostroi respiratornoi khvoroby COVID-19, sprychynenoї koronavirusom SARS-CoV-2 [About the establishment of quarantine and the introduction of enhanced anti-epidemic measures in the territory with a significant spread of the acute respiratory disease COVID-19, caused by the SARS-CoV-2 coronavirus.]. Retrieved from

<https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vstanovlennya-karantynu-ta-zapr-641>

14. Ukraina. Zakon «Pro sotsialni posluhy» (2019). [Law “On Social Services”]. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#n414>

15. Tsyhanenko, H., & Velykodna, M. (2020). Nadannia psykholohichnoi dopomohy vrazlyvym hrupam naseleння pid chas ta pislia karantynu cherez pandemii COVID-19 [Provision of psychological assistance to vulnerable population groups during and after quarantine due to the COVID-19 pandemic]. *Praktychnyi posibnyk dlia psykholohiv i fakhivtsiv sotsialnoi roboty*, S. 101.

© М. М. Обіход, В. В. Лис, 2024.

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 04.10.2024.

Прийнято до публікації 05.11.2024.

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-1-5>

Я. І. Бордіян^{1,2}, О. Ю. Столярник¹, Я. А. Танчак¹

¹Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

²Львівський обласний центр соціальних служб, м. Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-7720-790X> – Я. І. Бордіян

<https://orcid.org/0000-0003-1105-2861> – О. Ю. Столярник

<https://orcid.org/0000-0003-1787-4516> – Я. А. Танчак

olgastolarik4@gmail.com

СТРАТЕГІЯ АКТИВНОГО СТАРІННЯ: РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ У СИСТЕМІ ІНТЕГРОВАНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ДЛЯ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

Стаття присвячена ґрунтовному аналізу стратегії активного старіння, яка є одним із пріоритетних напрямків сучасної соціальної політики, спрямованої на забезпечення гідної якості життя для осіб похилого віку. У дослідженні розглядається роль соціальних служб у системі інтегрованих соціальних послуг, які покликані задовольняти потреби літніх людей у різних сферах їхнього життя.

Метою статті є аналіз науково-теоретичних підходів до стратегії активного старіння та дослідження ролі соціальних служб у системі інтегрованих соціальних послуг для осіб похилого віку. Поняття активного старіння розкривається як комплексний підхід, що включає підтримку фізичного здоров'я, психічної стійкості та соціального благополуччя, забезпечуючи активну участь осіб похилого віку в суспільному житті. Автори підкреслюють важливість збереження здоров'я осіб похилого віку, підтримки їх соціальної активності, а також сприяння соціальній інклюзії, яка дозволяє їм залишатися повноцінними членами суспільства. Важливою складовою концепції є забезпечення доступу до соціальних послуг, які допомагають літнім людям продовжувати самостійне життя, водночас надаючи необхідну підтримку в умовах старіння. Стаття також акцентує увагу на необхідності інтеграції соціальних послуг і налагодження міжвідомчої співпраці. Це дозволяє ефективніше організувати систему підтримки осіб похилого віку, об'єднуючи ресурси різних структур для створення умов, які сприяють активному старінню.

Висновки. Інтеграція послуг передбачає як координацію між різними органами, так і забезпечення комплексного підходу до надання допомоги, включаючи медичні, соціальні та психологічні аспекти. Такий підхід дозволяє не лише підвищити якість життя осіб похилого віку, але й зміцнити їхні соціальні зв'язки та відчуття соціальної підтримки. Таким чином, стратегія активного старіння розглядається як важливий напрямок у розвитку сучасної соціальної політики, який вимагає чіткої координації зусиль державних та недержавних організацій для забезпечення гідного та активного життя осіб похилого віку.

Ключові слова: активне старіння, особи похилого віку, соціальна робота, інтегровані соціальні послуги, соціальні служби.

ACTIVE AGING STRATEGY: THE ROLE OF SOCIAL SERVICES IN THE SYSTEM OF INTEGRATED SOCIAL SERVICES FOR ELDERLY PERSONS

The article is devoted to a thorough analysis of the active aging strategy, which is one of the priority areas of modern social policy aimed at ensuring a decent quality of life for the elderly. The study examines the role of social services in the system of integrated social services designed to meet the needs of older people in various areas of their lives.

The purpose of the article is the analysis of scientific and theoretical approaches to the strategy of active aging and the study of the role of social services in the system of integrated social services for the elderly. The concept of active aging is revealed as a comprehensive approach that includes support of physical health, mental stability and social well-being, ensuring the active participation of the elderly in public life. The authors emphasize the importance of preserving the health of the elderly, supporting their social activity, as well as promoting social inclusion, which allows them to remain full members of society. An important component of the concept is to ensure access to social services that help older people continue to live independently while providing the support they need in the aging environment. The article also emphasizes the need to integrate social services and establish interdepartmental cooperation. This makes it possible to more effectively organize the system of support for the elderly, combining the resources of various structures to create conditions that promote active aging.

Conclusions. Integration of services involves both coordination between different agencies and ensuring a comprehensive approach to care, including medical, social and psychological aspects. This approach allows not only to improve the quality of life of the elderly, but also to strengthen their social ties and sense of social support. Thus, the strategy of active aging is considered as an important direction in the development of modern social policy, which requires a clear coordination of the efforts of state and non-state organizations to ensure a dignified and active life for the elderly.

Key words: active aging, elderly people, social work, integrated social services, social services.

Постановка проблеми. Однією з основних причин актуальності стратегії активного старіння є швидке старіння населення в усьому світі. За прогнозами Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) до 2050 року кількість людей віком 60 років і більше зросте майже вдвічі, що створить значний тиск на системи соціального захисту та охорони здоров'я у світовій спільноті [6; 17]. Наявні демографічні зміни вимагають нових підходів у наданні соціальних послуг, які враховують зростаючі потреби людей похилого віку. Значна частка осіб похилого віку зіштовхуються зі зниження своїх фізичних і розумових можливостей та втратою власної автономії, що означає, що вони більше не можуть піклуватися про себе без підтримки та допомоги. Доступ до якісного довгострокового догляду є необхідним для цієї категорії клієнтів соціальної роботи, щоб підтримувати свою працездатність, користуватися основними правами людини та жити з гідністю. Людям похилого віку потрібен комплексний набір особистісно-орієнтованих послуг, щоб запобігти, уповільнити або повернути назад зниження їхніх фізичних і розумових здібностей, які враховують їхні потреби [1; 2; 7; 10].

У цьому контексті особлива роль належить соціальним службам, які є важливою ланкою в системі інтегрованих послуг для осіб похилого віку. Ці служби спрямовані на забезпечення доступу до ресурсів, які дозволяють літнім людям зберігати активну участь у житті суспільства, а також отримувати необхідну допомогу в умовах процесу старіння. Соціальні служби повинні адаптувати свою діяльність з врахуванням потреб цієї зростаючої групи, акцентуючи увагу на активній участі літніх людей у суспільстві, що зменшить навантаження на соціальні системи та підвищить добробут літніх людей [1; 4; 7; 15]. Таку політику активно підтримує Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), яка надає ресурсну та технічну підтримку державам у розумінні моделі активного старіння (з англ. мови «active aging») та впровадженні, орієнтованої на людину, інтегрованої моделі догляду, розробці інструкцій для соціальної підтримки осіб похилого віку [17].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активне старіння спрямоване на інтеграцію літніх людей у суспільне життя, що є важливим для запобігання соціальної ізоляції та депресії, які часто супроводжують старість. Впровадження

цієї стратегії дозволяє не лише подовжити тривалість життя людей похилого віку, але й підвищити його якість [17]. На думку Б. Балогової, Ю. Ковальчук, соціальна робота може відігравати важливу роль у підтримці літніх людей через програми волонтерства, громадську участь та соціальну підтримку [1].

Згідно досліджень К. П. Брірлі, завдяки впровадженню стратегії активного старіння соціальні служби можуть зменшити економічні витрати, пов'язані з доглядом за літніми людьми, а системна соціальна підтримка незалежного життя та активної участі літніх людей знижує потребу в довгостроковому догляді та інших формах інтенсивної соціальної допомоги [7]. Це також сприяє більш ефективному використанню державних ресурсів та забезпеченню стійкості соціальних систем.

Інтеграція соціальних послуг, що включає координацію між різними організаціями, є ключовим елементом у розвитку стратегії активного старіння. Дослідження Дж. Тусен, М. Фейрінг, Д. До та Р. Г. Вестендорп підтверджують, що такий підхід дозволяє не лише підвищити ефективність наданих послуг, але й сприяє більш повній соціальній інклюзії осіб похилого віку [16]. Важливим аспектом є те, що соціальні служби повинні працювати у тісній взаємодії з медичними установами та організаціями громадянського суспільства для створення цілісної системи підтримки, яка відповідає потребам літніх людей. Таким чином, стратегія активного старіння є багатовимірною та вимагає комплексного підходу до інтеграції послуг та ресурсів.

На думку, М. Хьюгза, концепція активного старіння базується на міждисциплінарному підході, що об'єднує науково-теоретичні та практичні підходи у сфері соціальної політики, соціальної роботи, медицини, геронтології та психології. Вона включає широкий спектр аспектів, що стосуються як фізичного, так і соціального та психічного благополуччя літніх людей [9]. Одним із центральних положень підходу є визнання того, що активне старіння не лише подовжує тривалість життя, але й покращує його якість. Це, на думку українських дослідників А. Каркача, О. Кравченко та Т. Семигіної вимагає підтримки функціональних можливостей людини у старшому віці та задоволення специфічних потреб, пов'язаних із віком, що досягається через комплексну систему соціальних і медичних послуг [4].

Згідно наукових розвідок таких закордонних дослідників, як Т. Абуд, Г. Кунідас, К. Р. Мартін, М. Верт, К. Купер та П. К. М'їнт, теоретичні моделі активного старіння можуть включати концепції *продуктивного старіння* (з англ. мови – *productive aging*), *успішного старіння* (з англ. мови – *successful aging*) та *здорового старіння* (з англ. мови – *healthy aging*). Продуктивне старіння підкреслює важливість соціальної участі, зокрема залучення літніх людей до волонтерської роботи, громадських заходів та професійної діяльності. Успішне старіння, як окремий підхід, орієнтоване на збереження фізичної активності, психічної стійкості та незалежності у повсякденному житті. Здорове старіння зосереджується на попередженні хронічних захворювань і підтримці загального стану здоров'я через профілактичні програми [5].

Останні дослідження у галузі соціальної роботи, зосереджені на розробці практичних підходів до реалізації стратегії активного старіння та включають розробку та впровадження соціальних програм, які спрямовані на підтримку здоров'я, соціальної активності та фінансової безпеки літніх людей [1; 4; 15]. Вагомим викликом як для закордонних країн, так і для України є розроблення інтегрованої системи соціальних та медичних послуг для забезпечення комплексної допомоги літнім людям. Це передбачає створення мережі міждисциплінарних команд, що включають соціальних працівників, лікарів, психологів та інших фахівців, які спільно працюють над задоволенням різноманітних потреб осіб похилого віку. Також у науковій літературі вагома роль відводиться розвитку цифрових технологій у сфері соціального захисту, які сприяють покращенню доступу літніх людей до послуг та ресурсів. Згідно досліджень А. Каркача, Т. Семигіної, це включає використання телемедицини, онлайн-консультацій та мобільних додатків для моніторингу стану здоров'я, що значно підвищує ефективність інтегрованих соціальних втручань [2; 3; 15].

Однак, незважаючи на зростаючий інтерес у світовій спільноті до теми підтримки літніх людей, в Україні й досі відсутні системні дослідження з обґрунтування можливостей впровадження концепції активного старіння в Україні та ролі соціальної роботи і місця наявних соціальних служб у її реалізації.

Метою цього дослідження є аналіз науково-теоретичних підходів до стратегії активного старіння та дослідження ролі соціальних служб у системі інтегрованих соціальних послуг для осіб похилого віку.

Це дослідження побудовано на огляді наукової літератури з проблематики активного старіння на основі пошукових запитів у GoogleScholar. Для пошуку використовувались ключові слова «active aging», «social work with elderly persons». Під час пошуку було обрано інтервал 2020–2024 рр. Проте у вибірку потрапили й ті праці, що були опубліковані раніше і в яких викладено концеп-

туальні засади, що сформували сучасні уявлення про концепцію активного старіння та соціальну роботу з особами похилого віку.

Виклад основного матеріалу. Згідно досліджень Дж. Тусена, М. Фейрінг, Д. До, Р. Г. Вестендорп, концепції продуктивного, успішного та здорового старіння є ключовими теоретичними підходами у сучасних дослідженнях, спрямованих на підтримку якості життя літніх людей та стратегії активного старіння [16]. Вони розрізняються за своїм змістом, але мають спільну мету – забезпечити активну та гідну старість.

1. *Продуктивне старіння.* Концепція продуктивного старіння виникла як реакція на традиційні уявлення про старіння, що асоціюються з втратою активності та ізоляцією літніх людей. Ця концепція підкреслює, що люди похилого віку можуть і повинні залишатися продуктивними членами суспільства, незважаючи на фізіологічні зміни, пов'язані зі старінням. На думку Дж. Метьюза, продуктивне старіння охоплює не лише економічну активність, як робота або підприємництво, але й волонтерство, догляд за членами родини, участь у соціальних та громадських проєктах, що сприяють добробуту суспільства. Основною ідеєю продуктивного старіння є те, що старші люди можуть робити важливий внесок у розвиток суспільства. Це підхід, який ставить під сумнів ідею про те, що старість автоматично призводить до втрати корисності або соціальної важливості. Продуктивність у старшому віці включає декілька аспектів [11]: (1) *економічну активність*: люди похилого віку можуть продовжувати працювати або розпочинати нову кар'єру, забезпечуючи себе фінансово та роблячи економічний внесок у суспільство; (2) *волонтерство*: добровільна діяльність, яка дає змогу літнім людям залишатися корисними та підтримувати соціальні зв'язки; (3) *сімейна участь*: багато літніх людей відіграють важливу роль у догляді за онуками або допомозі дітям, що також розглядається як продуктивна діяльність.

Критики цієї теорії звертають увагу на те, що не всі люди похилого віку можуть брати активну участь у такій діяльності через проблеми зі здоров'ям або соціальну нерівність [16]. Проте, продуктивне старіння залишається важливою частиною соціальної політики для літніх людей, оскільки акцентує увагу на їх внеску у суспільство.

2. *Успішне старіння.* Концепція успішного старіння була розроблена з метою підкреслення можливості збереження високої якості життя у літньому віці через підтримку фізичного, когнітивного та соціального благополуччя. Вона базується на трьох ключових складових: (1) зниження

ризиків захворювань і вікових патологій, (2) підвищення фізичної та когнітивної функціональності, (3) активна участь у соціальному житті [16]:

Низький рівень хронічних захворювань: Згідно з цим положенням, важливим є профілактика хронічних вікових захворювань, таких як серцево-судинні патології, діабет або когнітивні порушення. Також, важливою є регулярна підтримка здорового способу життя (збалансоване харчування, фізична активність, відмова від шкідливих звичок) як основа для збереження здоров'я та функціональності у старшому віці.

Фізична та когнітивна активність: Збереження високого рівня фізичної активності та когнітивної функціональності є критичними для успішного старіння. Регулярні фізичні вправи, ментальні тренування, соціальна активність, а також участь у житті громади допомагають зберегти ці функції навіть у похилому віці.

Соціальна залученість: Соціальна підтримка, участь у сімейному та громадському житті є важливими аспектами успішного старіння. Соціальна залученість дозволяє зберегти емоційне та психічне здоров'я, зменшуючи ризики депресії та ізоляції.

Хоча концепція успішного старіння отримала визнання та підтримку в багатьох країнах, вона також зазнала й критики. Деякі дослідники, як-от Н. Кітінг вказують на те, що концепція надто зосереджена на індивідуальних аспектах старіння і не враховує соціально-економічних та культурних факторів, які можуть обмежувати доступ до ресурсів для підтримки фізичного та психічного здоров'я [10]. Успішне старіння може бути менш доступним для людей з низьким доходом, обмеженим доступом до медичних послуг або тих, хто стикається з дискримінацією, що підкреслює наявність структурної нерівності. Незважаючи на це, концепція успішного старіння продовжує еволюціонувати, включаючи більш комплексні та соціально чутливі підходи до розуміння старіння у різних соціальних групах.

3. *Здорове старіння.* Концепція здорового старіння спрямована на підтримку фізичного, психічного та соціального благополуччя людей впродовж їхнього життєвого циклу, особливо в старшому віці. Вона акцентує увагу на тому, що старіння – це не лише біологічний процес, але й результат впливу соціальних, економічних та екологічних факторів середовища [13; 14]. Здорове старіння передбачає активні зусилля для збереження функціональних можливостей літніх людей та забезпечення їх участі в суспільному житті. ВООЗ визначає здорове старіння як процес розвитку та підтримки функціональних мож-

ливостей людини, які дозволяють забезпечити її добробут у старшому віці [17]. Основними елементами здорового старіння є:

- *Функціональні можливості*: Важливим аспектом здорового старіння є збереження функціональних можливостей, що включає здатність до самостійного життя, фізичну активність і підтримку психічного здоров'я. Це не просто відсутність хворіб, а здатність людей адаптуватися до змін, пов'язаних із віком та мати можливість жити повноцінним життям.

- *Попередження захворювань*: Одним із ключових завдань концепції є профілактика хронічних хворіб, які є основними причинами інвалідності та смертності серед літніх людей. Профілактика включає здоровий спосіб життя, регулярні медичні огляди та доступ до якісних медичних послуг.

- *Психічне здоров'я та соціальна підтримка*: Здорове старіння також включає психічне та емоційне благополуччя. Соціальна залученість, участь у сімейних рутиних та житті громади, підтримка соціальних зв'язків відіграють важливу роль у зменшенні ризиків депресії та когнітивних порушень у літньому віці. Соціальні програми, спрямовані на включення літніх людей у життя громади, зменшують ризик соціальної ізоляції та сприяють їх інтеграції в суспільство [17].

Серед підходів до впровадження концепції здорового старіння визначають наступні: (1) *суспільна відповідальність* – успіх у впровадженні здорового старіння вимагає не лише зусиль на індивідуальному рівні, а й участі громади та уряду, щоб забезпечити літнім людям доступ до медичних, соціальних і економічних ресурсів; (2) *цифрові технології*: сучасні цифрові рішення, такі як телемедицина та цифрові платформи для підтримки здоров'я, які дозволяють покращити доступ літніх людей до медичних послуг та інформації, сприяють кращому моніторингу стану їхнього здоров'я [8; 9; 17].

Таким чином, ці три концепції мають свої унікальні аспекти, але всі вони спрямовані на те, щоб літні люди могли зберігати активність, здоров'я та самостійність у старшому віці. ВООЗ визначила основні перспективи розвитку стратегії активного старіння до 2030 року, які охоплюють наступні напрямки, які варто враховувати у діяльності соціальних працівників [17]:

1. *Розширення системи охорони здоров'я та її адаптація до потреб осіб похилого віку*. Програми превенції хронічних захворювань у літньому віці, активне використання новітніх медичних технологій при втручаннях і цифрові інструменти у медичних установах та закладах дозволять підви-

щити якість медичної допомоги для літніх людей. Це допоможе знизити навантаження на системи охорони здоров'я.

2. *Підтримка зайнятості літніх людей*. Заохочення активної участі людей похилого віку в сфері зайнятості сприятиме їх фінансовій незалежності та самореалізації. Це можливо завдяки розвитку дистанційної професійної діяльності, а також шляхом навчання таких осіб новим професіям.

3. *Соціальна інтеграція та взаємодія поколінь*. Активне старіння передбачає залучення літніх людей до соціальної, волонтерської та громадської діяльності, що покращить їхнє самопочуття і зменшить почуття ізоляції. Також, таке залучення посилить міжпоколінний зв'язок та підвищить повагу до осіб похилого віку у суспільстві.

4. *Забезпечення житлом та інфраструктурою*. Створення зручних і безпечних умов життя для старіючого населення, таких як адаптоване під потреби, зумовлені віком, житло і міська інфраструктура. Це також включає будівництво будинків підтриманого проживання для літніх людей та розширення доступу до спеціального громадського транспорту.

5. *Цифровізація послуг*. Збільшення цифрової грамотності серед літніх людей та забезпечення доступу до сучасних технологій зробить їхні щоденні рутини та побут зручнішими і сприяє тому, що вони залишаються активними та беруть участь у суспільному житті.

Зважаючи на старіння населення, успішна реалізація цієї стратегії до 2030 року дозволить поліпшити умови життя старшого покоління, забезпечити економічну стійкість та зміцнити міжпоколінну солідарність. Також ВООЗ працює над налагодженням співпраці у сфері здорового старіння, яка передбачає надання технічної підтримки країнам у проведенні національних аналізів ситуації щодо розвитку системи довгострокового догляду для осіб похилого віку [17].

Впровадження стратегії активного старіння в Україні на період 2024-2030 років наразі зустрічається з численними викликами, серед яких варто виокремити наступні [1; 4; 15]:

- *Недостатнє фінансування та ресурси*. Соціальні служби часто стикаються з обмеженим фінансуванням, що ускладнює ефективне надання соціальних послуг. Як наслідок – відсутність належної підтримки інфраструктури для розвитку послуг, у тому числі з догляду, для літніх людей, особливо у сільській місцевості. Окрім того, на фінансову ситуацію впливає війна, яка триває в Україні з 2014 року та яка накладає значні обмеження на витрати, пов'язані із соціальним захистом в цілому.

– *Демографічні зміни.* Зростання частки літніх людей в Україні та зменшення кількості працездатного населення, внаслідок підвищення інвалідизації та смертності населення, пов'язаних із збройним конфліктом, створює додаткове навантаження на соціальні та медичні системи.

– *Цифровий розрив.* Багато літніх людей мають обмежений доступ до цифрових технологій або недостатній рівень цифрової грамотності, що ускладнює їм доступ до сучасних соціальних послуг і медичних консультацій онлайн. Це вимагає значних зусиль для навчання та адаптації літніх людей до нових технологій.

– *Інфраструктурні проблеми.* Наявна в Україні інфраструктура публічних послуг часто не адаптована для потреб літніх людей. Це включає недостатню кількість доступних та адаптованих під потреби осіб похилого віку медичних та соціальних закладів, а також відсутність спеціалізованого транспорту.

Застосування інтегрованого підходу у діяльності соціальних служб з реалізації стратегії активного старіння сприяє поліпшенню якості життя літніх людей, забезпеченню їх незалежності, а також зменшує навантаження на системи охорони здоров'я та соціального захисту, оскільки раннє втручання знижує потребу в тривалому догляді. Інтегрований підхід у стратегії активного старіння базується на міждисциплінарній та багатовимірній взаємодії надавачів соціальних, медичних, освітніх та економічних послуг для підтримки літніх людей, що дозволяє створити комплексну систему допомоги, спрямовану на забезпечення гідного старіння та активної участі літніх людей у суспільному житті [17]. Такий підхід допомагає досягти більш ефективного використання ресурсів, надавати підтримку за допомогою комплексних і персоналізованих послуг, і таким чином покращувати якість життя літніх людей. До компонентів інтегрованого підходу у діяльності соціальних служб можна включити наступні [7; 9]:

1. *Інтеграція медичних та соціальних послуг:* Основною складовою інтегрованого підходу є взаємодія між системами охорони здоров'я та соціального захисту. Літні люди часто мають потребу в медичній допомозі поряд із соціальною підтримкою, тому координація між медичними установами та соціальними службами дозволяє забезпечити безперервність та комплексність послуг. Це зменшує ризик дублювання зусиль і покращує ефективність догляду. Наприклад, інтеграція медичних послуг з реабілітаційними та соціальними програмами допомагає літнім людям швидше відновлюватися після хворіб і зберігати власну функціональну незалежність.

2. *Профілактика та підтримка здорового способу життя:* Інтегрований підхід також передбачає активну профілактику захворювань та підтримку здорового способу життя через впровадження інформаційних соціальних програм, тренінгів та регулярних медичних оглядів. Наприклад, в соціальні програми для активного старіння можна включати модулі присвячені підтримці власного здоров'я, пакети фізичних вправ, курси з правильного харчування та заняття зі збереження психічного здоров'я, що допомагає зменшити ризики розвитку хронічних захворювань.

3. *Соціальна інклюзія та участь:* Інтегрований підхід включає в себе сприяння активній участі літніх людей у суспільному житті, запобігаючи їх соціальній ізоляції. Це досягається через розвиток громадських ініціатив, створення клубів за інтересами, університетів третього віку, волонтерських програм та програм навчання впродовж життя. Такі заходи не тільки сприяють покращенню психічного здоров'я, а й зміцнюють соціальні зв'язки.

4. *Міжвідомча співпраця та управління:* Для ефективного впровадження стратегії активного старіння необхідна координація зусиль між різними державними та недержавними організаціями. Інтегрована система включає тісну співпрацю між установами охорони здоров'я, соціального захисту, освіти, а також участь громадських організацій та бізнесу. Це дозволяє ефективно об'єднувати ресурси для задоволення потреб літніх людей та реалізації комплексних рішень. Громадські організації, що працюють у сфері захисту прав літніх людей, можуть відігравати важливу роль у просуванні політики активного старіння. Вони можуть не лише залучати ресурси, але й забезпечувати місцеві громади знаннями та підтримкою, що допоможе впроваджувати інноваційні підходи до догляду.

Соціальні служби відіграють ключову роль у застосуванні інтегрованого підходу для реалізації стратегії активного старіння, адже вони виступають як координатор між медичними закладами, громадськими організаціями та державними установами, що дозволяє забезпечити комплексний підхід до потреб літніх людей, включаючи їхнє здоров'я, соціальний захист і зайнятість. Посилення співпраці між державними структурами та громадськими організаціями може сприяти підвищенню ефективності соціальних послуг, орієнтованих на літніх людей. Пілотування нових програм, спрямованих на підтримку активного способу життя, соціальну інтеграцію та профілактику ізоляції може позитивно вплинути на якість життя старшого покоління.

Перспективною соціальною роботою на глобальному та регіональному рівні є розвиток інфраструктури, що дозволить людям похилого віку

залишатися у своїх громадах та сім'ях, отримуючи необхідні медичні та соціальні послуги вдома. Соціальні працівники допомагають літнім людям залишатися активними в місцевих громадах через участь у соціальних заходах, програмах волонтерства, культурній та рекреаційній діяльності. Це сприяє соціальній інтеграції та покращенню якості життя літніх людей. Літні люди можуть потребувати допомоги у вирішенні юридичних, фінансових чи психологічних питань, тому соціальні служби надають консультації з пенсійних питань, медичних послуг, соціальних пільг та інших аспектів, що впливають на їхній добробут.

Соціальні служби також повинні працювати над забезпеченням доступу літніх людей до медичних і реабілітаційних програм, спрямованих на покращення здоров'я літніх людей. Вони також допомагають організувати надання послуги «догляд вдома», що дозволяє людям похилого віку залишатися у своїх домівках якомога довше, зменшує необхідність їх госпіталізації до стаціонарних закладів і підтримує бажання «старіти на місці».

Важливою частиною інтегрованого підходу є також організація освітніх програм для літніх людей. Соціальні служби часто координують навчальні курси з цифрової грамотності, професійної переорієнтації або особистого розвитку, що сприяє їхній зайнятості та активному способу життя. Також варто працювати над розвитком університетів третього віку, які можуть задовольняти потребу літніх людей у активному дозвіллі.

Таким чином, соціальні служби є ключовою ланкою в реалізації стратегії активного старіння, забезпечуючи всебічну підтримку та інтеграцію літніх людей у суспільство. Саме на соціальних службах у місцевих громадах лежить роль посередників та координаторів з надання послуг, які сприяють підвищенню автономності осіб похилого віку, забезпечення їх старіння у колі сім'ї, зниження загрози розміщення у геріатричних пансіонатах чи закладах інституційного догляду.

Висновки. Концепції продуктивного, успішного та здорового старіння мають вирішальне значення для забезпечення високої якості життя літніх людей і підтримки їхньої активної участі в суспільстві. Успішна реалізація стратегії активного старіння до 2030 року стане важливим кроком для покращення умов життя старшого покоління в Україні та світі, сприяння їх економічній стійкості та зміцненню міжпоколінної солідарності. Впровадження інтегрованого підходу у діяльності соціальних служб до впровадження стратегії активного старіння, який охоплює медичні, соціальні та освітні аспекти, дозволить ефективніше вирішувати проблеми літніх людей.

Цей підхід базується на координації дій між різними установами, що забезпечить комплексну підтримку, активну участь літніх людей у суспільному житті та їхню незалежність. Соціальні служби та громадські організації відіграють ключову роль у впровадженні цієї стратегії, сприяючи як безперервності медичних і соціальних послуг, так і забезпеченню активної участі літніх людей у житті громад. Виклики, такі як недостатнє фінансування, демографічні зміни та цифровий розрив, можуть обмежувати ефективність програми, але ці проблеми можна подолати завдяки співпраці між державними структурами та громадськими організаціями, а також за рахунок впровадження програм цифрової освіти.

Список літератури:

1. Балогова Б., Ковальчук Ю. Особливості проблематики старіння в контексті соціальної підтримки людей поважного віку. *Social work and education*. 2022. Вип. 9(3). С. 331–339.
2. Каркач А., Семигіна Т. Подолання цифрової нерівності як виклик для сучасної соціальної роботи з літніми людьми. *Paradigms of the Modern Educational Process: Opportunities and Challenges for Society (1st ed.)*. Dallas: Primedia eLaunch LLS. 2019. С. 96–105.
3. Каркач А., Семигіна Т. Зменшення цифрових розривів як складова соціальної роботи з літніми людьми. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. Вип. (3). С. 26–32. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.4>
4. Каркач А., Кравченко О., Семигіна Т. Сучасні підходи до розуміння літніх людей як особливої соціальної групи. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2022. Вип. 2 (9)). С. 77–89.
5. Abud, T., Kounidas, G., Martin, K. R., Werth, M., Cooper, K., & Myint, P. K. (2022). Determinants of healthy ageing: a systematic review of contemporary literature. *Ageing clinical and experimental research*, 34(6), 1215–1223.
6. Amuthavalli Thiyagarajan, J., Mikton, C., Harwood, R. H., Gichu, M., Gaigbe-Togbe, V., Jhamba, T., ... & Diaz, T. (2022). The UN Decade of healthy ageing: strengthening measurement for monitoring health and wellbeing of older people. *Age and ageing*, 51(7), afac147.
7. Brearley, C. P. (2023). *Social work, ageing and society*. Routledge.
8. Dogra, S., Dunstan, D. W., Sugiyama, T., Stathi, A., Gardiner, P. A., & Owen, N. (2022). Active aging and public health: evidence, implications, and opportunities. *Annual review of public health*, 43(1), 439–459.
9. Hughes, M. (2020). *Older people, ageing and social work: Knowledge for practice*. Routledge.
10. Keating, N. (2022). A research framework for the United Nations Decade of Healthy Ageing

(2021–2030). *European Journal of Ageing*, 19(3), 775–787.

11. Mathews, G. (2023). Beyond ‘Productive Aging’: An Argument for ‘Happy Aging’. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 1–17.

12. Pani-Harreman, K. E., Bours, G. J., Zander, I., Kempen, G. I., & van Duren, J. M. (2021). Definitions, key themes and aspects of ‘ageing in place’: a scoping review. *Ageing & Society*, 41(9), 2026–2059.

13. Pavlova, M. K., Radoš, S., Rothermund, K., & Silbereisen, R. K. (2023). Age, individual resources, and perceived expectations for active aging: General and domain-specific effects. *The International Journal of Aging and Human Development*, 97(3), 267–288.

14. Rudnicka, E., Napierała, P., Podfigurna, A., Męczekalski, B., Smolarczyk, R., & Grymowicz, M. (2020). The World Health Organization (WHO) approach to healthy ageing. *Maturitas*, 139, 6–11.

15. Semigina, T., & Karkach, A. (2021). The elderly care, active ageing and geragogy: could they co-exist in Ukraine and how. *European Scientific Platform*.

16. Thuesen, J., Feiring, M., Doh, D., & Westendorp, R. G. (2023). Reablement in need of theories of ageing: would theories of successful ageing do? *Ageing & Society*, 43(7), 1489–1501.

17. World Health Organization. (2021). *Decade of healthy ageing: baseline report*. World Health Organization. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240017900>

References:

1. Balohova, B., & Koval'chuk, YU. (2022). Osoblyvosti problematyky starinnya v konteksti sotsial'noyi pidtrymky lyudey povazhnoho viku [Peculiarities of aging issues in the context of social support for elderly people]. *Social work and education*, 9(3), 331–339. [in Ukrainian]

2. Karkach, A. V., & Semyhina, T. V. (2019). Podolannya tsyfrovoyi nerivnosti yak vyklyk dlya suchasnoyi sotsial'noyi roboty z litnimy lyud'my [Overcoming digital inequality as a challenge for modern social work with older people]. *Paradigms of the Modern Educational Process: Opportunities and Challenges for Society* (1st ed.). Dallas: Primedia eLaunch LLS, 96–105. [in Ukrainian]

3. Karkach, A., & Semyhina, T. (2022). Zmenschennya tsyfrovyykh rozryviv yak skladova sotsial'noyi roboty z litnimy lyud'my [Reducing digital divides as a component of social work with the elderly]. *Vvichlyvist'*. *Humanitas*, (3), 26–32. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.4.4> [in Ukrainian]

4. Karkach, A., Kravchenko, O., & Semyhina, T. (2022). Suchasni pidkhody do rozuminnya litnikh lyudey yak osoblyvyyi sotsial'noyi hrupy [Modern approaches

to understanding the elderly as a special social group]. *Sotsial'na robota ta sotsial'na osvita* [Social work and social education], (2 (9)), 77–89. [in Ukrainian]

5. Abud, T., Kounidas, G., Martin, K. R., Werth, M., Cooper, K., & Myint, P. K. (2022). Determinants of healthy ageing: a systematic review of contemporary literature. *Ageing clinical and experimental research*, 34(6), 1215–1223.

6. Amuthavalli Thiyagarajan, J., Mikton, C., Harwood, R. H., Gichu, M., Gaigbe-Togbe, V., Jhamba, T., ... & Diaz, T. (2022). The UN Decade of healthy ageing: strengthening measurement for monitoring health and wellbeing of older people. *Age and ageing*, 51(7), afac147.

7. Brearley, C. P. (2023). *Social work, ageing and society*. Routledge.

8. Dogra, S., Dunstan, D. W., Sugiyama, T., Stathi, A., Gardiner, P. A., & Owen, N. (2022). Active aging and public health: evidence, implications, and opportunities. *Annual review of public health*, 43(1), 439–459.

9. Hughes, M. (2020). *Older people, ageing and social work: Knowledge for practice*. Routledge.

10. Keating, N. (2022). A research framework for the United Nations Decade of Healthy Ageing (2021–2030). *European Journal of Ageing*, 19(3), 775–787.

11. Mathews, G. (2023). Beyond ‘Productive Aging’: An Argument for ‘Happy Aging’. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 1–17.

12. Pani-Harreman, K. E., Bours, G. J., Zander, I., Kempen, G. I., & van Duren, J. M. (2021). Definitions, key themes and aspects of ‘ageing in place’: a scoping review. *Ageing & Society*, 41(9), 2026–2059.

13. Pavlova, M. K., Radoš, S., Rothermund, K., & Silbereisen, R. K. (2023). Age, individual resources, and perceived expectations for active aging: General and domain-specific effects. *The International Journal of Aging and Human Development*, 97(3), 267–288.

14. Rudnicka, E., Napierała, P., Podfigurna, A., Męczekalski, B., Smolarczyk, R., & Grymowicz, M. (2020). The World Health Organization (WHO) approach to healthy ageing. *Maturitas*, 139, 6–11.

15. Semigina, T., & Karkach, A. (2021). The elderly care, active ageing and geragogy: could they co-exist in Ukraine and how. *European Scientific Platform*.

16. Thuesen, J., Feiring, M., Doh, D., & Westendorp, R. G. (2023). Reablement in need of theories of ageing: would theories of successful ageing do? *Ageing & Society*, 43(7), 1489–1501.

17. World Health Organization. (2021). *Decade of healthy ageing: baseline report*. World Health Organization. Available from :<https://www.who.int/publications/i/item/9789240017900>

© Я. І. Бордіян, О. Ю. Столярик, Я. А. Танчак, 2024.

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 13.10.2024.

Прийнято до публікації 01.11.2024.

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-1-6>

О. П. Білецький

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9944-6541>

o.biletskiy@ldubgd.edu.ua

ІНТЕГРАЦІЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СОЦІАЛЬНУ РОБОТУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Стаття присвячена дослідженню впливу цифрових технологій на сучасну соціальну роботу. Метою статті є дослідження впливу цифрових технологій на соціальну роботу, аналіз можливостей та викликів, які виникають у процесі цифровізації соціальних послуг, а також оцінка перспектив використання технологічних рішень для підвищення ефективності роботи соціальних працівників і доступності допомоги для клієнтів.

В умовах глобальної цифровізації дедалі більше соціальних послуг надаються за допомогою онлайн-інструментів, таких як мобільні додатки, онлайн-платформи, штучний інтелект та віртуальна реальність. Цифрові рішення дозволяють соціальним працівникам швидше та ефективніше реагувати на запити клієнтів, особливо у віддалених або важкодоступних регіонах. Одночасно цифровізація ставить нові виклики перед соціальною роботою, такі як необхідність підвищення цифрової грамотності серед працівників та клієнтів, проблеми захисту конфіденційної інформації, а також складність адаптації традиційних методів соціальної роботи до нових умов. Проаналізовано можливості, які відкриваються завдяки впровадженню цифрових технологій у соціальну сферу. Особлива увага приділяється питанням конфіденційності та етичним аспектам використання цифрових інструментів у роботі з вразливими групами населення. Розглядаються як позитивні аспекти впровадження цифрових технологій, так і потенційні ризики. У статті також проведено огляд останніх досліджень у цій галузі та визначено основні напрями розвитку соціальної роботи в умовах цифрової трансформації. Зроблено висновок, що цифрові технології відкривають нові горизонти для соціальної роботи, покращуючи доступність та ефективність надання послуг. Мобільні додатки, онлайн-консультації та платформи дистанційної підтримки сприяють розширенню можливостей для клієнтів, зокрема тих, хто має обмежений доступ до традиційних соціальних послуг. Інтеграція цифрових технологій вимагає значних зусиль з боку соціальних працівників щодо підвищення цифрової грамотності та адаптації до нових форматів роботи. Важливим є дотримання етичних стандартів та забезпечення захисту конфіденційної інформації клієнтів.

Ключові слова: цифрова соціальна робота, онлайн-консультації, цифрові інструменти, соціальні послуги, конфіденційність, штучний інтелект.

О. P. Biletskyi

Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

INTEGRATION OF DIGITAL TECHNOLOGIES INTO SOCIAL WORK: CHALLENGES AND PROSPECTS

The article explores the impact of digital technologies on modern social work. The aim is to analyze the opportunities and challenges arising from the digitalization of social services and assess the potential for using technological solutions to enhance social workers' efficiency and improve accessibility for clients.

In the context of global digitalization, social services are increasingly delivered via online tools, such as mobile applications, online platforms, artificial intelligence, and virtual reality. Digital solutions allow social

workers to respond to clients' needs more efficiently, particularly in remote or hard-to-reach areas. However, digitalization introduces new challenges for social work, such as the need to improve digital literacy among both employees and clients, the protection of sensitive information, and the difficulty of adapting traditional social work methods to new conditions. The author analyzes the opportunities emerging from the integration of digital technologies into the social sphere, with particular attention to issues of confidentiality and the ethical implications of using digital tools with vulnerable populations. Both the positive aspects of digital technologies and potential risks are considered. The article also reviews recent research in this area and identifies key directions for the development of social work in the context of digital transformation. The article concludes that digital technologies open new horizons for social work, enhancing the accessibility and efficiency of service delivery. Mobile applications, online consultations, and remote support platforms broaden opportunities for clients, particularly those with limited access to traditional social services. Integrating digital technologies requires significant effort from social workers to improve digital literacy and adapt to new work formats. It is essential to adhere to ethical standards and ensure the protection of clients' confidential information.

Key words: digital social work, online consultations, digital tools, social services, privacy, artificial intelligence.

Постановка проблеми. У сучасному світі цифрові технології змінюють практично всі сфери людської діяльності, в тому числі й соціальну роботу. Проте впровадження цих технологій вимагає не тільки технічних змін, але й трансформації професійних підходів, а також подолання бар'єрів у використанні нових інструментів серед соціальних працівників та їх клієнтів. Недостатній рівень цифрової грамотності, проблеми із захистом персональних даних та збереження конфіденційності є ключовими викликами на цьому шляху. Окрім того, важливо вирішити питання адаптації фахівців до роботи з новими форматами комунікації та підтримки, що доповнюють або, в певних ситуаціях, й замінюють традиційні форми соціальної взаємодії. Таким чином, постає проблема, яким чином ефективно інтегрувати цифрові технології у практику соціальної роботи, зберігаючи її ключові принципи та підвищуючи якість надання соціальних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження свідчать про зростаючу роль цифрових технологій у сфері соціальної роботи. М. Кастельс (M. Castells) [4] та Дж. Ван Дейк (J. Van Dijk) [8] відзначають фундаментальну зміну в суспільних структурах під впливом розвитку мережевих технологій, що безпосередньо відображається на різних галузях, зокрема на соціальній сфері. К. Хілі (K. Nealy) [5] зазначає, що використання технологій дозволяє значно покращити ефективність соціальних послуг і підвищити доступність допомоги. Водночас Ф. Мішля (F. Mishna) та Е. Мілн (E. Milne) [7] звертають увагу на необхідність критичного підходу до онлайн-платформ підтримки, оскільки вони можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на клієнтів залежно від специфіки їх використання. Сучасні публікації акцентують на викликах, пов'язаних з конфіденційністю даних, цифровою грамотністю та психологічною готов-

ністю соціальних працівників до впровадження нових підходів. У зв'язку з цим питання безпеки, етики та адаптації до нових умов роботи є ключовими у дослідженнях на перетині соціальної роботи та технологій.

Метою цієї статті є дослідження впливу цифрових технологій на соціальну роботу, аналіз можливостей та викликів, які виникають у процесі цифровізації соціальних послуг, а також оцінка перспектив використання технологічних рішень для підвищення ефективності роботи соціальних працівників і доступності допомоги для клієнтів. У межах цієї мети важливо також розглянути питання навчання та адаптації соціальних працівників до нових умов роботи, захисту конфіденційності клієнтів та етичних аспектів використання цифрових інструментів.

Виклад основного матеріалу. Традиційна соціальна робота здебільшого ґрунтується на безпосередньому контакті соціальних працівників з клієнтами. Основними формами підтримки є соціальний супровід, індивідуальні консультації, групові зустрічі, соціальна адвокація та організація допомоги через систему соціальних служб. Проте в умовах глобальної цифровізації виникає потреба у розширенні цих підходів шляхом впровадження технологічних рішень.

Загальноосвітній розвиток інформаційних технологій останнім часом призвів до революції у багатьох сферах життя, у тому числі і у сфері соціальної роботи. Цифрові технології, такі як інтернет, мобільні додатки, штучний інтелект та віртуальна реальність, відкривають нові можливості для поліпшення доступності, ефективності та якості соціальних послуг. Однак, разом з цими можливостями виникають і виклики, які потрібно вирішувати для успішної інтеграції цифровізації у сферу соціальної роботи.

Сьогодні цифрові технології стали невід'ємною частиною соціальної роботи, сприяючи доступу

до дистанційних консультацій, онлайн-платформ для підтримки клієнтів та навчання соціальних працівників. Інноваційні підходи, такі як мобільні додатки для контролю психічного здоров'я, онлайн-групи підтримки та цифрові бази даних, що полегшують доступ до ресурсів, значно змінили підхід до надання соціальних послуг.

Однією з найбільших перешкод для впровадження цифрових інструментів у соціальну роботу є недостатній рівень цифрової грамотності серед як соціальних працівників, так і клієнтів. Соціальні працівники можуть не мати необхідних навичок для ефективного використання нових інструментів, тоді як клієнти, особливо літні люди чи представники соціально незахищених груп, можуть відчувати труднощі з доступом до технологій.

Оскільки соціальна робота часто включає роботу з конфіденційною інформацією, захист персональних даних клієнтів є критично важливим питанням. Використання онлайн-платформ та мобільних додатків вимагає суворих заходів безпеки, щоб запобігти витоку інформації або порушенню приватності клієнтів.

Перехід на цифрові технології вимагає від соціальних працівників змін у їхніх професійних методах роботи. Це може спричинити опір до змін і стрес через необхідність адаптації до нових форматів надання послуг. Крім того, цифрові інструменти не завжди можуть замінити особисті зустрічі, які є важливим елементом соціальної роботи.

У контексті викладеного вище доречно окреслити перспективи цифрових інструментів у соціальній роботі.

1. Підвищення ефективності та доступності послуг. Сьогодні в Україні, як і інших країнах світу, активно впроваджуються інноваційні, цифрові підходи до реалізації соціальної політики, які спрямовані на ефективне вирішення соціальних проблем громадян. З'являються онлайн-платформи, які надають послуги населенню в повному обсязі в дистанційному форматі. Створюються інституції та портали електронних сервісів, через які можна отримати соціальні послуги, такі як призначення та нарахування різних видів соціальних виплат, житлових субсидій, отримання статусів тощо, не відвідуючи установу та не витрачаючи на це багато часу. Це вимагає широкого застосування сучасних цифрових інструментів [2, с. 55]. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) дозволяють підвищити ефективність надання соціальних послуг, зокрема шляхом спрощення комунікації та скорочення часу на вирішення запитів клієнтів. Впровадження мобільних додатків, наприклад,

для моніторингу психічного здоров'я та онлайн-платформ для консультацій дозволяє швидше реагувати на потреби клієнтів, а також надавати підтримку тим, хто знаходиться у важкодоступних регіонах. Цифрові платформи та мобільні додатки можуть значно розширити доступ до соціальних послуг, особливо для людей з обмеженою мобільністю або тих, хто живе в ізольованих місцевостях. Наприклад, дистанційні консультації можуть забезпечити підтримку людям, які не можуть фізично відвідати соціальну службу через відсутність транспорту або інші обмеження. Тож така цифровізація соціальної сфери сприятиме ефективності та доступності соціальних послуг для клієнтів і разом з тим передбачатиме, що практики соціальної роботи вмітять працювати з відповідними ресурсами.

2. Інновації в навчанні соціальних працівників. Цифровізація суспільства призвела до оновлення практики соціальної роботи та змушує щораз оновлювати репертуар використання ІКТ в професійній діяльності. Сьогодні від соціальних працівників вимагається не лише володіння цифровими інструментами, а й стає затребуваним вміння створювати інформаційні продукти. Це означає, що освітній процес для майбутніх фахівців має передбачати перспективно-випереджувальне навчання [2, с. 56]. Власне таке навчання допомагає відстежувати сучасні тенденції, методи та інструменти в сфері соціальної роботи, сприяє розвитку здатності майбутніх фахівців до інноваційної діяльності в умовах зростаючої цифровізації суспільства. На думку Г. Васяновича та В. Логвиненко забезпечення становлення і подальшого професійного розвитку соціального працівника в цифровому суспільстві суттєво залежить від належного використання в освітньому процесі комплексу інтерактивних методів, сукупне використання яких функціонально забезпечує досягнення позитивного результату в підготовці фахівця соціальної сфери. Такий підхід сприяє активному навчанню, обміну досвідом та розвитку необхідних навичок для ефективної роботи у сфері соціальної допомоги та підтримки [1, с. 91].

Цифрові технології відкривають нові можливості для навчання соціальних працівників, надаючи доступ до онлайн-курсів, вебінарів та віртуальних симуляцій для відпрацювання навичок взаємодії з клієнтами. Це дозволяє підвищити кваліфікацію працівників та забезпечити їх актуальними знаннями щодо нових методів і підходів у соціальній роботі. Проте, практикам соціальної роботи, які отримали фахову освіту ще до активного впровадження ІКТ в освітній процес, складно самостійно орієнтуватися в широкому спектрі

сучасних цифрових технологій та інтернет-ресурсів. Як зазначає А. Цюприк цю проблему можна вирішити організовуючи відповідні тренінги, які б демонстрували діючим фахівцям соціальної роботи можливості цифрових інструментів для їх професійної діяльності [3, с. 66].

Окрім вже згаданих можливостей цифрових технологій, важливу роль у навчанні соціальних працівників відіграють платформи електронного навчання та змішані формати освіти. Підходи, що поєднують онлайн-курси з традиційними навчальними методами, дозволяють ефективніше адаптувати нові знання до реальних ситуацій. Наприклад, згідно з дослідженням Е. Мілн (E. Milne), навчальні платформи, такі як Coursera та Udey, дозволяють працівникам отримати доступ до глобально визнаних курсів, що підвищують їх кваліфікацію в різних напрямках соціальної роботи. Такий підхід також дозволяє індивідуалізувати процес навчання, надаючи працівникам можливість обирати ті теми, що найбільше відповідають їхнім професійним потребам [7].

Також важливо відзначити значення мікронавчання для професійної підготовки соціальних працівників. Як зазначають Л. Джонс (L. Jones) і Р. Волтерс (R. Walters), мікронавчання – це новий формат, який дозволяє засвоювати знання через короткі навчальні сесії, інтегровані у повсякденну діяльність. Це особливо корисно для соціальних працівників, які стикаються з високим навантаженням і не завжди мають час для традиційного навчання. Мікронавчання сприяє швидкому засвоєнню нових знань та технік, що дозволяє працівникам оперативно реагувати на виклики у їхній роботі [6].

Крім того, віртуальні реальності (VR) та доповнені реальності (AR) набувають популярності як інструменти навчання. Дослідження демонструють, що використання VR дозволяє соціальним працівникам моделювати реальні ситуації взаємодії з клієнтами, які складно відтворити у звичайних класних умовах. Це допомагає їм не лише покращити свої практичні навички, але й емоційно підготуватися до стресових ситуацій, з якими вони можуть стикатися на роботі.

Нові підходи до навчання також включають створення спільнот практики (Communities of Practice), що активно використовуються для обміну досвідом та навчання. Е. Венгер (E. Wenger) та Б. Трейнер (B. Trauner) стверджують, що такі спільноти, організовані через соціальні мережі чи спеціалізовані онлайн-форуми, дозволяють працівникам соціальної сфери постійно оновлювати свої знання та консультуватися з колегами у складних випадках. Це сприяє

не лише професійному розвитку, але й створенню колективної бази знань, що розширює можливості для вирішення проблем, з якими стикаються соціальні працівники [9].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Таким чином можна підсумувати, що цифрові технології відкривають нові горизонти для соціальної роботи, покращуючи доступність та ефективність надання послуг. Мобільні додатки, онлайн-консультації та платформи дистанційної підтримки сприяють розширенню можливостей для клієнтів, зокрема тих, хто має обмежений доступ до традиційних соціальних послуг. Проте інтеграція цифрових технологій вимагає значних зусиль з боку соціальних працівників щодо підвищення цифрової грамотності та адаптації до нових форматів роботи. Водночас важливо зберігати етичні стандарти та забезпечувати захист конфіденційної інформації клієнтів, оскільки безпека даних залишається однією з головних перешкод для повномасштабного впровадження цифрових інструментів. Перспективи розвитку цифрової соціальної роботи залежать від того, як успішно будуть вирішені ці проблеми та наскільки глибоко технології інтегруються у повсякденну діяльність соціальних служб.

Можна стверджувати, що дана проблематика, зокрема впровадження цифрових інновацій у соціальну роботу, потребує подальшого комплексного наукового вивчення та аналізу. Цифрові технології постійно еволюціонують, і, хоча вони відкривають нові можливості для соціальних працівників, їхнє ефективне впровадження та використання вимагає глибшого дослідження, включаючи етичні аспекти, питання захисту даних, підвищення цифрової грамотності та адаптацію традиційних методів соціальної роботи до цифрових форматів.

Список літератури:

1. Васянович Г., Логвиненко В. Використання інтерактивних методів навчання в процесі підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2023. Т. 68. С. 85–93.
2. Логвиненко В.М., Грицанюк В.В. Цифрова трансформація суспільства та інформаційно-комунікаційні технології в професійній діяльності фахівців соціальної роботи: сучасні виклики. *Науковий часопис національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Збірник наукових праць*. 2022. Вип. 87. С. 53–57.
3. Цюприк А.Я. Формування інтегральної компетентності соціального працівника в умовах циф-

рового суспільства. *Публічне управління та соціальна робота*. 2023. № 2. С. 64–68.

4. Castells M. *The Rise of the Network Society*. Blackwell. 2009. URL: <https://memotef.web.uniroma1.it/sites/default/files> (Останній запит 21.09.2024).

5. Healy K. *Doing Critical Social Work: Transforming Practices for Social Justice*. *Australian Social Work*. 2020. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/0312407X.2018.1521305> (Останній запит: 21.09.2024).

6. Jones, L., Walters, R. *Designing Microlearning Instruction for Professional Development Through a Competency Based Approach*. *TechTrends*. 2020. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11528-019-00449-4#Abs1> (Останній запит: 21.09.2024).

7. Mishna, F., Milne, E. *An International Study Examining Social Workers' Use of Information and Communication Technology*. *The British Journal of Social Work*. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8083293/> 2021. (Останній запит: 21.09.2024).

8. Van Dijk J. *The Network Society*. Sage. *Journal of media and communication research*. 2012. URL: https://www.researchgate.net/publication/298428268_Jan_Van_Dijk_The_Network_Society_London_Sage_Publications_2012#fullTextFileContent (Останній запит: 21.09.2024).

9. Wenger, E., Trayner, B. *Introduction to communities of practice: A brief overview of the concept and its uses*. 2015. URL: <https://www.wenger-trayner.com/introduction-to-communities-of-practice/> (Останній запит 21.09.2024).

References:

1. Vasianovych, H. & Lohvynenko, V. (2023). *Vykorystannia interaktyvnykh metodiv navchannia v protsesi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv iz sotsialnoi roboty.* [The use of interactive teaching methods in the training of future social work professionals.] *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. Т. 68. С. 85–93. [in Ukrainian].

2. Lohvynenko, V.M. & Hrytsaniuk, V.V. (2022). *Tsyfrova transformatsiia suspilstva ta informatsiino-*

komunikatsiini tekhnolohii v profesiinii diialnosti fakhivtsiv sotsialnoi roboty: suchasni vyklyky. [Digital Transformation of Society and Information and Communication Technologies in the Professional Activity of Social Work Specialists: Current Challenges] *Naukovyi chasopys natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. M.P. Drahomanova. Seriia 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy. Zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 87. С. 53–57. [in Ukrainian].

3. Tsiupryk A.Ya. (2023). *Formuvannia intehralnoi kompetentnosti sotsialnoho pratsivnyka v umovakh tsyfrovoho suspilstva.* [Formation of integral competence of a social worker in a digital society] *Publichne upravlinnia ta sotsialna robota*. № 2. С. 64–68. [in Ukrainian].

4. Castells, M. (2009). *The Rise of the Network Society*. Blackwell. URL: <https://memotef.web.uniroma1.it/sites/default/files> (Last accessed: 21.09.2024).

5. Healy, K. (2020). *Doing Critical Social Work: Transforming Practices for Social Justice*. *Australian Social Work*. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/0312407X.2018.1521305> (Last accessed: 21.09.2024).

6. Jones, L., & Walters, R. (2020). *Designing Microlearning Instruction for Professional Development Through a Competency Based Approach*. *TechTrends* URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11528-019-00449-4#Abs1> (Last accessed: 21.09.2024).

7. Mishna, F., & Milne, E. (2021). *An International Study Examining Social Workers' Use of Information and Communication Technology*. *The British Journal of Social Work*. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8083293/> (Last accessed: 21.09.2024).

8. Van Dijk, J. (2012). *The Network Society*. Sage. *Journal of media and communication research*. URL: https://www.researchgate.net/publication/298428268_Jan_Van_Dijk_The_Network_Society_London_Sage_Publications_2012#fullTextFileContent (Last accessed: 21.09.2024).

9. Wenger, E., & Trayner, B. (2015). *Introduction to communities of practice: A brief overview of the concept and its uses*. URL: <https://www.wenger-trayner.com/introduction-to-communities-of-practice/> (Last accessed: 21.09.2024).

© О. П. Білецький, 2024.

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 30.09.2024.

Прийнято до публікації 07.11.2024.

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-1-7>

Г. П. Васянович, Р. В. Лаврецький, М. Я. Нагірняк

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2346-193X> – Г. П. Васянович

<https://orcid.org/0009-0003-4323-9433> – Р. В. Лаврецький

<https://orcid.org/0000-0002-1292-4716> – М. Я. Нагірняк

m.nagirniak@ldubgd.edu.ua

ДУХОВНІСТЬ ЯК ГОЛОВНИЙ ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

У статті аналізуються питання нерозривного взаємозв'язку духовності і національно-патріотичного виховання у майбутніх соціальних працівників. З цією метою визначено науково-логічний апарат, зокрема поняття «духовність», «національний патріотизм» та ін. Доводиться, що сучасне суспільство України перебуває в екстремальній ситуації (стан неоголошеної «гібридної війни», розв'язаної російським імперіалізмом), потребує фахівців соціальної сфери у яких би гармонійно поєднувалося професійне й особистісне. Втім акцент ставиться на формуванні такої індивідуальної якості як національний патріотизм, головним чинником якого є духовність. Остання характеризується як загальнокультурний феномен у становленні і розвитку ментальності українського народу. Окреслюються основні складові національного патріотизму. На основі аналізу наукових джерел, власного педагогічного досвіду авторів, визначаються концептуальні положення про завдання, принципи, умови національно-патріотичного виховання майбутніх соціальних працівників. Крім того, обґрунтовується система методів виховного впливу адміністрації Університету та факультету психології і соціального захисту на здобувачів вищої освіти соціального профілю. Ця система методів тісно пов'язується із формами виховної роботи зі студентами. Серед основних форм виділяємо такі: а) індивідуально-виховна; б) різноманітні форми впливу через можливості громадських організацій; в) організація роботи з розвитку самодіяльної художньої творчості; г) організація урочистих культурно-масових заходів на честь знаменних дат і подій; д) творчі зустрічі студентства з відомими майстрами культури і мистецтва та ін. Наводиться низка конкретних заходів, які проводяться адміністрацією Університету та факультету, а також професорсько-викладацьким складом та кураторами груп. Водночас розкриваються наслідки негативного впливу кризових суспільних явищ на процес формування духовності та національного патріотизму у майбутніх фахівців соціальної сфери.

Ключові слова: духовність, суспільство, особистість, соціальний працівник, професійні якості, патріотичне виховання.

SPIRITUALITY AS THE MAIN FACTOR OF THE NATIONAL AND PATRIOTIC EDUCATION OF THE PERSONALITY OF THE FUTURE SOCIAL WORKER

The article analyzes the inextricable relationship between spirituality and national-patriotic education of future social workers. For this purpose, a scientific and logical apparatus was defined, in particular the concepts of “spirituality”, “national patriotism” and others. It is proved that the modern society of Ukraine is in an extreme situation (a state of undeclared “hybrid war”, unleashed by Russian imperialism), and needs specialists in the social sphere who would harmoniously combine the professional and the personal. However, the emphasis is on the formation of such an individual quality as national patriotism, the main factor of which is spirituality. The latter is characterized as a general cultural phenomenon in the formation and development of the mentality of the Ukrainian people. The main components of national patriotism are outlined. On the basis of the analysis of scientific sources, the authors’ own pedagogical experience, conceptual provisions on tasks, principles, and conditions of national-patriotic education of future social workers are defined. In addition, the system of methods of educational influence of the administration of the University and the Faculty of Psychology and Social Protection on students of higher education of a social profile is substantiated. This system of methods is closely related to forms of educational work with students. Among the main forms, we highlight the following: a) individual educational; b) various forms of influence through the capabilities of public organizations; c) organization of work on the development of amateur artistic creativity; d) organization of solemn cultural mass events in honor of important dates and events; e) creative meetings of students with famous masters of culture and art, etc. A number of specific activities are presented, which are carried out by the administration of the University and the faculty, as well as the teaching staff and curators of the groups. At the same time, the consequences of the negative impact of crisis social phenomena on the process of formation of spirituality and national patriotism among future specialists in the social sphere are revealed.

Key words: spirituality, society, personality, social worker, professional qualities, patriotic upbringing.

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство знаходиться у вкрай важкому, надзвичайному стані. Це пов’язано, передусім, із війною зі сторони російського імперіалізму, який вже тривалий час нищить наші міста і села, вбиває, калічить невинних українських громадян. За таких умов зростає необхідність підготовки соціальних працівників, які б володіли не лише суто професійними якостями, а й високим душевно-духовним потенціалом, національними та патріотичними почуттями, морально-правовою відповідальністю. Це пояснюється тим, що у сучасному соціумі соціальні працівники виконують почесну місію з утвердження у соціально слабких верств населення відчуття захищеності, віри в гуманність, моральність суспільства, частиною якого вони є.

На наше переконання, лише оптимальне поєднання професійних знань і навичок з високою мірою духовності особистості та національно-патріотичним вихованням є головним чинником збереження й утвердження української державності, культури й модернізації всього суспільства. Адже ідеалом виховання виступає різнобічно та гармонійно розвинений, національно свідомий, життєво компетентний громадянин, здатний до саморозвитку і самовдосконалення. Звідси – про-

відною домінантою національно-патріотичного виховання майбутніх фахівців соціальної роботи є формування в особистості ціннісного ставлення до навколишньої дійсності та самої себе, активної за формою та душевно-духовною, за змістом, життєвої позиції. Соціальний працівник, який працює в системі координат «людина-людина», повинен добре усвідомлювати важливість ціннісно-духовної сфери своєї діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій з досліджуваної проблеми. Сучасній парадигмі виховання присвятили свої праці відомі українські вчені: І. Бех [2], А. Бойко [3], І. Зязюн [7], Л. Завацька [6] та ін., які висвітлили не лише його сутність і зміст, а й визначили основні форми і методи, технології реалізації. Провідні аспекти духовності висвітлені у працях А. Колодного [8], С. Кримського [10], О. Рудакевич [13], П. Ситника [14] та ін. Методологічні аспекти, сутність і зміст національно-патріотичного виховання висвітлені у наукових пошуках В. Баранівського [1], Г. Васяновича [5], О. Пашкової [11], Г. Філіпчука [16; 17] та ін. Водночас висвітлення причин суспільно-політичної та духовної кризи в умовах сучасності висвітлила у своїй розвідці М. Пірен [12].

Мета статті – обґрунтувати ідею нерозривного зв’язку духовності і національно-патріотич-

ного виховання у процесі підготовки майбутнього соціального працівника України.

Виклад основного змісту матеріалу. Аналіз окресленої проблеми вимагає визначення її науково-логічного апарату, зокрема поняття «духовність», «національно-патріотичне виховання». У науковій літературі поняття «духовність» має різні визначення і трактування. У нашому розумінні «духовність» – це категорія, яка в своїй основі відображає прагнення кожної самосвідомої особи визначити засади своєї людяності, гуманності, усвідомлення сутності і призначення смислу свого життя та життя інших.

Духовність, як загальнокультурний феномен, є однією з головних характеристик українського народу, її виховним ідеалом. За певних обставин суспільні форми можуть існувати самостійно і навіть зазнавати позитивних змін незалежно від змін духовного рівня людей. Та врешті-решт їхній прогрес усе-таки значною мірою залежить від духовної зрілості людей, які беруть активну участь у процесі цих змін. Стає цілком очевидно й зрозуміло, що саме високий рівень духовності українців, сформований впродовж століть із домінантою в ній християнської аксіології, вберіг народ від асиміляції та моральної деградації. Тому виборюючи свій поступ до творення справді незалежної держави і демократичного суспільства, інтелігенція, яка працює і в майбутньому буде працювати у соціальній сфері, повинна постійно й активно розвивати цей феномен національної культури. Як слушно зазначав І. Зязюн: «Головне в людині – її духовність на засадах національної культури. Йдеться про найважливіше в ній, що в історичному аспекті є вічним і непорушним. Адже в кожного народу є віками відшліфовані культурні цінності, здобутки, що формують неповторність, оригінальність і велич національного духу людини» [7, с. 304]. І далі вчений висловлює таку надзвичайно слушну думку: «Донедавна національне трактувалось як націоналістичне у найгіршому розумінні цього слова, що спричинило непоправні втрати, які продовжують негативно впливати на розвиток нормальної людської психології, яка позанаціональною ніколи не була і бути не може. Найголовнішим виміром національної неповторності людини є народна культура як основа її духовності» [7, с. 304].

Духовність – якісна характеристика свідомості людини, реальний показник вчинків особистості. А. Колодний виокремлює три складники духовності: а) естетизм – орієнтація на естетичні цінності життя; б) етизм – тяжіння до певної парадигми поведінки; в) теоретизм – апеляція до теоретичних аргументів в житті. У ціннісному

аспекті, зазначає автор складниками духовності є Істина, Добро і Краса. Набуття й утвердження духовності – є головним завданням в житті людини, оскільки вона актуалізує її суб'єктні якості [8, с. 65].

Не заперечуючи такий підхід автора, ми все ж дотримуємося тієї думки, що до основних складників духовності належить передусім ментальність та національно-патріотична вихованість особистості, це те, що надає їй неповторної унікальності, цінності й смислу. З цієї позиції цілком зрозуміло, що втрата духовних цінностей призводить до бездуховності, ущербності людської душі, деспотизму, агресії, дикого звірства, про що яскраво свідчать дії російських окупантів на нашій рідній землі. Втім, такі дії всією пропагандистською імперською машиною виправдовуються звихненим «патріотизмом», їхнім «великодержавієм» та ін.

Зазначимо, що існує й інша проблема, а саме: аналіз реального життя нашого суспільства засвідчує, що останнім часом «розмивання українських духовних цінностей» набирає, загрозливого стану, їм на зміну прийшли прозахідні цінності: ринковий лібералізм, меркантильний прагматизм, індивідуалізм, егоїзм, споживацтво та ін. Через потужну пропаганду у ЗМІ ліберальних, матеріальних цінностей – духовні цінності стають вторинними і малоцінними. Особливо швидко засвоюються так звані «нові цінності» молодим поколінням. Українці помітно стали втрачати риси української ментальності: любов до своєї материнської (рідної) мови, гуманність, волелюбність, оптимізм, навіть любов до Батьківщини – патріотизм. Тому одне із головних завдань соціально-гуманітарної політики у сфері духовного розвитку полягає в тому, щоб створити належні умови для найповнішого освоєння особистістю багатогранного потенціалу як вітчизняної, так і світової духовності й культури.

Душевно-духовний світ людини є безмежним світом найрізноманітніших почуттів, емоцій і настроїв, задумів та ідей, понять та образів, ідеалів і фантазій, цінностей і прагнень тощо. Істотною мірою духовний світ особистості майбутнього соціального працівника визначається її менталітетом, уявою, інтуїцією, інтелектом, а також вірою, совістю, волею, любов'ю, радістю, як про це не раз наголошував український любомудр – Григорій Сковорода. Філософ і педагог писав: «Духовна людина є вільною. Ввись, в глибину і вишир літає вона безмежно. Не заважають їй ні гори, ні ріки, ні моря, ні пустелі... У духовної людини очі голубині, крила орлині, швидкість оленя, відвага лева, вірність горлиці, лелеча вдяч-

ність, смиренність ягнятка, швидкість соколина, журавлина бадьорість ... Духовна зброя людини сильніша за тілесну» [15, с. 791].

Життєвий досвід засвідчує, що духовна людина є добродісною, совісною, справедливою, вона не здатна принижувати честь і гідність іншої людини, що є надзвичайно важливим для соціального працівника, діяльність якого відбувається у сфері з особами, що мають особливі потреби. Втім зазначимо, що процес формування духовності особи вимагає від неї постійної напруженої праці розуму і волі, самопізнання, побудови духовного храму у глибині свого серця. Цю думку ми формулюємо у такий спосіб:

- Тілесний храм побудувати не важко,
- Тілесний храм недовго простоїть,
- Душевний храм побудувати важко,
- Духовний храм у вічності стоїть [4, с. 116].

На наше переконання, духовність – це один із найважливіших чинників національної культури, національно-патріотичного виховання, це нова якість особистості, її культури мислення і дії. Отже, можна стверджувати, що духовність, як індивідуальний вияв у системі мотивів особистості віддзеркалює наявність двох фундаментальних потреб: індивідуальної потреби пізнання й самореалізації та соціальної потреби жити, діяти «для інших».

У практиці виховання пропонуються нині різні технології формування духовності молоді, зокрема й майбутнього соціального працівника. Це реабілітація особистості через засоби масової інформації, через проникнення у світ мистецтва, через живе спілкування та ін.

Споконвіку сила народу чи нації, їх незламність вимірювалися рівнем духовності, патріотизму, які постійно взаємодіють і в цьому сенсі є визначальними. Як відомо, слово «патріотизм» – грецького походження: *patris* – у перекладі означає «Батьківщина». Вперше слово «патріотизм» з'явилося у період Французької революції 1789–1793 рр. Патріотами тоді називали себе борці за народну справу, захисники республіки, які вели боротьбу зі зрадниками Вітчизни з табору Монархістів.

Відомий дослідник проблем духовності й патріотизму – І. Бех, дає таке визначення останньому. «Патріотизм – це особливе, тобто безумовне і високосмислове почуття-цінність, яке характеризує ставлення особистості до народу, батьківщини, держави та до самої себе» [2, с. 521]. У цьому визначенні автор звертає увагу на безумовний і високосмисловий аспекти цього почуття. Безумовність означає, що почуття патріотизму не може ґрунтуватися на зовнішньому підкріпленні у формі певних заохочень чи осуджень. Воно

повинно саме в собі мати спонукальну потенцію до відповідного діяння, бути самозначущим. Що стосується високого смислового аспекту, то це означає, що почуття патріотизму не пов'язується з нижчими, буттєвими потребами і прагненнями часто меркантильної спрямованості, а з вершинними життєвизначальними орієнтирами особистості. Отже, патріотизм – це не формальна любов до своєї батьківщини, а внутрішня готовність людини віддати їй всі свої сили, і заради неї піти на виправдану жертву, подвиг. Шляхетне почуття патріотизму, Любов до Батьківщини і відданість їй здавна властиві справжнім людям, які сповнені чистоти духовності. Це почуття завжди виступало рушійною силою, яка підіймала народ на боротьбу проти чужоземних завойовників і всіх пригноблювачів.

Процес формування духовності й патріотизму у майбутніх соціальних працівників не є хаотичним набором засобів впливу на їх свідомість. У закладі вищої освіти він має відбуватися послідовно, організовано з дотриманням певних принципів. Серед них провідними можна вважати:

- принцип національної спрямованості виховання, який передбачає формування у майбутніх фахівців національної свідомості, любові до України, свого народу, шанобливого ставлення до його культури, здатності зберегти свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати активну участь у творенні духовних цінностей, свідомому захисті своєї держави;

- принцип культуровідповідності, який передбачає виховання як духовний, культурний процес, спрямований на формування базової культури особистості, спираючись на набутий моральний досвід людства;

- принцип гуманізації освітньо-виховного процесу, який зосереджує увагу на особистості як вищій цінності;

- принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії, який передбачає, що учасники освітньо-виховного процесу виступають рівноправними партнерами у процесі спілкування, поважають думки один одного, визнають право на їх відмінність від власних, узгоджуючи свої позиції;

- принцип цілісності, який означає, що виховання організовується як системний педагогічний процес, спрямований на гармонійний та різнобічний розвиток особистості, формування в неї цілісної картини світу, передбачає забезпечення наступності напрямів та етапів виховної роботи;

- акмеологічний принцип спрямовує орієнтацію виховного процесу на вищі морально-духовні досягнення і потенційні можливості особистості,

створення умов для досягнення нею життєвого успіху, розвиток індивідуальних здібностей та здатностей;

– принцип особистісної орієнтації, який означає, що загальні закони психологічного розвитку проявляються у кожній людині своєрідно і неповторно;

– принцип життєвої творчої самодіяльності, що передбачає становлення особистості як творця власного життя, яка здатна приймати особисті рішення, і нести за них відповідальність, повноцінно жити і активно діяти, постійно самовдосконалюватися, адекватно і гнучко реагувати на соціальні запити і зміни;

– принцип толерантності, який передбачає інтегрованість української культури в європейський та світовий простір, формування у майбутніх соціальних працівників відкритості, щирості, толерантного ставлення до цінностей, відмінних від національних ідей, до культури, мистецтва, вірувань інших народів, здатності диференціювати спільне та відмінне в різних культурах, сприймати українську культуру, як невід’ємну складову загальнолюдської [9].

Загальновідомо, що головним складником культури є рідна мова. Саме вона є джерелом, основою самобутності українського народу. Тому формувати національний патріотизм і духовність без рідної мови, це пуста балаканина, адже кожній людині, яка здатна тверезо мислити відомо, що в жодній країні світу немає безнаціональної держави. Цю думку послідовно обґрунтовує, обстоює і поширює Г. Філіпчук, який пише: «Знання і повага до державної мови, обстоювання авторитету української мови – обов’язок кожного, хто живе в Україні. ...Сьогодні як ніколи народу і державі потрібна українська національна ідея, висока героїка духу, боротьби, потужної інтелектуальної і духовної праці, моральної, громадянської і політичної культури, патріотичності в усіх сферах життєдіяльності» [17, с. 63–64].

Лише на основі розвинених почуттів патріотизму і національних святинь зміцнюється любов до Батьківщини, формується почуття відповідальності за могутність і незалежність, збереження матеріальних і духовних цінностей, розвивається шляхетність і гідність особи. Майбутній соціальний працівник має доходити до розуміння того, що джерелом його духовності й патріотизму є викохані народом традиції, звичаї, ставитися до яких слід шанобливо, поважно. Втім варто не замилювати собі очі, а визнати, що нині у моральному сенсі, відчувається розрив зв’язку з національними традиціями, які віками набували десятки поколінь. Наприклад, ще з давніх часів

у нас існувала добра традиція, у якій був закладений моральний принцип «удовиного плуга». Згідно цього принципу, ніхто з господарів не мав права зорати свою землю доти, доки не буде зорано в останньої удови. І цей принцип ретельно виконувався. Натомість сьогодні про нього ніхто й не згадує, а багато хто й не чув. Дуже вже багатьох захопив інший принцип – принцип прагматизму й меркантилізму, що мало би бути чужим для людини моральної, гуманної. Отже, нам слід подолати психологію «забудькуватості», а разом з нею зректися егоїстичної свідомості. Взаємодія у системі відносин «Я» та «Інші» має носити альтруїстичний характер.

На думку І. Беха, досягнення вихованцем почуття патріотизму має відбуватися у формі духовно-моральної автономії (опозиції). На рівні постановки виховної мети антиномічний ряд повинен бути таким: «Ти патріотично недосконалий – Ти патріотично досконалий». Цим самим задається вектор виховного руху зростаючої особистості й відповідне спрямування процесів її свідомості й самосвідомості. На рівні етичного змісту ціннісна опозиція представляється наступним чином: відданість справі – формальне ставлення до справи, любов до батьківщини – байдужість до батьківщини і т. п. [2, с. 525].

Як засвідчує практика, найефективнішою віддачею від процесу виховання буде тоді, коли у майбутнього фахівця соціальної сфери викристалізовуватимуться шляхи самостійного пізнання від рідного до чужого, від близького до далекого, від традиційного і національного до феноменального і світового. Безумовним є те, що першість у вихованні духовності і патріотизму повинна належати національному світогляду. Саме через національний світогляд як дороговказ, кожна людина осмислює, визнає і переживає своє місце, призначення та участь у суспільному житті. Адже світогляд – це система глибинних життєво важливих орієнтирів, яких кожен із нас дотримується тоді, коли намагається, прагне розібратися в тому, що таке світ, хто ми в ньому, як ми повинні поводитися в навколишньому світі, на що можемо сподіватися в ньому, і як можемо змінити його на краще своєю діяльністю, добрими вчинками, любов’ю. Людський світогляд – це відкрита, динамічна система, а тому вона здатна по-різному впливати на суб’єктність людини залежно від доби в яку вона живе і діє. Світоглядне поле сучасної доби, густо покроплене кров’ю українських вояків-героїв, громадян, викликає у свідомості людини рефлексії, пов’язані із духовними, моральними цінностями, вищими серед яких є національний патріотизм, любов до батьківщини.

Натомість треба належним чином усвідомлювати, що кризові явища в українському суспільстві частково виникли через втрату світоглядних, духовних, соціальних орієнтирів. Для формування нової, самостійної держави вкрай необхідною була державницька парадигма патріотичного виховання, заснована на довірі та повазі до державних інституцій, а також відповідальна та авторитетна національна еліта. Саме авторитетні державні інститути та політичні лідери з кредитом довіри до громадян могли б консолідувати українське суспільство і спрямувати його у напрямі формування модерної нації. На жаль, цього не відбулося і можна констатувати, що українське керівництво й нині не здатне до прийняття самостійних рішень при визначенні та розв'язанні внутрішніх і зовнішньополітичних проблем. Безумовно, що усе це негативно позначається на системі духовного й національно-патріотичного виховання, оскільки на такому ґрунті плідно зростає «патріотизм» фарисея, який прикривається вишиванкою, навіть українською піснею тощо. Саме про таких лже-патріотів осудливо писали Т. Шевченко (За шмаг гнилої ковбаси, У них хоч матір попроси...), І. Франко (Бо твій патріотизм – празнична одежина, А мій, то труд тяжкий, гарячка невдержима!), Б. Грінченко (Він – українець, це запевне, Бо любить сало й галушки, І ще й вишивані носить, як спать лягає, сорочки...). Отже, лже-патріотизм, бездуховність особи мають виявлятися і засуджуватися, натомість духовність, національний патріотизм повинні належним чином оцінюватися не лише на індивідуальному, а й суспільному рівнях, адже патріотизм справжнього українця – це імператив часу.

Зазначимо, що для виховання національно-патріотичних почуттів особистості у нас є надзвичайно великий арсенал прикладів: це патріотизм лицарського козацтва, Січового стрілецтва, героїзм і відданість Батьківщині героїв Крут і Базару, любов України воїнів Другої світової війни і лицарів УПА, звитязність героїв Небесної Сотні, кіборгів – захисників Донецького аеропорту, тисяч героїв, які борються з російською агресією та багато інших. Це – той золотий фонд і неоціненне багатство, які сьогодні повинні бути задіяні у справі виховання духовності і національного патріотизму у майбутніх соціальних працівників.

Дещо конкретизуємо основні аспекти формування духовності і патріотизму в майбутніх соціальних працівників у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності.

У цьому сенсі професорсько-викладацький, адміністративний склад університету значну увагу приділяють:

- пробудженню у студентів потреб, бажання бути моральними, духовними;
- формуванню культури, толерантного ставлення до традицій і звичаїв, їх збереженню, передачі та доцільному творенню;
- розвиткові духовних чеснот і високих моральних якостей, спонуканню і мотивації студентів до саморозвитку, самоактуалізації;
- позитивному ставленню до християнських цінностей;
- формуванню проблемних питань про сенс і мету життя;
- діяльній відданості батьківщині;
- наявності почуття власної гідності;
- усвідомленню цінності духовності, патріотизму для себе і для інших;
- блокуванню Я-егоцентричного (зверхності, гордині, непомірного потягу до влади тощо) і культивуванню Я-доброцентрованого;
- дієвої причетності до власної держави, суспільства в цілому та ін.

У системі методів виховного впливу адміністрації Університету, професорсько-викладацького складу факультету психології та соціального захисту активно застосовуються:

- бесіди, лекції, диспути з питань професійної етики, культури поведінки та спілкування з клієнтами соціальної роботи та пересічними громадянами;
- інформації про внутрішню і зовнішню політику України в сучасних екстремальних умовах – умовах війни з боку російського агресора;
- проведення лекцій, диспутів з актуальних питань міжнародного співробітництва, історії та культури українського народу, сучасних конфесійних проблем та ін.

Відомо, що виховна робота зі студентами – це творчий, цілеспрямований процес, який охоплює комплекс організаційних, морально-психологічних, інформаційних, педагогічних, культурно-просвітницьких та соціальних заходів, спрямованих на забезпечення формування і розвиток у майбутніх фахівців особистої відповідальності за свідоме виконання вимог та законів України, високої духовної культури і моральних якостей, почуття патріотизму, засвоєння морально-етичних норм поведінки. Метою виховної роботи є цілеспрямоване формування духовності, патріотизму та особистісних якостей відповідно до загальнолюдських та національних морально-етичних норм.

На факультеті психології та соціального захисту Університету визначені такі основні форми виховної роботи зі спеціальності – «Соціальна робота»:

1. Індивідуальна робота.
  2. Забезпечення виховного впливу на студентство за допомогою можливостей громадських формувань, культурно-просвітницьких організацій та ін.
  3. Організація роботи з розвитку самодіяльної художньої творчості, проведення концертів, оглядів-конкурсів колективів художньої самодіяльності, виставок робіт художників-аматорів та їх сімей.
  4. Організація урочистих культурно-масових заходів на честь знаменних дат.
  5. Творчі зустрічі студентства з відомими майстрами культури і мистецтва.
  6. Духовно-просвітницька робота.
  7. Краєзнавчі екскурсії.
  8. Виховання засобами наочної агітації.
  9. Цілеспрямоване використання виховного впливу засобів масової інформації.
  10. Пропаганда здорового способу життя. Організація масових спортивних заходів, спортивних змагань, спартакіад та ін.
  11. Участь у студентських конференціях, які мають професійне спрямування, а також пов'язані із духовністю та патріотичними, героїчними вчинками українських воїнів.
  12. Презентація серії книжок з назвою «Все буде Україна!», які присвячені українським захисникам-героям, а також відомим поетам, представникам різних видів і жанрів мистецтва.
- Наприклад, індивідуально-виховна робота зі студентами передбачає такі основні форми впливу: особистісний приклад; співбесіда; індивідуальна допомога; індивідуальний контроль; використання можливостей виховного впливу колективу; відвідування студентів за місцем проживання з метою вивчення морально-психологічного стану в сім'ї та матеріального забезпечення і побутових умов проживання; надання практичної допомоги з метою формування у студентів стійкої суспільної орієнтації, розширення їхнього світогляду, вміння спілкуватися з різними категоріями людей тощо.
- Серед конкретних заходів, які проводяться викладачами факультету, кураторами груп серед студентів спеціальності «Соціальна робота» варто назвати такі: презентації книги професора В. Голубко «Історія війн і військового мистецтва», книги Шерон М. Дрейпер «За межею», книг професора Г. Васяновича «Педагогічна естетика», «Академічна доброчесність в освіті і науці», його ж поетичних збірок «Світільникам мудрості», «Співаю і проклинаю» та ін., в яких у доступній науковій та художньо-літературній формі висвітлюються питання духовності й національного

патріотизму українських людей. Крім того, зі студентами організовуються відвідування меморіальних музеїв Івана Франка, Михайла Грушевського, Соломії Крушельницької, Маркіяна Шашкевича, Культурно-мистецького проекту «Під Зорею Пінзеля», Музею «Територія терору», Музею національно-визвольних змагань (виставка «Революція Гідності. Пам'яті Небесної Сотні»), Військового музею у Будинку офіцерів та ін.

Доброю традицією стало проведення зі здобувачами вищої освіти соціального напрямку культурпоходів у Львівський театр опери і балету, Національний театр імені Марії Заньковецької, участь студентів у Міжнародному театральному фестивалі «Золотий Лев», участь у конкурсах: «Дебют першокурсника» і «Міс Університету», майстер-класах «Великодня писанка» для хлопців і дівчат з особливими потребами.

З активною участю студентів проводяться художньо-літературні вечори «Єднаймо душі Кобзаря», «Борітеся, поборете», «Григорій Сковорода – наш перший розум» та ін. Усе це створює сприятливі умови для розвитку національно-патріотичного виховання як пріоритетної сфери соціального життя країни, підвищення його статусу та розвитку духовного потенціалу.

На основі викладеного можна зробити такі висновки:

Духовність як соціо-культурний феномен завжди була однією з головних характеристик ментальності українського народу, її виховним ідеалом та найвищою цінністю у становленні і розвитку особистості. Вона відображає гуманістично-орієнтовану модель виховного процесу у якому соціальний працівник виявляє своє Я-буття, самосвідомість і вчинкову діяльність стосовно тих «Інших», які мають особливі потреби.

Національно-патріотичне виховання майбутнього соціального працівника формується у закладах вищої освіти на основі духовних смислів, які гармонійно поєднують професійне й особистісне. Це відповідає сучасним запитам суспільства на людину, яка має бути сумлінною, добросовісною, відповідальною, такою, що прагне до повної актуалізації свого потенціалу. Це досягається тоді, коли навколо вихованця культивуються такі відносини і в такому поєднанні, які можуть створювати у нього ціннісну структуру у формі його потреб, мотивації, інтересів, запитів, схильностей та ін.

Національно-патріотичне виховання має не лише особистісне, а й всезагальне значення, тому воно повинно бути державницьким, суспільно-освітнім пріоритетом. Саме на таких засадах може відбуватися збіг індивідуально-психологіч-

них, широких соціалізуючих групових, сімейно-родинних, культурно-освітніх чинників, яких зазнає та чи інша окрема особистість майбутнього соціального працівника.

Питаннями подальшого аналізу окресленої проблеми можуть бути: а) пошук методологічних основ єдності духовності й національно-патріотичного виховання в аспекті філософсько-педагогічної феноменології та синергетики; б) осмислення суспільно значущої цілеспрямованості процесу формування духовності і національно-патріотичного виховання у майбутніх соціальних працівників; в) дослідження реальних можливостей створення духовного образу України.

Список літератури:

1. Баранівський В.Ф. Посилення патріотичного виховання у вищій освіті України як вимога часу. *Науково-інформаційний вісник Національної академії наук вищої освіти України*. Київ. 2022. № 1 (12). С. 66–68.
2. Бех І.Д. Патріотично-державницьке виховання як суспільно-освітній пріоритет / І.Д. Бех. Вибрані наукові праці. Виховання особистості. У 2 т. Т. 2. Чернівці. Букрек. 2015. С. 520–529.
3. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації. Київ. ІЗМН. 1996. 256 с.
4. Васянович Г.П. Трембіта духа: Поезії. Львів. Сполом. 2018. 434 с.
5. Васянович Г.П., Щеглов А.Ю. Стратегічні виклики сучасного військово-патріотичного виховання майбутнього офіцера Збройних Сил України. *Молодь і ринок*. № 3 (223). 2024. С. 12–18.
6. Завацька Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навч. посібник для ВНЗ. Київ, Видавничий Дім «Слово». 2008. 240 с.
7. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: *Наук.-пед. посіб. К. МАУП*. 2000. 312 с.
8. Колодний А. Релігійна духовність українця. Львів. 2005. 375 с.
9. Концепція національно-патріотичного виховання молоді. URL: <http://bdpu.org/upbringing-work/national-patriotic-education>.
10. Кримський С. Заклики духовності ХХІ століття. Київ. Вид. дім «Києво-Могилянська академія». 2003. 287 с.
11. Пашкова О.О. Військово-патріотичне виховання курсантів вищих військових навчальних закладів України (1991–2019): дис... канд. істор. наук: 20.02.22. Національний університет оборони України. Київ. 2022. 273 с.
12. Пірен М.І. Освітньо-мотиваційний потенціал демократичного державотворення в Україні: *Посібник-практикум*. Чернівці. 2021. Технодрук. 2021. 256 с.
13. Рудакевич О. Духовність як змістовлення професійної діяльності соціального

працівника. URL: http://esnuir.eunu.edu.ua/bitsrem/123456789/9753/1/socst_2014_2_13.pdf.

14. Ситник П. Духовність як рушійна сила суспільного розвитку. *Державне управління в Україні: реалії та перспективи*: Зб. наук. пр. / За заг. ред. В. Лугового, В. Князева. Київ. Вид-во НАДУ, 2005. С. 363–367.

15. Сковорода Г.С. Повна академічна збірка творів. За ред. професора Л. Ушкалова. 2-ге вид. стер. Харків. Видавець Савчук О.О. 2016. 1400 с.

16. Філіпчук Г.Г. Національна освіта: особистість і суспільство. Зб. наук. праць. Чернівці. Зелена Буковина. 2013. 844 с.

17. Філіпчук Г.Г. Націєтворчість освіти: Монографія. Чернівці. Зелена Буковина. 2014. 400 с.

References:

1. Baranivskiy, V.F. (2022). Posylennia patriotichnoho vykhovannia u vyshchii osviti Ukrainy yak vymoha chasu [Strengthening patriotic education in higher education of Ukraine as a requirement of the time]. *Naukovo-informatsiyni visnyk Natsionalnoi akademii nauk vyshchoi osvity Ukrainy*. Kyiv. № 1 (12). S. 66–68. [in Ukrainian].
2. Bekh, I.D. (2015). Patriotichno-derzhavnytske vykhovannia yak suspilno-osvitnii priorytet [Patriotic and state education as a social and educational priority] I.D. Bekh. *Vybrani naukovi pratsi. Cultivated personalities. U 2 t. T. 2. Chernivtsi. Bukrek*. S. 520–529. [in Ukrainian].
3. Boiko, A.M. (1996). Onovlenna paradyhma vykhovannia: shliakhy realizatsii [The updated paradigm of education: ways of implementation]. Kyiv. IZMN. 256 s. [in Ukrainian].
4. Vasianovych, H.P. (2018). Trembita dukha: Poezii [Trembit of spirit: Poems]. Lviv. Spolom. 434 s. [in Ukrainian].
5. Vasianovych, H.P., & Shcheglov, A.Yu. (2024). Stratehichni vyklyky suchasnoho viiskovo-patriotichnoho vykhovannia maibutnoho ofitsera Zbroinykh Syl Ukrainy [Strategic challenges of modern military-patriotic education of the future officer of the Armed Forces of Ukraine]. *Molod i rynek*. № 3 (223). S. 12–18. [in Ukrainian].
6. Zavatska, L.M. (2008). Tekhnolohii profesii-noi diialnosti sotsialnoho pedahoha: navch. posibnyk dlia VNZ [Technologies of the professional activity of a social pedagogue: teaching. guide for universities]. Kyiv, Vydavnychi Dim «Slovo». 240 s. [in Ukrainian].
7. Ziazun, I.A. (2000). Pedahohika dobra: idealy i realii: *Scientific and pedagogical. manual*. K. MAUP. 312 s. [in Ukrainian].
8. Kolodnyi, A. (2005). Relihiina dukhovnist ukraintsia [Religious spirituality of a Ukrainian]. Lviv. 375 s. [in Ukrainian].
9. Kontseptsiiia natsionalno-patriotichnoho vykhovannia molodi [The concept of national and patri-

otic education of youth]. Retrieved from <http://bdpu.org/upbringing-work/national-patriotic-education>. [in Ukrainian].

10. Krymskyi, S. (2003). *Zaklyky dukhovnosti XXI stolittia* [Calls of spirituality of the 21st century]. Kyiv. Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia». 287 s. [in Ukrainian].

11. Pashkova, O.O. (2022). *Viiskovo-patriotичne vykhovannia kursantiv vyshchych viiskovykh navchalnykh zakladiv Ukrainy (1991–2019): dys... kand. istor. nauk* [Military and patriotic education of cadets of higher military educational institutions of Ukraine (1991–2019): dissertation... history Sciences]: 20.02.22. Natsionalnyi universytet oborony Ukrainy. Kyiv. 273 s. [in Ukrainian].

12. Piren, M.I. (2021). *Osvitno-motyvatsiyni potentsial demokratychnoho derzhavotvorennia v Ukraini: Posibnyk-praktykum* [Educational and motivational potential of democratic state-building in Ukraine: Practical manual]. *Chernivtsi. 2021. Tekhnodruk*. 256 s. [in Ukrainian].

13. Rudakevych, O. *Dukhovnist yak uzmistovlennia profesiinoi diialnosti sotsialnoho pratsivnyka* [Spi-

rituality as an accommodation of the social worker's professional activity]. Retrieved from http://esnir.eenu.edu.ua/bitsrem/123456789/9753/1/socst_2014_2_13.pdf. [in Ukrainian].

14. Sytnyk, P. (2005). *Dukhovnist yak rushiina syla suspilnoho rozvytku* [Spirituality as a driving force of social development]. *Derzhavne upravlinnia v Ukraini: realii ta perspektyvy: Zb. nauk. pr. Za zah. red. V. Luhovoho, V. Kniazieva*. Kyiv. Vyd-vo NADU, S. 363–367. [in Ukrainian].

15. Skovoroda, H.S. (2016). *Povna akademična zbirka tvoriv* [A complete academic collection of works]. Za red. profesora L. Ushkalova. 2-he vyd. ster. Kharkiv. Vydavets Savchuk O.O. 1400 s. [in Ukrainian].

16. Filipchuk, H.H. (2013). *Natsionalna osvita: osobystist i suspilstvo* [National education: personality and society]. *Zb. nauk. prats. Chernivtsi. Zelena Bukovyna*. 844 s. [in Ukrainian].

17. Filipchuk, H.H. (2014). *Natsiivorchist osvity: Monohrafiia* [National creativity of education: Monograph]. Chernivtsi. *Zelena Bukovyna*. 400 s. [in Ukrainian].

© Г. П. Васянович, Р. В. Лаврецький, М. Я. Нагірняк, 2024.

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 23.09.2024.

Прийнято до публікації 01.11.2024.

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-1-8>

Н. Я. Вовчаста¹, Т. І. Рузяк¹, О. І. Чернописька²

¹ Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна,

² Державний навчальний заклад «Вище професійне училище № 8 м. Стрия»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9562-8244> – Н. Я. Вовчаста

<https://orcid.org/0000-0002-46978034> – Т. І. Рузяк

<https://orcid.org/0000-0002-3468-1081> – О. І. Чернописька

nat_vovchasta@ukr.net

ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД ВИКЛАДАЧА ДО УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Характеристика основної теми. У сучасній практиці професійної освіти актуальність діяльнісного аспекту навчання пояснюється не так зміною парадигми професійної освіти, як необхідністю модернізації освітньої підготовки за допомогою оптимізації способів педагогічного управління навчальним процесом з метою підвищення якості професійної освіти.

Проблема. Проблема полягає у моделюванні структури навчальної інформації та її проектуванні, в операційних способах управління навчальною діяльністю, у створенні орієнтовної основи навчально-пізнавальної діяльності. *Мета.* Метою статті є обґрунтування можливостей діяльнісного підходу викладача до управління навчальною діяльністю у підготовці майбутніх соціальних працівників. *Узагальнені результати.* Діяльнісний підхід у навчанні зумовлений сутнісними властивостями процесу навчання як взаємодія суб'єктів діяльності. Продуктом професійного навчання з позиції діяльнісного підходу є формування особистісного та професійного самовизначення. Цільовою домінантою діяльнісного підходу в навчанні є розвиток самоосвіти студентів та реалізація індивідуального творчого потенціалу. Навчання студентів процесуальним видам професійної діяльності становить пріоритетний напрямок в організації пізнавального середовища. З метою вдосконалення професійної підготовки майбутнього соціального працівника необхідно застосовувати програмно-цільове управління навчанням на основі діяльнісного підходу. Управління професійною підготовкою забезпечує високу якість освіти за дотримання низки умов: системного проектування дидактичного управління, розвитку мобільності теоретичних та прикладних знань та умінь, орієнтації на формування професійної компетентності. Методики пов'язані з аналізом та побудовою спеціальної структури навчальної інформації у вигляді пізнавальних завдань у галузі теоретичного та прикладного знання. Методична орієнтація управління навчальною діяльністю студентів має бути спрямована на формування професійної готовності студентів, розвивати професійну спрямованість особистості, озброювати конкретними способами та методами професійної діяльності, сприяти успішному розширенню внутрішніх можливостей студентів, підвищувати їхню активність та професійну мотивацію.

Ключові слова: соціальні працівники, діяльнісний підхід, викладач, управління, навчальна діяльність.

TEACHER'S ACTIVE APPROACH TO THE MANAGEMENT OF EDUCATIONAL ACTIVITIES IN THE TRAINING OF FUTURE SOCIAL WORKERS

Characteristics of the main topic. In the modern practice of professional education, the relevance of the activity aspect of training is represented not as a change in the paradigm of professional education, but by the need to modernize educational training by optimizing methods of pedagogical management of the educational process in order to improve the quality of professional education. Problem. The problem shows in modeling of the structure of educational information and its design; in operational methods of managing educational activities; in creating an indicative basis for educational and cognitive activities. Goal. The purpose of the article is to substantiate the possibilities of the teacher's activity approach to the management of educational activities in the training of future social workers. Generalized results. The active approach in education is determined by the essential properties of the learning process as the interaction of the subjects of activity. The product of professional training from the standpoint of an activity approach is the formation of personal and professional self-determination. The target dominant of the activity approach in education is the development of self-education of students and the realization of individual creative potential. Teaching students procedural types of professional activity is a priority direction in the organization of the cognitive environment. In order to improve the professional training of the future social worker, it is necessary to apply program-targeted training management based on the activity approach. Vocational training management ensures high quality of education in compliance with a number of conditions: systematic design of didactic management, development of mobility of theoretical and applied knowledge and skills, focus on formation of professional competence. The methods are connected to the analysis and construction of a special structure of educational information in the form of cognitive tasks in the field of theoretical and applied knowledge.

The methodological orientation of the management of student's educational activities should be aimed at forming the professional readiness of students, developing the professional orientation of the individual, equipped with specific ways and methods of professional activity, contributing to the successful expansion of students' internal capabilities, increasing their activity and professional motivation.

Key words: social workers, activity approach, teacher, management, educational activity.

Постановка проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями. У сучасній практиці професійної освіти актуальність діяльничого аспекту навчання пояснюється не так зміною парадигми професійної освіти, як необхідністю модернізації освітньої підготовки за допомогою оптимізації способів педагогічного управління навчальним процесом з метою підвищення якості професійної освіти.

Центральним завданням професійної підготовки соціального працівника є навчання студентів основ професійної діяльності. Завдяки технологіям управління створюється інноваційне освітнє середовище, організується інтелектуальна діяльність студентів на основі законів мислення стимулюється їхня внутрішня активність. Управління освітнім процесом створює умови для формування професійних умінь, професійного самовизначення, розвитку професійної спрямованості особистості та професійної мотивації.

У завдання викладача входить розробка та застосування технологій управління навчальною діяльністю майбутніх соціальних працівників. Особливо важливою для регуляції навчального процесу є те, що студентам властиво індивіду-

альне інтерактивне сприйняття цілей та предметного змісту навчання, суб'єктне розуміння та засвоєння навчальної інформації, суб'єктивна вмотивованість довольності дій, саморефлексивність та особистісний сенс цінності професійної освіти.

Потенціал розвитку педагогічної системи досягається складним шляхом за допомогою узгодженості викладача та майбутнього соціального працівника в їх взаємодії, за допомогою дотримання суб'єктивної труднощі та посиленості подолання студентами інтелектуальних труднощів та темпу виконання ними пізнавальних завдань, що проєктуються педагогом.

У зв'язку з цим виникає завдання індивідуального спрямування управління навчальною діяльністю, забезпечення сталого розвитку персональної траєкторії навчання, створення індивідуалізованого режиму управління навчальною діяльністю. Завдання викладача полягає у визначенні міри детермінованості навчальних дій у процесі розробки технологічної програми управління у вигляді циклічного процесу, що успішно розвивається за умови планомірної послідовності управлінських дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Соціальна робота «як незалежна наукова дисципліна і напрям фахової діяльності активно розвивається і вивчається багатьма зацікавленими студентами у різних країнах світу. Про це свідчить велика кількість центрів, кафедр, департаментів, факультетів та інститутів по всьому світу, в яких можна отримати диплом соціального працівника як бакалаврського, так і магістерського рівня. Безумовно, підготовка фахівців із соціальної роботи має свої національні особливості, проте майже скрізь спостерігаються спільні тенденції, основною серед яких є виокремлення соціальної роботи як наукової дисципліни та напряму практичної професійної діяльності» [7, с. 54].

С. Ситняківська вважає, що «соціальний працівник «сприяє організації соціальних служб на підприємствах і за місцем проживання, залучає до їх роботи громадськість, спрямовує їхню діяльність до надання різних видів допомоги і соціальних послуг населенню. Велику увагу соціальний працівник повинен приділяти попередженню і профілактиці негативних явищ, приводячи в дію різні механізми (юридичні, психологічні, медичні, педагогічні та ін.), організовуючи відповідну допомогу особам, що її вкрай потребують» [5, с.119]. Авторка вважає, що «професіоналізм майбутнього фахівця соціальної сфери виражається в умінні мислити системно, не втрачати цілого через часткове, бачити завжди клієнта з усіх боків. Теоретичні дисципліни допоможуть поєднати частини в ціле, дотримуючись принципу діалектичної єдності в підході до людини і суспільства. Соціальний і науковий прогрес коригуватиме зміст і методіку навчання в ЗВО, найбільш раціональні шляхи навчання і їх форми та методи» [5, с. 123].

На думку Т. Надвигинової «незважаючи на значимість та результативність здійснених наукових пошукувань, ціла низка проблем особистісного розвитку і професійного становлення студентів, особливо тих, котрі здобувають фах із соціальної роботи, залишається доволі значимою. Так, багато запитань виникає при прискіпливому дослідженні питань, що стосуються дослідження процесу формування адекватного образу майбутньої професії і уявлень про цілі, задачі й труднощі майбутньої професійної діяльності, а відтак і набору тих індивідуально-психологічних характеристик, якими має володіти ефективний соціальний працівник» [3, с. 131].

Одним із визначальних чинників «формування соціальної політики, системи соціальної

допомоги й обслуговування в Україні є кадрове забезпечення цього напряму діяльності держави. Чисельні заклади соціальної сфери потребують дедалі більше фахівців різного профілю й рівнів сучасного типу, здатних урахувати й опиратись на економічні й соціальні реформи, ефективно діяти в умовах розвитку нашого суспільства, вміло вивчати й застосовувати перевірений життям вітчизняний і зарубіжний досвід соціальної роботи, враховувати динаміку й наслідки процесів глобалізації» [6, с. 184].

Особливості процесу управління змінами в системі вищої освіти досліджував А. Бабічев [1], трансформацію традиційної моделі управління вищими навчальними закладами О. Кірдан [2], формування механізму управління інноваційним розвитком вищого навчального закладу В. Пірус [4] та ін. Водночас діяльнісний підхід викладача до управління навчальною діяльністю у підготовці майбутніх соціальних працівників не був предметом спеціального дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування можливостей діяльнісного підходу викладача до управління навчальною діяльністю у підготовці майбутніх соціальних працівників.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі навчально-пізнавальної діяльності формуються професійні вміння майбутніх соціальних працівників. В освітньому просторі, створеному педагогом за допомогою інформаційних комунікативних зв'язків, змістовного складу та структури навчальної інформації, розвиваються професійно значущі здібності та якості особистості студента. Перед тим як описувати найважливіші характеристики діяльнісного підходу в управлінні навчальним процесом, слід сказати, що дидактичне управління є системною, генеральною функцією діяльності, спрямованою на організацію змісту та структури процесу навчання та регулювання навчальної діяльності. Управління здійснюється за допомогою освітніх технологій та конкретних методик управління. Завдяки управлінським функціям навчання реалізується проєктована мета навчання, розвитку та морального виховання студентів.

Найважливішими характеристиками технологій управління навчальним процесом є цільова спрямованість управління навчальною діяльністю, встановлення співвідношення мети та результату в системі навчання на рівнях мінімуму, оптимуму та максимуму. Концептуальність технології управління навчальною діяльністю, методологічна та теоретична обґрунтованість концепцій визначає психолого-педагогічні засади ціннісних

параметрів навчання та цільових орієнтацій на освіту та розвиток особистості, визначення якості знань та компетентності у способах навчального пізнання, операційна структура управління, адекватність управління.

Предметність технологій управління навчальною діяльністю будується на основі руху інформаційних потоків між викладачем та студентами. Завдяки комунікативним зв'язкам соціального працівника з студентами здійснюються функція педагога (побудова структури навчальної інформації) та функція студента (пізнання навчальної інформації). Предметна характеристика управління є вихідною передумовою побудови технології управління навчальною діяльністю. Управління розв'язанням навчально-пізнавальних завдань залежить від складності завдання, пов'язаного з організацією інформації (умовами навчально-пізнавальної задачі) та вимогою (запитанням задачі).

Функція управління за допомогою освітніх технологій полягає в детермінуванні послідовності навчально-пізнавальних дій та стимулюванні евристичного пошуку рішення. З огляду на широкий спектр інформаційних структур навчального матеріалу необхідно проектувати систему освітніх технологій. Для цього потрібна творча переробка предметної інформації та гнучке регулювання процесу вирішення навчальної задачі за допомогою включення коригувальних та напрямних прийомів управління.

Цілісність структури управління характеризується наявністю всіх структурних елементів процесу управління навчальною діяльністю. Таким чином забезпечується цільове регулювання навчальної діяльності, формується навчальний когнітивний процес. Це найважливіша характеристика управління, яка зумовлює нормальне перебіг навчальної діяльності та створює необхідні умови для формування та розвитку розумових процесів;

Технологічне регулювання навчальної діяльності на основі поєднання алгоритмічних та евристичних способів навчальної діяльності, гнучкість технологій навчання, їх варіативність та діагностичність управління; створення цілеспрямованих навчальних ситуацій з метою розвитку продуктивних якостей мислення, аналітичних та узагальнених прийомів розумових дій студентів; підвищення ролі аксіологічної складової інтелектуальної діяльності; забезпечення усвідомленості педагогічних знань як професійної цінності та персональної вмотивованості навчально-пізнавальної діяльності;

Оскільки підготовка майбутніх соціальних працівників здійснюється безпосередньо у про-

фесійному середовищі, то у технологіях навчання мають бути закладені способи аналізу педагогічних дій викладача. Технології навчання, що включають функцію психолого-педагогічної підтримки суб'єктів взаємозв'язків у процесі навчання з метою дидактичної комунікативності процесу навчання та детермінованості навчальної діяльності.

Психолого-педагогічна підтримка як субсистема процесу управління має бути представлена у технологіях та методиках управління у зв'язку з необхідністю нейтралізації небажаних відхилень поведінки студентів, а також у зв'язку з організацією евристичних пізнавальних дій. Така підтримка підвищує корисність та ефективність управління навчальним процесом, якщо вона представлена у вигляді управління креативним осмисленням студентами освітніх завдань та рефлексивним оцінюванням власних навчальних дій; технологічне проектування спеціальних, індивідуалізованих способів управління навчальною діяльністю за допомогою системи нормативних та евристичних технологій управління, прямого та непрямого педагогічного впливу з метою надання студентам свободи вибору методів та прийомів навчальної діяльності. При цьому технології управління слід по можливості наближати до індивідуальної переваги та стилю пізнавальної діяльності студентів.

Предметність процесу навчання та довільність дій соціального працівника та студентів, реалізує цільовий вектор управління, визначає суб'єктні траєкторії навчання. Система технологій передбачає поступовий, плавний перехід від спільної діяльності соціального працівника та студентів до самостійних методів та форм навчальної діяльності і, отже, передбачає творче перетворення педагогом навчальної інформації з розрахунку на створення пізнавальних ситуацій різного рівня складності, що стимулюють розвиток продуктивних якостей пізнавальної діяльності студентів в умовах послідовного навчання, орієнтовної основи навчальних дій. Інакше кажучи, технології освіти відбивають властивості досліджуваного об'єкта і програмують методи його пізнання – навчальну діяльність студентів. Функціональна особливість технологій управління навчальною діяльністю полягає у стимулюванні таких навчальних дій, які відповідають рівню абстрактності об'єкта, що вивчається, явища або події.

Таким чином, досягнення мети навчання за допомогою технологій, що мають функцію управління навчальною діяльністю, здійснюється з урахуванням інформаційного складу змісту освіти та когнітивних дій. Комплекс управлінських при-

йомів відображає зміст та структуру навчального матеріалу, що вивчається, та педагогічний інструментарій управління навчальною діяльністю. В освітніх технологіях має місце відображення об'єкта, що вивчається, який проектується в діяльності соціального працівника і стає предметом вивчення студентів. Технологічна програма управління навчальною діяльністю будується у логіці розвитку навчальної інформації. Формування знань і умінь, які у навчальному курсі, має нелінійний характер.

Управління навчальною діяльністю складає основу психолого-педагогічних закономірностей. Теоретико-методологічні знання засвоюються студентами у логіці дедуктивної побудови навчального процесу та розкриваються під час індуктивного аналізу наукових фактів. Інструментарієм такого управління є дидактична організація навчально-пізнавальних дій студентів та формування навчально-професійних дій. У процесі навчання здійснюється конкретизація цілей освіти у вигляді системи пізнавальних і практичних дій студентів через рішення певного типу навчальних завдань.

Необхідною умовою реалізації діяльнісного підходу у формуванні професійної педагогічної освіти є системне управління. Побудова дидактичної системи управління пов'язана з проектуванням структури навчальної інформації та зі зростаючим рівнем складності вивчення. Завдяки дидактичному перетворенню будується навчальний текст, який включає модель об'єкта, що вивчається, або явища і педагогічну інтерпретацію. Створені пізнавальні ситуації характеризуються об'єктивною складністю досліджуваних наукових понять і теорій, рівнем абстрактності досліджуваної інформації та способами управління навчально-пізнавальною діяльністю. Пізнавальні ситуації будуються на основі системного підходу до організації навчального процесу у зв'язку з узагальненістю та опосередкованістю відображення об'єкта, що вивчається. Цілеспрямована дидактична переробка інформації представляється для презентації об'єкта, що вивчається, в навчальному тексті не ізольовано, а в розвитку, в системі взаємозв'язків з іншими поняттями. Системна структура змісту навчального тексту будується за допомогою системи пізнавальних завдань на рівні репродуктивного, логічного та евристичного способів пізнавальної діяльності. Передбачається їхнє функціональне поєднання у процесі навчання, координація відповідно до діяльнісних способів навчального пізнання.

Професійне проектування технологій навчання, що виконують функцію управління навчальною діяльністю студентів, націлене на розвиток уявлень про способи діяльності соціального працівника та навчання виконання професійних дій на практиці. Професіоналізм діяльності досягається за рахунок осмислення цінності педагогічної професії, оволодіння психологічною структурою професійної діяльності, засвоєння предметної інформаційної основи професійних дій та знань про об'єкт управління як суб'єкт навчальної діяльності. Таким чином формується базова готовність до майбутньої професійної роботи.

Реалізація діяльнісного підходу в організації навчального процесу забезпечує єдність та системну множинність технологій управління навчальною діяльністю.

Висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Діяльнісний підхід у навчанні зумовлений сутнісними властивостями процесу навчання як взаємодії суб'єктів діяльності. Продуктом професійного навчання з позиції діяльнісного підходу є формування особистісного та професійного самовизначення. Цільовою домінантою діяльнісного підходу в навчанні є розвиток самоосвіти студентів та реалізація індивідуального творчого потенціалу на базі ціннісно-сислового засвоєння фундаментальних та прикладних засад педагогічної науки. З метою вдосконалення професійної підготовки майбутнього соціального працівника необхідно застосовувати програмно-цільове управління навчанням на основі діяльнісного підходу, що передбачає синергетичний розвиток освітнього середовища за рахунок засобів управління та інтенсифікації функцій професійної освіти. Управління професійною підготовкою забезпечує високу якість освіти за дотримання низки умов: системного проектування дидактичного управління, розвитку мобільності теоретичних та прикладних знань та умінь, орієнтації на формування професійної компетентності. Методична орієнтація управління навчальною діяльністю студентів має бути спрямована на формування професійної готовності студентів, розвивати професійну спрямованість особистості, озброювати конкретними способами та методами професійної діяльності, сприяти успішному розширенню внутрішніх можливостей студентів, підвищувати їхню активність та професійну мотивацію.

До подальших напрямів відносимо дослідження підготовки майбутніх соціальних працівників в умовах діялісно-синергетичного підходу.

Список літератури:

1. Бабічев А. В. Особливості процесу управління змінами в системі вищої освіти: закордонний досвід Теорія та практика державного управління. 2017. Вип.1[56]. С. 1–11.

2. Кірдан О. Трансформація традиційної моделі управління вищими навчальними закладами: проблеми, пошуки, рішення / О. Кірдан // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [Гол. ред.: М.Т. Мартинюк]. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2017. – Вип. 2, Ч. 2. – С. 41–50.

3. Надвинична, Т. Підготовка ефективного соціального працівника сьогодні: виклики та реалії. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 2. С. 131–137.

4. Пірус В. О. Формування механізму управління інноваційним розвитком вищого навчального закладу: Дис. канд. екон.наук 08.00.04 –. – Хмельницький національний університет. – Хмельницький, 2018. – 256 с.

5. Ситняківська С. М. Теорія і методика підготовки фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі в університетах. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2019. 673с.

6. Шулгіна Л. І. Підготовка соціального працівника до створення доступного середовища: освітні реалії та перспективи в умовах ЗВО України. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 69. Т. 3 С. 187–191.

7. Яковлев М. В., Кабаченко Н. В. Освіта та професійна підготовка соціальних працівників: стислий огляд світової практики. *Наукові записки НаУКМА*. Т. 123. С. 54–60.

References:

1. Babichev, A. V. (2017). Osoblyvosti protsesu upravlinnia zminamy v systemi vyshchoi osvity: zakordonnyi dosvid [Peculiarities of the change management process in the higher education system: foreign experience]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia – Theory and practice of public administration*, 1 (56), 1–11. [in Ukrainian].

2. Kirdan, O. (2017). Transformatsiia tradytsiinoi modeli upravlinnia vyshchymy navchalnymy zakladamy: problemy, poshuky, rishennia [Transformation of the traditional management model of higher educational institutions: problems, searches, solutions]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychny – Collection of scientific works of Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychny*. (Vols. 2, Iss. 2), (pp. 41–50). Uman: VPTs «Vizavi» [in Ukrainian].

3. Nadvynychna T. (2017). Pidhotovka efektyvnoho sotsialnoho pratsivnyka sohodni: vyklyky ta realii [Training of an effective social worker today: challenges and realities]. *Aktualni problemy pravoznavstva – Actual problems of jurisprudence*, 2, 131–137. [in Ukrainian].

4. Pirus, V. O. (2018). Formuvannia mekhanizmu upravlinnia innovatsiynym rozvytkom vyshchoho navchalnoho zakladu [Formation of the management mechanism for innovative development of a higher educational institution. *Candidate's thesis*]. Khmelnyskyi: Khmelnytskyi natsionalnyi universytet. [in Ukrainian].

5. Sytniakivska, S. M. (2019). Teoriia i metodyka pidhotovky fakhivtsiv sotsialnoi sfery na bilinhvalnii osnovi v universytetakh [Theory and methods of training social sphere specialists on a bilingual basis in universities]. *Doctor's thesis*. Zhytomyr: Zhytomyrskyi derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].

6. Shulhina, L. I. (2020). Pidhotovka sotsialnoho pratsivnyka do stvorennia dostupnoho seredovyscha: osvichni realii ta perspektyvy v umovakh ZVO Ukrainy. [Training of a social worker to create an accessible environment: educational realities and prospects in the conditions of higher education institutions of Ukraine]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*, 69, 3, 187–191. [in Ukrainian].

7. Iakovliev, M. V., Kabachenko, N. V. (2011). Osvita ta profesiina pidhotovka sotsialnykh pratsivnykiv: styslyi ohliad svitovoi praktyky [Education and professional training of social workers: a brief overview of world practice]. *Naukovi zapysky NaUKMA – Scientific notes of NaUKMA*, 123, 54–60. [in Ukrainian].

© Н. Я. Вовчаста, Т. І. Рузьяк, О. І. Чернописька, 2024.

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 30.09.2024.

Прийнято до публікації 05.11.2024.

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-1-9>

Е. І. Костишин, Ю. О. Шевців

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3890-6831> – Е. І. Костишин

<https://orcid.org/0000-0002-9480-8996> – Ю. О. Шевців

yulia.shevtsiv@gmail.com

emilia.kostyshyn@gmail.com

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

У статті розглядається проблема соціальної підтримки дітей, які постраждали від збройного конфлікту в Україні. Актуальність теми обумовлена значними втратами серед дітей, викликаними війною, а також психологічним насильством та фізичними травмами. На основі даних порталу «Діти Війни» та досліджень вітчизняних вчених, в статті проаналізовано наслідки війни для дітей, зокрема гуманітарну кризу, психосоціальні травми, освітні потреби та необхідність соціальної інтеграції.

Основну увагу приділено необхідності впровадження комплексних програм соціальної підтримки, що включають фінансову, емоційну та інформаційну допомогу, а також доступ до медичних і освітніх послуг. Розглянуто роль міжнародних організацій, таких як ЮНІСЕФ, у забезпеченні підтримки дітей, а також діяльність українських благодійних організацій. Визначено правову базу для соціальної підтримки дітей в умовах війни.

Висвітлено аспекти гуманітарної кризи, зокрема потребу в психосоціальній підтримці для подолання травм. Досліджується важливість відновлення освітнього процесу, доступу до медичних послуг і соціальної інтеграції дітей, а також вплив міжнародних стандартів захисту прав дітей. Важливими аспектами є роль недержавного сектору в реалізації соціальної підтримки через програми, що забезпечують психосоціальну реабілітацію, розвиток навичок і підтримку дітей з особливими освітніми потребами. Дослідження підкреслює, що соціальна підтримка дітей у війні є критично важливою для їхнього майбутнього та стабільності суспільства в цілому.

В статті підкреслено важливість створення безпечного середовища для дітей, їхньої психологічної реабілітації та забезпечення освіти як критичних елементів для відновлення та інтеграції дітей у суспільство. Автори закликають до активізації зусиль щодо реалізації ефективних програм соціальної підтримки, що сприятиме покращенню якості життя дітей, які пережили збройний конфлікт.

Ключові слова: соціальна підтримка, соціальні послуги, соціальний захист, соціальна робота, діти, збройний конфлікт, війна.

Е. І. Kostyshyn, Yu. O. Shevtsiv

Department of Humanities and Social, Lviv state university of live safety, Ukraine

SOCIAL SUPPORT FOR CHILDREN VICTIMS OF THE ARMED CONFLICT IN UKRAINE

Annotation. This article examines the issue of social support for children affected by the armed conflict in Ukraine. The relevance of the topic is underscored by significant losses among children caused by the war, including psychological violence and physical injuries. Based on data from the «Children of War» portal and research by domestic scholars, the article analyzes the consequences of the war for children, particularly the humanitarian crisis, psychosocial trauma, educational needs, and the necessity of social integration.

The focus is on the need to implement comprehensive social support programs that include financial, emotional, and informational assistance, as well as access to medical and educational services. The role of international organizations, such as UNICEF, in providing support for children is discussed, alongside the activities of Ukrainian charitable organizations. The legal framework for social support for children in wartime conditions is also defined.

The article highlights aspects of the humanitarian crisis, particularly the need for psychosocial support to overcome trauma. It explores the importance of restoring the educational process, access to medical services, and social integration for children, as well as the impact of international child protection standards. Key aspects include the role of the non-governmental sector in implementing social support through programs that provide psychosocial rehabilitation, skill development, and support for children with special needs. The research emphasizes that social support for children in wartime is critically important for their future and the stability of society as a whole.

The article underscores the importance of creating a safe environment for children, their psychological rehabilitation, and ensuring education as critical elements for the recovery and integration of children into society. The authors call for intensified efforts to implement effective social support programs that will improve the quality of life for children who have experienced armed conflict.

Key words: social support, social services, social protection, social work, children, armed conflict, war.

Актуальність проблеми. Тема соціальної підтримки дітей, які постраждали від збройного конфлікту в Україні, є надзвичайно актуальною в умовах триваючої війни, яка вже кілька років завдає значної шкоди як фізичному, так і психічному здоров'ю дітей. Згідно даних державного порталу розшуку дітей «Діти Війни» з 24 лютого 2024 року та станом на 10.09.2024 р. 575 загиблих дітей, 1599 поранених, 19546 дітей депортованих, або примусово переміщених, 1916 зниклих, 15 постраждалих від сексуального насильства, 323448 знайдено та 388 повернено [10]. Від бойових дій країни-агресора на українській території багато дітей зазнали страждань. Станом на 10.09.2024 р. статус постраждалої від воєнних дій і збройних конфліктів, мають вже майже 80 тисяч неповнолітніх українців, 99% з них пережили психологічне насильство [5]. Щонайменше 1993 дитини в Україні загинули або отримали поранення з початку повномасштабної війни в Україні, яка триває вже понад два роки. Окрім того, що постійні атаки спричиняють загибель та поранення серед найменших українців, вони приносять дітям по всій Україні втрати, шкодять їхньому психічному здоров'ю та добробуту. Половина підлітків повідомляють про проблеми зі сном, а кожен п'ятий підліток потерпає через нав'язливі думки та спогади [11].

В Україні сотні тисяч дітей опинилися в складних умовах, втративши рідних, домівки та доступ до основних соціальних послуг. Вже сьогодні українці відчувають наслідки війни. 1. Гуманітарна криза: військові дії призвели до гуманітарної кризи, що вимагає термінових заходів для захисту прав і потреб дітей, які є найвразливішою категорією населення. 2. Психосоціальні наслідки: діти, які пережили насильство і втрати, потребують спеціалізованої підтримки для подолання травм

та адаптації до нових умов. Соціальна підтримка може зменшити ризик розвитку психічних розладів у майбутньому. 3. Освітні потреби: війна деформувала навчальний процес, що може мати тривалі наслідки для майбутнього покоління. Відновлення освіти та забезпечення доступу до навчання є критично важливими для соціалізації та розвитку дітей. 4. Соціальна інтеграція: підтримка дітей, які постраждали від війни, є важливою для їхньої інтеграції в суспільство, що допоможе запобігти ізоляції та дати їм можливість відчувати себе частиною громади. 5. Міжнародний контекст: у глобальному контексті питання соціальної підтримки дітей у зонах конфлікту привертає увагу міжнародних організацій та держав, що вимагає від України активізації зусиль для відповідності міжнародним стандартам захисту прав дітей. Таким чином, дослідження та впровадження ефективних програм соціальної підтримки дітей, які постраждали від збройного конфлікту, є необхідними для забезпечення їхнього благополуччя та майбутнього, а також для стабілізації суспільства в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняному науковому дискурсі дослідженню питань соціальної підтримки дітей, які постраждали від збройного конфлікту, війни, відводиться особлива увага, окремі аспекти досліджували такі вчені, як: Швець Я., та Соколова І. (порушення прав дітей під час війни російською федерацією), Коваль І. (порушення прав дітей під час війни), Журавко Т. (психологічна підтримка дітей під час війни), Потіха О., Дубровська В. (українські діти під час війни), Потіха О., Юрик Ю. (російсько-українська війна: злочини проти дітей), Осадча А. (соціальна підтримка українських дітей-біженців у республіці Польща), Петрочко Ж., Датченко Н. (забезпечення найкращих інтересів дитини в умо-

вах війни в Україні), Хахуда А. (збереження психічного здоров'я дітей в умовах війни), Костіна В. (соціальна підтримка та соціальний захист дітей з особливими потребами в умовах війни в Україні), Костишин Е., Шевців Ю. (механізми захисту дітей в умовах воєнного стану).

Метою статті є аналіз актуальних проблем соціальної підтримки дітей, які постраждали від збройного конфлікту в Україні, а також вивчення ефективних підходів та ініціатив, спрямованих на їхнє відновлення та інтеграцію в суспільство. Стаття також має на меті окреслити необхідність впровадження комплексних програм соціальної підтримки, що включають психосоціальну допомогу, доступ до освіти, медичних послуг та механізми захисту прав дітей у умовах війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна підтримка – це система заходів і ресурсів, які допомагають людям справлятися з труднощами в житті, покращують їхнє благополуччя та забезпечують емоційний, матеріальний і соціальний захист. Складовими соціальної підтримки є: фінансова допомога – субсидії, виплати, допомога в кризових ситуаціях; емоційна підтримка – психологічні консультації, групи підтримки; інформаційна допомога – поради, навчання, доступ до ресурсів; соціальні послуги – медичні, освітні, юридичні послуги. Соціальна підтримка важлива для зміцнення соціальних зв'язків, зменшення стресу та покращення загального якості життя.

Питання соціальної підтримки дітей завжди було, є і залишиться важливим, оскільки майбутнє як України, так і всього світу залежить від того у якому середовищі будуть зростати та виховуватися діти. Продовжують бути актуальними питання щодо сутності соціальної підтримки дітей в Україні в контексті сучасних змін та збройного конфлікту.

Соціальна підтримка дітей в умовах війни в Україні регулюється низкою нормативно-правових документів: Конституція України – визначає основні права дітей, включаючи право на життя, здоров'я та освіту; закон України «Про охорону дитинства» – регулює питання захисту прав дітей, їх соціального забезпечення та підтримки; закон України «Про соціальні послуги» – встановлює правила надання соціальних послуг, зокрема дітям, які постраждали внаслідок війни; закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» – охоплює питання соціальної підтримки дітей, які були вимушені залишити свої домівки; укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів України – можуть містити конкретні заходи і програми соціальної підтримки в умовах війни;

міжнародні конвенції – такі як Конвенція ООН про права дитини, які також впливають на національне законодавство щодо захисту дітей. Ці документи створюють правову основу для забезпечення соціальної підтримки дітей під час конфліктів і кризових ситуацій.

Так постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» регулює механізм надання статусу дітям, які постраждали внаслідок війни. Основні положення цієї постанови включають: визначення категорій дітей – перелік обставин, за яких діти можуть отримати статус, зокрема, загибель або поранення, депортація, зникнення; процедуру отримання статусу – алгоритм дій для батьків або опікунів, включаючи подачу документів до відповідних органів; права дітей з цим статусом – визначення соціальних гарантій, фінансової допомоги та інших видів підтримки.

Так, право на отримання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів має дитина, а також особа, яка на час воєнних дій, збройних конфліктів, збройної агресії російської федерації не досягла 18 років (повноліття), і в результаті: 1) отримали поранення, контузію, каліцтво; 2) зазнали фізичного, сексуального насильства; 3) були викрадені або незаконно вивезені за межі України; 4) залучалися до участі у діях воєнізованих чи збройних формувань; 5) незаконно утримувалися, у тому числі в полоні; 6) зазнали психологічного насильства [8].

Першочерговою і надзвичайно гострою потребою дитини в умовах війни є безпека, яка породжує у дитини відчуття захищеності, довіри, стабільності і впевненості, є фундаментом і водночас умовою відчуття спокою, комфорту. Якщо безпека дитині не забезпечена, біологічні потреби теж не можуть бути задоволені належним чином. При цьому, відчуття дитиною безпеки будуть залежати від різних параметрів, серед яких: вік, рівень розвитку, стать, сімейні зв'язки, соціальні зв'язки, доступ до підтримки з боку громади та її членів, і навіть психологічна стійкість дитини [7, с. 73].

Результати опитувань розкривають низку загальнонаціональних проблем, спричинених війною, як-от проблема постачання продовольства, доступ до води, засобів гігієни, ліків та фінансової допомоги. Основне занепокоєння батьків пов'язане з тим, як війна вплине на емоційний і соціальний розвиток дітей, а також із негативними наслідками втрати освітніх можливостей і страхом за безпечне майбутнє. Батьки в усіх населених пунктах одночасно прагнуть поліп-

шити здоров'я, емоційний стан і якість життя своїх дітей, а також звертаються з проханням розширити доступ до психологічної підтримки та заходів, які допоможуть їхнім дітям впоратися з цими труднощами [6].

Слід відзначити важливу роль ЮНІСЕФ (Дитячий фонд ООН) у вирішенні низки проблем, які є наслідком війни в Україні. Ключовими напрямками роботи ЮНІСЕФ в Україні є: *забезпечення доступу до освіти* (організація тимчасових навчальних закладів; підтримка дистанційного навчання та забезпечення дітей навчальними матеріалами); *гуманітарна допомога* (надання продуктових наборів та засобів гігієни; медична допомога, включаючи вакцинацію та лікування хворіб); *психосоціальна підтримка* (проведення програм підтримки для дітей, які пережили травму; навчання спеціалістів, які працюють з дітьми, у наданні психологічної допомоги); *захист дітей* (робота з місцевими організаціями для виявлення і захисту дітей, які стали жертвами насильства або експлуатації; підтримка дітей, які стали внутрішньо переміщеними або депортованими); *моніторинг та дослідження* (збір і аналіз даних про становище дітей у кризових ситуаціях; оцінка потреб дітей та ефективності програм); *партнерство з урядами та організаціями* (співпраця з урядовими структурами для покращення політики, що стосується прав дітей; підтримка місцевих НУО в реалізації програм). Ці напрямки допомагають ЮНІСЕФ забезпечувати безпеку, освіту та загальне благополуччя дітей у складних умовах.

У відповідь на виклики війни ЮНІСЕФ розпочав в Україні масштабну програму гуманітарної підтримки «Спільно», яка забезпечує дітей та їхні родини соціальними послугами та захистом [12]. Програма охоплює надання фінансової, психологічної та соціальної підтримки, а також організацію освітніх та реабілітаційних програм. Окремо хочемо наголосити на складових освітніх ініціатив програми: *відновлення навчального процесу*; *психосоціальна підтримка* (курси та програми, які допомагають дітям справлятися з травматичними переживаннями та адаптуватися до нових умов); *навчання нових навичок* (професійні курси та майстер-класи); *стипендії та фінансова допомога* (підтримка студентів, які продовжують навчання в вищих навчальних закладах, включаючи стипендії для покриття витрат на освіту); *організація літніх таборів і культурних заходів* (програми, які дозволяють дітям розвивати свої творчі здібності та налагоджувати соціальні контакти). Такі ініціативи не лише допомагають відновити освітній процес, але й сприяють психологічному віднов-

ленню дітей, забезпечують дітям позитивні емоції, але й допомагають їм адаптуватися до нових умов, покращують їх соціальні навички та сприяють відновленню після пережитого стресу.

З 1 січня 2023 р. запрацював проєкт «Захист прав дітей під час війни та в післявоєнний період в Україні», який реалізується у співпраці з урядом України, місцевими організаціями та міжнародними партнерами. Основні аспекти проєкту: *правовий захист*: сприяння в захисті прав дітей на законодавчому рівні, включаючи розробку нових норм та політик; *соціальна підтримка*: надання психологічної та соціальної допомоги дітям, які пережили травму, а також підтримка внутрішньо переміщених осіб; *освіта*: забезпечення доступу до освіти, в тому числі через створення безпечних навчальних середовищ та організацію дистанційного навчання; *здоров'я*: підтримка медичних програм, включаючи вакцинацію та доступ до медичних послуг для дітей; *партнерство*: співпраця з урядовими структурами, НУО та міжнародними організаціями. Проєкт має на меті не тільки негайну допомогу, а й довгострокову підтримку дітей у відновленні їхніх прав та благополуччя після війни.

Соціальна підтримка дітей, які постраждали від збройного конфлікту в Україні частково передбачена «Стратегією державної політики щодо внутрішнього переміщення» [9], одним із завдань якої є соціальна адаптація дітей у нових місцях проживання. На сьогодні вже частково реалізовано Стратегію, а саме: прийнято законодавство, яке регулює права і потреби внутрішньо переміщених осіб, зокрема законів, що забезпечують соціальні гарантії, доступ до освіти та медичних послуг; запроваджено програми грошової допомоги для ВПО, які дозволяють покривати основні витрати на проживання; впроваджено курси та програми з адаптації для ВПО, які допомагають їм знайти роботу, отримати освіту або пройти професійну підготовку; створено центри психологічної допомоги для ВПО, що дозволяє їм отримати необхідну підтримку в подоланні травм; впроваджено інформаційні кампанії для підвищення обізнаності про права ВПО та доступні ресурси; залучено НУО для реалізації програм підтримки, що допомагають вирішувати конкретні проблеми ВПО. Ці заходи мають на меті поліпшення умов життя внутрішньо переміщених осіб та їхню інтеграцію в нові громади.

Міжнародна організація з міграції (МОМ) також має досвід роботи в умовах війни в Україні. МОМ залучає медичні бригади до надання допомоги людям, які живуть в окупованих або постраждалих від бойових дій регіонах, забезпе-

чуючи доступ до медичних послуг, вакцинації та психосоціальної підтримки. Ці ініціативи допомагають покращити здоров'я та благополуччя населення в складних умовах.

В Україні активна онлайн-платформа «Діти Війни», де у рубриці корисна інформація можна знайти наступне: «Як повідомити про воєнний злочин (інформація для підлітків)», «10 правил безпеки за кордоном», «Правила безпеки під час війни», «Допомога дітям, які отримали поранення», «Довідник контактів організацій і установ, що надають допомогу в умовах воєнного стану», «Що робити з дитиною, яка опинилася без супроводу дорослих», відео курс «Що потрібно знати, щоб взяти дитину у родину», «Якщо вам особисто стало відомо про воєнні злочини, скоєні росіянами проти дітей» та ін. Вважаємо, що дана інформація буде корисною, як для дітей, підлітків та дорослих. Інформаційний механізм підтримки постраждалих дітей є одним з ключових у поширенні обізнаності населення щодо їхніх прав, створення безпечного простору та допомоги у випадку загрози.

Для допомоги дітям, які опинилися у складних ситуаціях у воєнний час Офіс Президента України спільно з ЮНІСЕФ та Міністерством соціальної політики України створили Telegramбот «Дитина не сама» [3]. Перейшовши за посиланням https://t.me/dytyna_ne_sama_bot можна повідомити про загублену дитину чи потребу у прихистку.

З початку війни в Україні *Global fund for children* (GFC) схвалив 157 екстрених грантів на загальну суму понад 3,1 мільйона доларів США для підтримки 76 громадських організацій, які допомагають дітям і сім'ям, які постраждали від війни [1].

На сьогодні в Україні діє кілька грантів і програм, спрямованих на допомогу дітям та сім'ям, які постраждали від війни: **гранти від UNICEF**: дитячий фонд ООН фінансує проекти, які забезпечують доступ до освіти, медичних послуг і психосоціальної підтримки для дітей; **гранти від міжнародних організацій**: організації, такі як Міжнародна організація з міграції (МОМ), USAID, Save the Children та інші, пропонують фінансування для проектів, спрямованих на підтримку дітей та родин у кризових ситуаціях; **фонди від урядів інших країн**: деякі країни надають гранти через свої посольства або консульства в Україні для підтримки соціальних програм, зокрема для дітей; **фонди від благодійних організацій**: національні та міжнародні благодійні фонди можуть пропонувати гранти для програм, що надають допомогу дітям і сім'ям, які постраж-

дали від війни; **гранти від українського уряду**: держава може ініціювати програми фінансування для НУО, які працюють з постраждалими дітьми.

Зокрема, велику частку реалізації соціальної підтримки дітям реалізовує недержавний сектор, наприклад БФ «Голоси дітей», який разом із громадами та місцевим бізнесом створює інклюзивні простори, майданчики, сенсорні кімнати, хаби тощо для дітей і підлітків. У фокусі – прифронтові громади, у яких дитяча інфраструктура відсутня або зазнала руйнування внаслідок війни, а також громади, де реалізують їхні програми психологічної та психосоціальної допомоги дітям і батькам. Один з видів допомоги закупівля реабілітаційного обладнання для лікарень, реабілітаційних центрів та інших спеціалізованих установ, що займаються реабілітацією дітей, які мають мінно-вибухові травми [2]. Також є заняття когнітивно-поведінкових технік, стабілізаційна програма для розвитку ресурсів, вміння керувати своїми навичками, заняття з арт-терапії та піскової терапії для дітей і дорослих, подолання страхів. Аналізуючи оприлюднені історії дітей, які постраждали від збройного конфлікту в Україні, БФ «Голоси дітей» надав підтримку дітям, які зазнали серйозного поранення під час російської атаки, пережили російську окупацію та депортацію, виникненню страхів унаслідок повномасштабного вторгнення, проблем із житлом.

У благодійному проєкті Карітас України «ДІТИ ТА ВІЙНА. Педагогічна та психосоціальна підтримка дітей та молоді, які постраждали від війни в Україні», діти відвідують структуровані заняття за методикою «Безпечний простір», розробленою Центром психічного здоров'я і психосоціального супроводу Національного університету «Києво-Могилянська академія» (НаУКМА). Ці заняття спрямовані на формування стресостійкості. Також для підлітків передбачена серія неформальних тренінгів та навчальних заходів з професійної орієнтації, вибору професії та інструментів пошуку роботи, мотивації до подальшого навчання, напрацювання соціальних навичок і компетенцій [4].

Всеукраїнський БФ «Таврійський» створений з метою допомоги дітям війни з України. Здійснюючи збір коштів для допомоги дітям, які постраждали від бойових дій, підтримують розвиток дитячої творчості, у підвищенні життєстійкості. Ще декілька організацій у які можуть звертатися діти та їх сім'ї під час війни : «Gen.Ukrainian»; «СОС Дитячі містечка Україна»; «Постраждалі Діти Війни», БФ «Процвітай», тощо.

Соціальні інститути відіграють ключову роль у соціальній підтримці дітей, що постраждали від воєнних дій. Освітні установи, такі як садочок,

школи, вищі навчальні заклади, надають безпечне середовище для навчання, соціальної адаптації, психологічна служба надає психосоціальну підтримку. Медичні заклади забезпечують реабілітацію, соціальні служби та служби у справах дітей здійснюють оцінку потреб дітей та сім'ї та допомагають з оформленням статусу, направленні до інших фахівців таких, як медичних, педагогічних працівників, психологів, реабілітологів. Неприбуткові організації та міжнародні фонди, такі як ЮНІСЕФ, пропонують гуманітарну допомогу та організують реабілітаційну підтримку. Місцеві громади та релігійні організації забезпечують емоційну підтримку і волонтерську допомогу. Координація між цими інститутами є критично важливою для забезпечення комплексного підходу забезпечення найкращих інтересів дитини та зменшення впливу війни на психосоціальний розвиток дітей.

Висновки. Ефективна соціальна підтримка повинна бути багатогранною, включаючи психотерапевтичну допомогу, освітні програми, соціальні послуги та інтеграцію дітей у громаду. Тільки комплексний підхід здатний задовольнити різноманітні потреби дітей. Участь волонтерів і громадських ініціатив може значно підвищити ефективність програм підтримки, надаючи дітям додаткові ресурси і можливості. Інформаційні кампанії зможуть допомогти зменшити стигму, сприяючи більшій соціальній інтеграції та підтримці, а регулярний моніторинг ситуації сприятиме адаптації програм соціальної підтримки до нових викликів. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо в аналізі окремих аспектів соціальної підтримки.

Список літератури:

1. Глобальний фонд для дітей. Підтримка дітей, які постраждали від війни в Україні. URL: https://globalfundforchildren.org/initiatives/supportingchildren-affected-bytheukraineconflict/?gad_source=1&gclid=CjwKCAjwufq2BhAmEiwAnZqw8oPQv4pxx_eDdtXlCtYPk9Br9malB4fsm7fXscC92UxQCBkOKP8C5BoCkugQAvD_BwE (дата звернення : 24.08.2024 р.).
2. Голоси дітей. Посилення громад і дитячих закладів. URL: <https://voices.org.ua/posylenniahromad-i-dytiachykh-zakladiv/> (дата звернення : 19.08.2024 р.).
3. Дитина не сама. Telegram-бот. URL: https://t.me/dytyna_ne_sama_bot (дата звернення: 22.08.2024 р.).
4. Діти та війна. Карітас України. URL: <https://caritas.ua/cyf/dity-ta-vijna/> (дата звернення : 05.09.2024 р.).
5. Діти, постраждали від війни : хто має право на цей статус і що він дає. Кориспонтент.net.

URL : <https://ua.korrespondent.net/articles/4700153-dity-postrazhdali-vid-viiny-khto-maie-pravo-na-tsej-status-i-scho-vin-daie> (дата звернення : 22.08.2024 р.).

6. Життя дітей під час війни Україна – лютий 2024. ЮНІСЕФ. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/43321/file/The%20summary%20report%20of%20the%20Survey%20of%20Ukrainian%20parents_ua.pdf.pdf (дата звернення : 10.09.2024 р.).

7. Петрочко Ж., Датченко Н. Забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах війни в Україні. Ввічливість. Humanitas, 2023. Вип. 3. С. 82–90.

8. Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. Постанова Кабінету Міністрів УКРАЇНИ від 5 квітня 2017 р. № 268. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення : 06.09.2024 р.).

9. Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 312-р Київ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text> (дата звернення : 20.09.2024 р.).

10. Українські діти потребують захисту та психосоціальної підтримки. Діти війни. URL: <https://childrenofwar.gov.ua> (дата звернення : 02.09.2024 р.).

11. Юнісеф Україна. Майже 2000 дітей загинули або були поранені від початку повномасштабної війни в Україні. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/nearly-2000-children-killed-or-injured-escalation-war-ukraine> (дата звернення : 03.09.2024 р.).

12. Юнісеф Україна. Програма гуманітарної підтримки «Спільно». URL: <https://www.unicef.org/ukraine/spilno-social-support> (дата звернення: 03.09.2024 р.).

References:

1. Hlobalnyi fond dlia ditei. Pidtrymka ditei, yaki postrazhdaly vid viiny v Ukraini. [The Global Fund for Children. Support for children affected by the war in Ukraine]. Retrieved from: https://globalfundforchildren.org/initiatives/supportingchildren-affected-bytheukraineconflict/?gad_source=1&gclid=CjwKCAjwufq2BhAmEiwAnZqw8oPQv4pxx_eDdtXlCtYPk9Br9malB4fsm7fXscC92UxQCBkOKP8C5BoCkugQAvD_BwE [in Ukrainian].
2. Holosy ditei. Posylennia hromad i dytiachykh zakladiv. [Children's voices. Strengthening Communities and Child Care Facilities]. Retrieved from : <https://voices.org.ua/posylenniahromad-i-dytiachykh-zakladiv/> [in Ukrainian].
3. Dytyna ne sama. Telegram-bot. [The child is not alone. Telegram bot]. Retrieved from : https://t.me/dytyna_ne_sama_bot [in Ukrainian].

4. Dity ta viina. Caritas Ukrainy. [Children and war. Caritas Ukraine]. Retrieved from : <https://caritas.ua/cyf/dity-ta-vijna/> [in Ukrainian].
5. Dity, postrazhdali vid viiny : khto maie pravo na tsei status i shcho vin daie. Koryspondent.net. (2024). [Children affected by the war: who is entitled to this status and what it gives. Corispondent.net]. Retrieved from: <https://ua.korrespondent.net/articles/4700153-dity-postrazhdali-vid-viiny-khto-maie-prav-o-na-tsei-status-i-scho-vin-daie> [in Ukrainian].
6. Zhyttia ditei pid chas viiny Ukraina – liutyi 2024. YuNISEF. (2024). [Children’s lives during the war Ukraine – February 2024. UNICEF]. Retrieved from: https://www.unicef.org/ukraine/media/43321/file/The%20summary%20report%20of%20the%20Survey%20of%20Ukrainian%20parents_ua.pdf.pdf [in Ukrainian].
7. Petrochko Zh., Datchenko N. (2023). Zabezpechennia naikrashchych interesiv dytyny v umovakh viiny v Ukraini. [Ensuring the best interests of the child in the conditions of war in Ukraine]. Vvichlyvist. Humanitas, 2023. issue. 3. pp. 82–90.
8. Poriadok nadannia statusu dytyny, yaka postrazhdala vnaslidok voiennykh dii ta zbroinykh konfliktiv. Postanova Kabinetu Ministriv UKRAINY vid 5 kvitnia 2017 r. № 268. [The procedure for granting the status of a child who suffered as a result of hostilities and armed conflicts. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 5, 2017 No. 268]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-%D0%BF#Text>.
9. Pro skhvalennia Stratehii derzhavnoi polityky shchodo vnutrishnoho peremishchennia na period do 2025 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2023-2025 rokakh. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 7 kvitnia 2023 r. № 312-r Kyiv. [On approval of the State Policy Strategy on Internal Displacement for the period up to 2025 and approval of the operational plan of measures for its implementation in 2023–2025]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
10. Ukrainski dity potrebuut zakhystu ta psykhosotsialnoi pidtrymky. Dity viiny. (2024). [Ukrainian children need protection and psychosocial support. Children of war]. Retrieved from: <https://childrenofwar.gov.ua> [in Ukrainian].
11. Yunisef Ukraina. Maizhe 2000 ditei zahynuly abo byly poraneni vid pochatku povnomasshtabnoi viiny v Ukraini. (2024). [UNICEF Ukraine. Almost 2000 children have been killed or injured since the beginning of the full-scale war in Ukraine]. Retrieved from: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/nearly-2000-children-killed-or-injured-escalation-war-ukraine> [in Ukrainian].
12. Yunisef Ukraina. Prohrama humanitarnoi pidtrymky «Spilno». [UNICEF Ukraine. Spilno Humanitarian Support Program]. Retrieved from: <https://www.unicef.org/ukraine/spilno-social-support> [in Ukrainian].

© Е. І. Костишин, Ю. О. Шевців, 2024.

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 30.09.2024.

Прийнято до публікації 01.11.2024.

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-1-10>

В. М. Логвиненко

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9273-1983>

 v.logvynenko@ldubgd.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ РЯТУВАЛЬНИКІВ, ЯКІ ОТРИМАЛИ ІНВАЛІДНІСТЬ

У статті розглядаються актуальні аспекти професійної реабілітації рятувальників, які отримали інвалідність в умовах воєнного стану в Україні. Метою статті є визначення особливостей та обґрунтування важливості професійної реабілітації рятувальників, які отримали інвалідність під час виконання професійних обов'язків і запропонувати шляхи їхньої інтеграції в суспільство та професійну діяльність. Акцентовано увагу на зростанні ризиків для життя і здоров'я рятувальників, що призводить до збільшення кількості випадків інвалідності серед них. Відзначається перехід України від медичної до соціальної моделі інвалідності, яка передбачає адаптацію суспільства до потреб людей з обмеженнями життєдіяльності та здоров'я. Професійна реабілітація розглядається як важлива складова інтеграції рятувальників з інвалідністю в суспільство, сприяючи їхній економічній незалежності та соціальній інтеграції. Процес професійної реабілітації включає фізичну, соціальну, психологічну, педагогічну та трудову реабілітацію, а також психологічну підтримку колег по службі, що допомагає подолати стрес та тривогу, пов'язану з інвалідністю. Особлива увага приділяється ролі професійної діяльності як стабілізуючого фактора в житті рятувальників з інвалідністю, що допомагає їм орієнтуватися в реальності та підтримувати відчуття контролю. Підкреслено важливість створення умов для працевлаштування рятувальників з інвалідністю в структурі ДСНС України, використовуючи їхні професійні навички та досвід. Запровадження програм, орієнтованих на рятувальників з інвалідністю, дозволить відновити професійну діяльність багатьох фахівців та сприятиме розвитку інклюзивного суспільства. Перспективи подальших досліджень включають розробку методик професійної реабілітації, підвищення обізнаності суспільства щодо проблем та потреб рятувальників з інвалідністю, удосконалення можливостей інтеграції рятувальників з інвалідністю в структуру ДСНС України, вивчення міжнародного досвіду та аналіз позитивних практик працевлаштування рятувальників з інвалідністю.

Ключові слова: професійна реабілітація, соціальна інтеграція, особа з інвалідністю, рятувальник, Державна служба України з надзвичайних ситуацій.

V. M. Lohvynenko

Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

FEATURES OF PROFESSIONAL REHABILITATION AND SOCIAL INTEGRATION OF RESCUERS WITH DISABILITIES

The article addresses key aspects of professional rehabilitation for rescuers who became disabled during the martial law period in Ukraine due to the ongoing conflict. The aim of the article is to identify the unique features and emphasize the importance of vocational rehabilitation for these individuals, while proposing pathways for their integration into both society and professional activities. Attention is focused on the growing risks to the life and health of rescuers, which leads to an increase in the number of cases of disability among them. The author emphasizes Ukraine's transition from a medical to a social model of disability, which involves the adaptation of society to the needs of people with disabilities. Vocational rehabilitation is seen as an important component of the integration of rescuers with disabilities into society, promoting their economic independence

and social integration. The process of vocational rehabilitation includes physical, social, psychological, pedagogical and occupational rehabilitation, as well as psychological support from colleagues to help overcome stress and anxiety associated with disability. Particular attention is paid to the role of professional activity as a stabilizing factor in the lives of rescuers with disabilities, helping them to navigate reality and maintain a sense of control. The importance of creating conditions for the employment of rescuers with disabilities in the structure of the SES of Ukraine, using their professional skills and experience, is emphasized. The introduction of programs targeted at rescuers with disabilities will allow the resumption of professional activities of many specialists and contribute to the development of an inclusive society. Prospects for further research include developing methods of professional rehabilitation, raising public awareness of the problems and needs of rescuers with disabilities, improving the ability to integrate rescuers with disabilities into the structure of the SES of Ukraine, studying international experience and analyzing positive practices of employment of rescuers with disabilities.

Key words: vocational rehabilitation, social integration, person with a disability, rescuer, State Emergency Service of Ukraine.

Постановка проблеми. Нині, у відповідь на виклики повномасштабної війни, в умовах якої стрімко зростає частка надзвичайних ситуацій воєнного характеру, завдання системи цивільного захисту, що визначені відповідним Кодексом, значно розширилися. Основні завдання доповнені додатковими на період дії воєнного стану та у відбудовний період і пов'язані, зокрема, з проведенням рятувальних та інших невідкладних робіт, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які виникли внаслідок воєнних (бойових) дій, в тому числі із застосуванням засобів ураження, тощо [3]. Такі аварійно-рятувальні, піротехнічні та інші невідкладні роботи збільшують загрози для життя і здоров'я рятувальників, професія яких завжди належала до ризиконебезпечних [7]. Попри те, що науковцями та практиками активно досліджуються проблеми формування самозбережувальної поведінки [10], професійної готовності до діяльності в екстремальних умовах [4] та створюються навчально-методичні матеріали і посібники щодо особливостей діяльності підрозділів ДСНС України в умовах воєнного стану [1], що сприяють життєзбереженню особового складу сил цивільного захисту, в ситуаціях невизначеності і підступних дій ворога, що повсякчасно мають місце, число тих, хто при виконанні професійного обов'язку отримав тяжкі травми, зростає. Як наслідок, з набуттям інвалідності припиняється їхня професійна діяльність. Такий стан речей спричиняє не лише залежність особи від соціальних виплат, а й її соціальне виключення. Існуючі досі бар'єри в різних сферах життєдіяльності, стереотипи та упереджене ставлення звичайних громадян щодо людей з обмеженою фізичною функціональністю, почасти, унеможливають участь таких осіб в житті суспільства нарівні з іншими.

Україна намагається відійти від трактування інвалідності лише як медичної проблеми і перейти до її соціальної моделі, в основі якої лежить адаптація суспільства до потреб і можливостей людей з обмеженнями життєдіяльності та

здоров'я; створення необхідних умов для реалізації економічних, соціальних, культурних прав усіх громадян; рівний доступ до різних сфер життєдіяльності. В свою чергу, особи, які отримали інвалідність потребують комплексної реабілітації, що спрямована на «надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство» [9]. Однією з важливих форм реабілітації є професійна, розгляду особливостей якої в сфері ДСНС України присвячена дана стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасними науковцями вивчаються різні аспекти забезпечення якості життя осіб з інвалідністю в Україні, реалізація прав на повноцінне життя в суспільстві, створення належних умов для їх реабілітації, соціальної інтеграції. Зокрема, проблемі професійної реабілітації таких осіб присвятили свої наукові праці К. Васюк, К. Бабіч-Касьяненко, І. Блощинський, С. Богданов, О. Вербовська, І. Верховод, Л. Вишивана, Г. Гаврюшенко, В. Данова, Н. Коляда, А. Комар, В. Костюк, О. Кравченко, Ю. Кушнір, О. Леушина, Г. Лещук, Л. Матохнюк, Б. Мойса, В. Оверчук, О. Поліщук, Н. Пузирна, Ж. Сидоренко, О. Столяренко, І. Терюханова, М. Хворост, В. Шаповал, В. Шевчук, О. Шпортун та ін.

Сьогодні в українському суспільстві відбуваються позитивні зміни в сприйнятті громадськістю і залученні людей з обмеженнями життєдіяльності та здоров'я до різних соціальних сфер, але якість їхнього життя все ж таки залишається незадовільною. Власне, професійне залучення осіб з інвалідністю слугує ключовим показником їхньої соціальної інтеграції та економічної незалежності, тому питання професійної реабілітації залишається актуальним.

Метою статті є визначення особливостей та обґрунтування важливості професійної реабілітації рятувальників, які отримали інвалідність під

час виконання професійних обов'язків, а також запропонувати шляхи їхньої інтеграції в суспільство та професійну діяльність.

Виклад основного матеріалу. Професійна реабілітація осіб з інвалідністю, як зазначає Г. Лещук, є складним і багатограним процесом, на який впливають численні фактори. Серед них можна виділити динаміку інвалідності, диференціацію осіб з обмеженнями життєдіяльності та здоров'я залежно від причин інвалідності, здатність таких осіб до професійної підготовки та навчання. Крім того, комплексність самого процесу професійної реабілітації передбачає інтеграцію заходів фізичної, соціальної, психологічної, педагогічної та трудової реабілітації [6, с. 154].

Ведучи мову про професійну реабілітацію осіб з інвалідністю загалом і рятувальників зокрема, варто конкретизувати певні дефініції щодо даної проблеми. Тож, особою з інвалідністю, згідно із українським законодавством, вважається особа з стійкими обмеженнями життєдіяльності, який у визначеному законодавством порядку встановлено інвалідність. Інвалідність визначається як ступінь втрати здоров'я, спричинена захворюванням, травмою або вродженими вадами, що у взаємодії з зовнішнім середовищем може призводити до обмеження життєдіяльності особи. У зв'язку з цим держава зобов'язана забезпечити умови для реалізації прав осіб з інвалідністю на рівні з іншими громадянами та гарантувати їх соціальний захист [9]. Наша держава створює відповідне нормативно-правове забезпечення комплексної реабілітації осіб, що отримали обмеження життєдіяльності та здоров'я, метою якої є повноцінне залучення таких осіб до усіх сфер суспільного життя. Важливою формою реабілітації виступає професійна, яка сприяє не лише соціально-психологічній інтеграції, а й створює підстави для економічної незалежності та слугує важливим показником відновлення (та/або компенсації) здатності до життєдіяльності.

Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» визначає поняття професійної реабілітації як систему заходів, спрямованих на підготовку особи до професійної діяльності, що відповідає її нахилам та побажанням. Вона передбачає відновлення чи здобуття професійної працездатності шляхом адаптації, реадаптації, навчання, перенавчання чи перекваліфікації з можливим подальшим працевлаштуванням та необхідним соціальним супроводом. Професійна реабілітація має сприяти відновленню знижених або втрачених професійних функцій, відбору професії та адаптації до неї особи з інвалідністю, поновленню її трудової діяльності в колишній або

в новій професії [9]. Звісно цьому має передувати ряд заходів, загальний алгоритм яких окреслений в законодавстві та описаний науковцями [9; 11].

Ведучи мову про професійну реабілітацію рятувальників, що отримали інвалідність, вважаємо найбільш доречним її проведення шляхом відновлення професійної працездатності та поновлення професійної діяльності власне в структурі ДСНС України. Розкриємо кілька важливих аспектів такого підходу.

Професія рятувальника передбачає набуття відповідної професійної кваліфікації та оволодіння відповідним рівнем професійно-технічної чи вищої освіти в залежності від займаної посади. Тож, створюючи умови для працевлаштування тих, хто отримав інвалідність, з економічної точки зору, найбільш доцільно використати наявні у них професійні навички та практичний досвід, що не лише зменшить видатки та час на опанування новим фахом а й сприятиме їхній реабілітації. У випадку коли така особа з числа рядового чи начальницького складу потребуватиме професійного навчання, перекваліфікації та професійно-виробничої адаптації для відновлення професійної діяльності в структурі ДСНС, вона легше засвоїть нові компетентності, адже в процесі служби, що передувала отриманню інвалідності, вже отримала чіткі уявлення про специфіку рятувальної справи та напрямки діяльності ДСНС України загалом. Перелік посад та сфер діяльності де може професійно реалізуватись така особа, є достатньо широким [2]. Окрім зазначеного важливим аспектом такої реабілітації є психологічна підтримка колег по службі, яка допомагає рятувальникам подолати стрес та тривогу, пов'язану з їхньою інвалідністю. Власне командна підтримка підрозділу, де розвинута культура підтримки та співпраці сприятиме психологічному благополуччю та ефективності дій [5].

Ще один важливий аспект поновлення професійної діяльності в структурі ДСНС для рятувальників з обмеженнями життєдіяльності та здоров'я пов'язаний з їхнім світом повсякденного життя. Повсякденність може бути визначена як сфера звичної поведінки, втіленої в культурних зразках, що включає сукупність взаємно інтерпретованих дій індивідів. Вона також може розглядатися як стиль життя, перелік усталених соціальних практик, фон на якому ці практики формуються, потік усталених взаємодій [8, с. 109]. Світ повсякденності складається з багатьох речей, які формують наше щоденне життя. Це дім з усіма його предметами та особистими речами; сім'я і друзі, з якими підтримуємо близькі стосунки та щоденні контакти з іншими людьми; внутрішні переживання,

які впливають на сприйняття світу і взаємодію з ним; рутини і звички – регулярні щоденні дії чи то приготування сніданку чи виконання робочих завдань; професійна діяльність та робоче середовище... З набуттям інвалідності відбувається руйнація повсякденної реальності, обмежується здатність виконувати повсякденні рутини, нівелюються цілі, прагнення, тощо. В такій ситуації вкрай важливо, щоб у людини було щось, що забезпечить стабільність і передбачуваність у її житті, допоможе орієнтуватися в реальності, підтримувати відчуття контролю, дасть змогу творити нові сенси. Таким якорем для людини працездатного віку може слугувати робота і професійна діяльність, яка для багатьох працівників ДСНС є покликанням. Тому рятувальник, який отримав інвалідність, має знати, що його чекають на Службі. Зрозуміло, що процес реабілітації є тривалим, медико-соціальна експертна комісія має встановити ступінь втрати здоров'я, компенсаторно-адаптаційні можливості особи, скласти індивідуальну програму реабілітації, провести експертизу професійної придатності та ін. [11]. Можливість повернення в професію створює життєву перспективу, де людина збереже свій професійний статус, зможе бути успішною, фінансово стабільною та здатною забезпечувати себе та свою сім'ю. Це спонукатиме активно проходити комплексну реабілітацію, переборювати труднощі і досягати позитивних результатів.

Для забезпечення ефективного працевлаштування рятувальників, які отримали інвалідність, ДСНС України доречно розробити відповідний механізм, що враховує рекомендації медико-соціальної експертної комісії щодо видів трудової діяльності, а також дозволяє використовувати їхню професійну кваліфікацію та досвід. Створення інклюзивного середовища та всебічна підтримка таких працівників є необхідними для реалізації їхнього професійного та особистісного потенціалу, а також для внеску в роботу Служби.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. В умовах воєнного стану значно зросли ризики для життя і здоров'я рятувальників, що призводить до збільшення кількості випадків інвалідності серед них. Важливою складовою соціальної інтеграції рятувальників з інвалідністю в суспільство є професійна реабілітація, яка сприяє їхній економічній незалежності та може слугувати якорем стабільності та передбачуваності в житті, допомагаючи їм будувати життєву перспективу та підтримувати відчуття контролю.

Запровадження програм, орієнтованих на рятувальників з інвалідністю, дозволить відно-

вити професійну діяльність багатьох фахівців вже сьогодні та сприятиме розвитку інклюзивного суспільства. Аналіз позитивних практик такого працевлаштування та виявлених недоліків і труднощів у реалізації цих програм надасть цінний досвід, що в перспективі дозволить створити ефективну модель професійної інтеграції рятувальників з інвалідністю в ДСНС України.

Перспективи подальших досліджень включають вивчення міжнародного досвіду працевлаштування рятувальників з інвалідністю, розробку методик професійної реабілітації, з'ясування можливостей інтеграції рятувальників з інвалідністю в структуру ДСНС України.

Список літератури:

1. Дії підрозділів ДСНС України в умовах воєнного стану : *навчальний посібник* / за заг. ред. М. Ковалю. Львів : Вид-во ЛДУ БЖД, 2023. 306 с.
2. Іванів А. А., Логвиненко В. М. Професійна реабілітація рятувальників, які отримали інвалідність. *Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної інтернет конференції з нагоди відзначення Дня науки-2024 в Україні «Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану»* (м. Київ, 22 травня 2024 року). Київ: ДНДІ МВС України, 2024. С. 396-398.
3. Кодекс цивільного захисту : прийнятий Верховною Радою України від 02.10.2012 № 5403-VI. Відомості Верховної Ради. 2013. № 34–35. ст. 458. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>
4. Козяр М. М., Коваль І. С. Психопедагогіка професійно-екстремальної підготовки : *навчальний посібник*. Львів: Вид-во ЛДУ БЖД, 2024. 504 с.
5. Козяр М., Коваль І. Професійна діяльність рятувальників у службово-бойових умовах ризику. *Особистість в екстремальних умовах: матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 травня 2024 р., м. Львів)*. Львів, 2024. С. 12–15.
6. Лещук Г. Сутнісна характеристика професійної реабілітації людей з інвалідністю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2017. Вип. 2. С. 153–156.
7. Литвин А. В., Руденко Л. А. Формування психологічної готовності курсантів ЗВО ДСНС до діяльності в ризиконебезпечних обставинах. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. 2021. № 1 (21). С. 40–48.
8. Недзельський А. О. Повсякденні соціальні практики в суспільстві, що змінюється: методологічний і концептуальний аспекти. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2017. № 1. С. 103–110.
9. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 19.12.2017 р. N 2249-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>

10. Сірко Р. І., Слободяник В. І. Психологічні особливості формування самозбережувальної поведінки у фахівців ризиконебезпечних професій в умовах війни. *Наукові інновації та передові технології: журнал*. 2024. № 6(34). С. 1623–1631.

11. Overchuk V, Kushnir J, Shportun O, et al. Improving the Quality of Life of Persons with Disabilities by Promoting Their Professional Rehabilitation. *Universal Journal of Public Health*. 2021; 9(3): 140–148.

References:

1. Koval, M. (Ed.). (2023). *Dii pidrozdiliv DSNS Ukrainy v umovakh voiennoho stanu : navchalnyi posibnyk*. [Actions of the SES of Ukraine Units in Martial Law Conditions: A Training Manual]. Lviv : Vyd-vo LDU BZhD. 306 s. [in Ukrainian].

2. Ivaniv, A. A., & Lohvynenko, V. M. (2024). *Profesiina rehabilitatsiia riaturalnykiv, yaki otrymaly invalidnist*. [Professional Rehabilitation of Rescuers Who Have Acquired Disabilities]. *Zbirnyk materialiv IV Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi internet konferentsii z nahody vidznachennia Dnia nauky-2024 v Ukraini «Aktualnist ta osoblyvosti naukovykh doslidzhen v umovakh voiennoho stanu»* (m. Kyiv, 22 travnia 2024 roku). Kyiv: DNDI MVS Ukrainy. S. 396–398. [in Ukrainian].

3. Kodeks tsyvilnoho zakhystu: pryiniaty Verkhovnoiu Radoiu Ukrainy vid 02.10.2012 № 5403–VI. (2013). [Civil Protection Code: Adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on 02.10.2012 No. 5403–VI]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*. 2013. № 34–35. st. 458. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17> [in Ukrainian].

4. Kozyar, M. M., & Koval, I. S. (2024). *Psykhopedahohika profesiino-ekstremalnoi pidhotovky : navchalnyi posibnyk*. [Psychopedagogy of Professional-Extreme Training: A Training Manual]. Lviv: Vyd-vo LDU BZhD. 504 s. [in Ukrainian].

5. Kozyar, M., & Koval, I. (2024). *Profesiina diialnist riaturalnykiv u sluzhbovo-boiovykh umovakh ryzyku*. [Professional Activities of Rescuers in Service-Combat Risk Conditions]. *Osobystist v ekstremalnykh umovakh: materialy XI Vseukrainskoi nauково-praktychnoi konferentsii*

(24 travnia 2024 r., m. Lviv). Lviv. S. 12–15. [in Ukrainian].

6. Leshchuk, H. (2017). *Sutnisna kharakterystyka profesiinoi rehabilitatsii liudei z invalidnistiu*. [Essential Characteristics of Professional Rehabilitation for People with Disabilities]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pedahohika. Sotsialna robota*. Vyp. 2. S. 153–156. [in Ukrainian].

7. Lytvyn, A. V., & Rudenko, L. A. (2021). *Formuvannia psykholohichnoi hotovnosti kursantiv ZVO DSNS do diialnosti v ryzykonebezpechnykh obstavynakh*. [Formation of Psychological Readiness of Cadets of SESU Higher Schools to Work in Risky Circumstances]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Serii: Pedahohika i psykholohiia. Pedahohichni nauky*. № 1 (21). S. 40–48. [in Ukrainian].

8. Nedzelskyi, A. O. (2017). *Povsiakdenni sotsialni praktyky v suspilstvi, shcho zminiuietsia: metodolohichni i kontseptualnyi aspekty*. [Everyday Social Practices in a Changing Society: Methodological and Conceptual Aspects]. *Aktualni problemy sotsiologii, psykholohii, pedahohiky*. № 1. S. 103–110. [in Ukrainian].

9. *Pro rehabilitatsiiu osib z invalidnistiu v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 19.12.2017 r. N 2249–VIII*. (2017). [On the Rehabilitation of Persons with Disabilities in Ukraine: Law of Ukraine dated 19.12.2017 No. 2249–VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> [in Ukrainian].

10. Sirko, R. I., & Slobodanyk, V. I. (2024). *Psykhologichni osoblyvosti formuvannia samozberezhuvalnoi povedinky u fakhivtsiv ryzykonebezpechnykh profesii v umovakh viiny*. [Psychological Features of the Formation of Self-Preserving Behavior in Specialists of Risky Professions in War Conditions]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii: zhurnal*. № 6(34). S. 1623–1631. [in Ukrainian].

11. Overchuk, V, Kushnir, J, Shportun, O, et al. (2021). Improving the Quality of Life of Persons with Disabilities by Promoting Their Professional Rehabilitation. *Universal Journal of Public Health*. 9(3): 140–148.

© В. М. Логвиненко, 2024.

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 30.09.2024.

Прийнято до публікації 01.11.2024.

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-1-11>

Л. С. Тимків

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7423-0202>

lidia.tymkiv@pnu.edu.ua

ДІАГНОСТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У РОБОТІ З ДІТЬМИ ТА СІМ'ЯМИ

Метою статті є аналіз формування діагностичної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах закладу вищої освіти. Акцент робиться на тому, що соціальна діагностика дітей та сім'ї є базовою технологією, яка дозволяє застосовувати цей практичний інструмент при ранньому виявленні вразливих сімей та надання їм своєчасної допомоги.

У статті висвітлюються основні особливості технології соціальної діагностики сім'ї, яка перебуває у складній життєвій ситуації. Аналізується комплекс діагностичних методик, що дозволяють визначити основні причини та прояви дисфункційності сім'ї, сімейного неблагополуччя

Діагностична компетентність – це єдність теоретичної і практичної готовності фахівця соціальної роботи до здійснення діагностичної діяльності, інтегральна властивість особистості, що включає в себе вміння постановки діагнозу, висунення діагностичних гіпотез, розв'язання проблем і завдань, що виникають в реальних ситуаціях соціальної роботи, постійне внесення доцільних коректив у свою професійну діяльність.

Сучасні сім'ї, а особливо сім'ї з дітьми зіштовхуються з цілою низкою соціальних проблем. Для їх успішного розв'язання необхідним є застосування соціальної діагностики – діяльності з виявлення самих проблем, їх чинників та можливих шляхів й способів їх розв'язання.

Можливість оволодіння студентами системою знань про сутність та зміст соціальної, психологічної та соціально-педагогічної діагностики, про основні класи діагностичних методик забезпечує освітній компонент «Методи та технології соціальної діагностики».

Зроблено висновок, що формування діагностичної компетентності студентів забезпечить якісну підготовку фахівців з соціальної роботи, готових працювати в сучасних реаліях нашого буття, реагувати на нові суспільні виклики, професійно надавати соціальні послуги дітям та сім'ям.

Ключові слова: компетентнісний підхід в освіті, діагностична компетентність, соціальна діагностика, сім'я, яка перебуває в складних життєвих обставинах.

L. S. Tymkiv

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Ivano-Frankivsk, Ukraine*

DIAGNOSTIC COMPETENCE OF SOCIAL WORKERS IN WORKING WITH CHILDREN AND FAMILIES

The purpose of this article is to analyze the formation of diagnostic competence among future social workers within the context of higher education. Emphasis is placed on the fact that social diagnosis of children and families is a fundamental tool that enables the early detection of vulnerable families and facilitates timely assistance.

The article highlights the main features of the technology used in social diagnosis for families in difficult life situations. A set of diagnostic techniques is analyzed, allowing for the identification of the main causes and manifestations of family dysfunction.

Diagnostic competence is defined as the integration of theoretical and practical readiness required for a social work specialist to conduct diagnostic activities. It is an essential quality that includes the ability to make diagnoses, propose diagnostic hypotheses, and solve problems encountered in real-life social work situations, while continuously making appropriate adjustments to professional practice.

Modern families, especially those with children, face numerous social challenges. To address these effectively, social diagnostics must be applied – a process that involves identifying problems, their contributing factors, and potential solutions.

The educational component “Methods and Technologies of Social Diagnostics” enables students to master a comprehensive system of knowledge about the essence and content of social, psychological, and socio-pedagogical diagnostics, as well as the main categories of diagnostic methods.

The article concludes that developing students’ diagnostic competence will ensure high-quality training of social work specialists who are prepared to respond to contemporary social challenges and deliver professional services to children and families.

Key words: competence approach in education, diagnostic competence, social diagnosis, family in difficult life circumstances.

Постановка проблеми та її зв’язок із науковими та практичними завданнями. З початком повномасштабної війни питання соціально-психологічної підтримки населення стало особливо актуальним, адже кількість людей, що потребують допомоги значно зросла. Для організації такої роботи, потрібні підготовлені відповідним чином працівники. Відтак вимагається більш високий рівень професійної компетентності фахівців соціальної роботи як суб’єктів з надання допомоги різним категоріям населення, як творчих особистостей, що володіють новітніми досягненнями наук про людину і соціум та інноваційними соціально-психологічними технологіями, фахівця, у якого достатньою мірою сформована професійна діагностична компетентність.

Значення діагностики у сфері соціальних відносин та процесів визначається тим, що вчасно та правильно визначені ознаки й причини виникнення соціальної проблеми, сприятимуть успішному процесу соціалізації, соціальної адаптації та досягненню позитивного результату життєдіяльності клієнта. Неправильний соціальний діагноз не лише знецінює зусилля соціального працівника, а й зводить нанівець шанси розв’язання соціальної проблеми клієнта, позитивного прогнозу соціального функціонування клієнта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми. Проблема формування діагностичної компетентності в студентів – майбутніх соціальних працівників є складною й багатоаспектною. Означену проблему необхідно розглядати в контексті концепції компетентнісного підходу, що отримала досить глибоке обґрунтування в наукових працях вітчизняних та зарубіжних науковців – Л. Алексеевої, А. Байденко, О. Дубасенюк, І. Зязюна, Дж. Равена, О. Савченко та

інших. Особливості формування професійної компетентності фахівця в цілому та фахівця соціальної сфери, зокрема, висвітлюється в працях таких українських учених, як В. Бондар, Т. Браже, О. Дубасенюк, А. Деркач, І. Зверева, В. Синенко, С. Сисоєва, І. Тараненко. Вагоме значення для нас мають розвідки А. Фурмана і А. Дубно стосовно психодіагностичної компетентності соціальних працівників; А. Конончук щодо особливостей підготовки працівників соціальної сфери до діагностичної діяльності.

Мета дослідження – розкрити значення діагностичної компетентності майбутніх фахівців з соціальної роботи в роботі з дітьми та сім’ями.

Виклад основного матеріалу. Соціальний працівник – фахівець, який уміє визначити соціальні й ситуативні труднощі життєдіяльності сім’ї чи дитини, здатний вчасно та компетентно надати їм допомогу, досконало володіє комплексом загальнотеоретичних та спеціальних знань, сукупністю необхідних умінь та навичок, має певні здібності. Його високий професіоналізм має поєднуватися з потребою постійного саморозвитку та самовдосконалення, готовністю до прояву компетентності, мобільності знань, гнучкості мислення, здатністю до творчості.

На думку А. Конончук, професійна компетентність фахівця соціальної роботи забезпечується сформованістю загальних та спеціальних (фахових) компетентностей, де фахові компетентності залежать від предметної області та визначають профіль освітньої програми та кваліфікацію випускника [3, с. 57].

Важливою складовою професійної компетенції фахівця соціальної роботи є діагностична. Згідно з багато чисельними дослідженнями, діагностична компетентність розглядається як вміння,

що виявляються у синтезі позитивного ставлення майбутніх соціальних працівників до діагностики, соціально-психологічних знань та умінь у процесі дослідження дітей та сімей в умовах практичної професійної діяльності.

Діагностична компетентність, на думку Т. Веретенко, передбачає уміння фахівців соціальної роботи оцінювати критичні стани й ризики, які можуть виникати у клієнтів і надавати відповідну допомогу; визначати й оцінювати актуальні соціальні проблеми, прогнозувати наступні зміни та впливи на соціальні об'єкти, визначати шляхи подолання проблем; організувати й координувати партнерство та взаємодію з іншими соціальними інституціями, громадськими організаціями, залучення їх для проведення оцінки потреб особи та сім'ї; проводити моніторинг і оцінку ефективності окремих втручань і програм [1, с. 269–271].

Теоретик в галузі соціальної роботи та соціальної педагогіки О. Безпалько, до фахових компетентностей соціального працівника віднесла володіння методикою соціологічного дослідження та методами статистики, що передбачає застосування основних методів та технік соціологічного дослідження; розуміння суспільних пріоритетів, соціальних процесів та соціальних відносин; здатність до проектування соціологічних досліджень, аналізу та інтерпретації їх результатів та використання у практичній діяльності [2, с. 12].

Ми суголосні з думкою відомого психолога Анатолія Фурмана, стосовно важливості психологічної діагностики в роботі соціального працівника, адже вона багато в чому й визначає його професійну компетентність і практичну фахову майстерність. Ураховуючи те, що професійна діяльність соціального працівника передбачає соціально-психологічну взаємодію, міжособистісне спілкування і взаємовплив фахівця та клієнта в процесі ділового контактування, необхідним постає дослідження особистісних властивостей того, хто потребує допомоги [5, с. 89]. Відтак важливими є знання й оволодіння психологічним інструментарієм, який використовується в діагностичній діяльності соціального працівника.

Саме з метою підвищення рівня діагностичної компетентності майбутніх соціальних працівників, в освітню програму «Соціальна робота» Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, окрім таких освітніх компонентів як «Основи соціальних досліджень», «Технології соціальної роботи» уведено також і «Методи та технології соціальної діагностики».

Зазначений освітній компонент передбачає оволодіння студентами системою знань про сут-

ність та зміст соціальної, психологічної та соціально-педагогічної діагностики, про основні класи діагностичних методик.

Майбутні фахівці соціальної роботи повинні знати можливості діагностичних методів і методик, знати сферу їх застосування, вміти грамотно використовувати результати обстеження у практиці роботи з дітьми та сім'ями. Володіння соціальною діагностикою як вимірювальним інструментом допоможе соціальному працівнику у доборі та конструюванні методів профілактичної та корекційної роботи з дітьми та сім'ями.

Проведення занять з освітнього компоненту «Методи та технології соціальної діагностики» в закладі вищої освіти вимагає застосування різноманітних форм оволодіння майбутніми соціальними працівниками різними методиками вивчення особистості клієнта та міжособистісних відносин у колективі та сім'ї, а також способів самостійної роботи з науковою літературою. Тому виробнича (технологічна) практика майбутнього соціального працівника забезпечує закріплення та застосування теоретичних знань у професійній діяльності. Практичне освоєння професійної діяльності передбачає здобуття досвіду, застосування теоретичних знань на практиці, згідно з кваліфікаційною характеристикою випускника. У цьому випадку виробнича практика розглядається як система формування професійно-суб'єктивної позиції студентів, спрямована на виявлення сутності соціальної роботи, сенсу професійної діяльності; на вироблення ідей, поглядів, уявлень, оцінок; на становлення соціальної активності особистості, розвиток її творчих можливостей, що сприяють перетворенню соціальної дійсності.

У свою чергу, виробнича практика організовується у рамках навчального процесу як його ланка, мета якої полягає у практичному освоєнні студентами різних видів професійної діяльності. Вона ґрунтується на професійних знаннях, опирається на певний теоретичний фундамент, забезпечуючи практичне пізнання закономірностей та принципів професійної діяльності, оволодіння методами її організації. Таким чином, виробнича практика має найбільший вплив на формування діагностичної компетентності, яка є важливою складовою діяльності майбутніх соціальних працівників.

Діагностична компетентність – це єдність теоретичної і практичної готовності соціального працівника до здійснення діагностичної діяльності, інтегральна властивість особистості, що включає в себе вміння постановки діагнозу, висунення діагностичних гіпотез, вирішення проблем і завдань, що виникають в реальних ситуаціях соціальної

роботи, постійне внесення доцільних коректив у свою професійну діяльність.

Сучасні сім'ї, а особливо сім'ї з дітьми зіштовхуються з цілою низкою соціальних проблем. Для їх успішного розв'язання необхідним є застосування соціальної діагностики – діяльності з виявлення самих проблем, їх чинників та можливих шляхів й способів їх вирішення.

Соціальна діагностика пов'язана практично з усіма (як загальними, так і спеціальними) технологіями соціальної роботи, вона передує їм, дозволяє обрати технології, адекватні конкретній ситуації, відповідно до встановленого соціального діагнозу і дозволяє оцінити результати використання тієї чи іншої технології в кожному конкретному випадку. Особлива значущість професіоналізму соціального працівника під час здійснення соціальної діагностики продиктована необхідністю вибору адекватних заходів соціального захисту та підтримки сім'ї.

На думку багатьох теоретиків соціальної роботи, необхідність оволодіння навичками соціальної діагностики обумовлена низкою обставин:

– по-перше, суб'єкт, чи це окрема людина, сім'я, група чи організація, не завжди має чіткі і, головне, адекватні уявлення про причини проблем, що виникли в них (наприклад, часто члени сім'ї не усвідомлюють справжні причини сімейних проблем і конфліктів, а вбачають їх у малозначущих фактах і явищах (діти не слухають батьків, хтось із подружжя занадто захоплений роботою і не цікавиться професійними успіхами іншого тощо). Процес соціальної діагностики спрямований на те, щоб розкрити реальні, справжні причини конкретного ускладнення або проблеми;

– по-друге, у низці випадків зовнішній образ проблеми суб'єкта, не збігається з її внутрішнім, сутнісним змістом. Так, наприклад, проблема, пов'язана з низьким рівнем адаптації дитини до нового оточення може зовні виявлятися як різке зниження успішності в школі, негативні прояви в поведінці, замкнутість тощо. Спроба змінити ці зовнішні прояви без проникнення в зміст проблеми, може не тільки ускладнити процес її розв'язання, але й створити нові, складніші труднощі як для самої дитини, так і для її батьків та людей, які знаходяться в її найближчому оточенні (педагоги, соціальні працівники, психологи тощо);

– по-третє, у процесі соціальної діагностики з'являється можливість не лише розкрити певні проблеми, що утруднюють процес соціального та фізичного функціонування суб'єкта, а й вибудувати їх певну ієрархію, визначивши, які проблеми для суб'єкта мають першочергове значення та чому.

Таким чином, процес соціальної діагностики дозволяє виокремити проблеми й перепони, які перешкоджають повноцінному соціальному й особистісному функціонуванню людини, сім'ї, а також основні причини виникнення проблеми. Результатом соціальної діагностики є конкретний діагноз, тобто чітко визначений і названий перелік проблем конкретного суб'єкта в їх взаємозв'язку та взаємозалежності.

Методи діагностики в соціальній роботі з сім'єю і дітьми, як правило, застосовуються комплексно – для діагностики однієї проблеми можливе і доцільне використання кількох методів. Результати діагностики за допомогою одного методу можуть доповнюватися, уточнюватися, перевірятися за допомогою інших методів або слугувати основою для їх використання. Так, наприклад, за результатами опитування (у формі анкетування, інтерв'ю або бесіди) можливе складання соціального портрета або соціального паспорту сім'ї.

Соціальний паспорт є частиною розширеного паспорта громади, який дає загальне уявлення про соціальні особливості жителів громади, основні вразливі групи, їх проблеми та потреби, соціальні інституції, основних надавачів соціальних послуг, громадські, благодійні та релігійні організації, соціальних активістів, а також про соціально орієнтований бізнес тощо [4, с. 129].

Також інтегративним методом соціальної діагностики є соціальне картографування. Складання соціальної карти передбачає нанесення на звичайну карту (наприклад, карту мікрорайону) об'єктів, що мають особливе значення для тієї чи іншої групи населення (багатодітних сімей, неповних сімей, підлітків, людей з інвалідністю, безхатків і т. д. в залежності від об'єкта вивчення). Наприклад, для підлітків це можуть бути школи, які розташовані на даній території, ігрові майданчики, місця соціального напруження, установи соціального захисту та інші, де підліток може отримати допомогу і які є важливими для його життєдіяльності.

Для складання соціальної карти необхідно провести аналіз інформації, що міститься в попередніх дослідженнях, офіційних документах, статистичних даних, а також опитування тієї категорії сімей або дітей, в інтересах якої складається соціальна карта. Аналіз соціальної карти сприяє більш ефективній взаємодії різних установ та організацій (соціального захисту, освіти, комунального господарства тощо), а також може бути основою для складання проєктів, внесення пропозиції щодо вдосконалення соціальної інфраструктури мікрорайону, міста тощо. Тобто в даному

випадку здійснюється взаємозв'язок таких технологій, як соціальна діагностика і соціальне проектування.

У практиці соціальної роботи з сім'єю та дітьми доцільне використання методу спостереження, насамперед, у тих випадках, коли вербальна комунікація з тих чи інших причин ускладнена – у роботі з дітьми раннього віку, під час діагностики проблем навчальних колективів у процесі їх основної діяльності тощо.

Також у соціальній роботі з сім'єю використовується біографічний метод дослідження, діагностики, корекції та проектування життєвого шляху особистості. Біографічний метод дозволяє відтворити зв'язок сім'ї із зовнішнім середовищем. Цей метод, заснований на вивченні особистості в контексті її особистої історії та перспектив розвитку її індивідуального життя у взаємовідносинах з іншими людьми, спрямований не тільки на діагностику, а й на реконструкцію життєвих програм і сценаріїв розвитку особистості, на переструктурування просторово-часової організації ділового, сімейного, духовного життя в умовах конкретного природного і соціального середовища.

Перелічені методи не вичерпують всього різноманіття засобів і прийомів здійснення діагностики в соціальній роботі з дітьми та сім'ями.

Оскільки діяльність соціального працівника, насамперед, пов'язана з діагностикою проблем дитини, її сім'ї та середовища, він має знати та вміти застосовувати різні діагностичні методики (психологічні, педагогічні, соціологічні) або ж вміти звертатися за допомогою до фахівців, які можуть кваліфіковано встановити той чи інший діагноз (психологи, юристи, медичні працівники та інші).

Залежно від діагнозу та загальних цілей виховання та розвитку дитини соціальний працівник має вміти прогнозувати умови, що забезпечать її оптимальний розвиток; вміти вибирати методи та засоби, що дозволяють досягти запланованих результатів. Цілком імовірно, що багато проблем (покращення здоров'я, психологічна підтримка, юридична допомога, налагодження дитячо-батьківських взаємин) соціальний працівник не зможе вирішити сам. У цьому випадку він має вміти виступати посередником у координації зусиль різних фахівців (психолога, медичного працівника, соціального педагога, юриста та ін.), а також державних установ та адміністративних органів (освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та ін.) для комплексного розв'язання проблем дитини та сім'ї.

Під час навчання у ЗВО студенти отримують знання, достатні для самостійного проведення всіх

видів діяльності фахівця соціальної роботи: діагностики, соціального супроводу, індивідуального та групового консультування, у тому числі освоюють методи, що ґрунтуються на різних теоріях, але отримані знання носять переважно теоретичний характер. Потрібен час для того, щоб адаптувати набуті знання до практики роботи з різними групами клієнтів, у тому числі з дітьми та сім'ями, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Таким чином, сформована діагностична компетентність майбутніх соціальних працівників безпосередньо впливає на їх особистісний та професійний розвиток, утвердження власних позицій, активність, самоспрямованість та критичне оцінювання власної діяльності.

Висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. В даний час соціальна діагностика утвердилася як один із важливих напрямків у спільній роботі з сім'єю і дітьми та є її універсальною технологією. У технологічному процесі соціальної роботи з сім'єю діагностика, як правило, передує іншим технологіям, тобто використовується на його початковому етапі, але не обмежується тільки ним. Використання соціальної діагностики доцільно на інших етапах технологічного процесу соціальної роботи для оцінки змін і результатів, що відбуваються.

Перспективним напрямом досліджень у площині формування діагностичної компетентності фахівців соціальної роботи для їх професійної діяльності з дітьми та сім'ями є визначення шляхів інтеграції психолого-педагогічних дисциплін, фахових дисциплін та виробничих (технологічних) практик у процесі освітнього процесу закладу вищої освіти.

Список літератури:

1. Веретенко Т. Сучасні підходи до якісної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал /редкол.: А. А. Сбруєва, О. Є. Антонова, Дж. Бішоп та ін. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. № 8 (52). С. 265–273.*
2. Безпалько О. Компетентності соціального працівника як базис побудови освітньої програми бакалавра соціальної роботи. *Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія. Чернівці: Чернівецький університет. 2015. Вип. 738. С. 8–15.*
3. Конончук, А. Підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до діагностичної роботи. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки. 2017. № 3. С. 57.*
4. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. І. Сучасні орієнтири та

ключові технології / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. К. : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.

5. Фурман А., Дубно А. Психодіагностична компетентність соціального працівника : монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 102 с. ISBN 966-654-436-3 с. 89.

References:

1. Veretenko, T. (2015). Suchasni pidkhody do yakisnoi pidhotovky maibutnikh pratsivnykiv sotsialnoi sfery [Modern approaches to quality training of future workers in the social sphere]. Pedagogichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii : naukovyi zhurnal /redkol.: A. A. Sbruieva, O. Ye. Antonova, Dzh. Bishop ta in. Sumy : SumDPU im. A. S. Makarenka. № 8 (52). S. 265–273. [in Ukrainian].

2. Bezpalko, O. (2015). Kompetentnosti sotsialnoho pratsivnyka yak bazys pobudovy osvithoi prohrany bakalavra sotsialnoi roboty [Competencies of a social worker as a basis for building an educational

program of a bachelor of social work]. Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Pedagogika ta psykholohiia. Chernivtsi: Chernivetskyi universytet. Vyp. 738. S.8–15. [in Ukrainian].

3. Kononchuk, A. (2017). Pidhotovka maibutnikh pratsivnykiv sotsialnoi sfery do diahnostychnoi roboty [Preparation of future social workers for diagnostic work]. Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Serii: Pedagogichni nauky. № 3. S.57. [in Ukrainian].

4. Sotsialna robota z vrazlyvymy simiamy ta ditmy [Social work with vulnerable families and children: manual.] : posib. u 2-kh ch.; Ch. I. (2017). Suchasni oriientyry ta kliuchovi tekhnologii / Z. P. Kyianytsia, Zh. V. Petrochko. K. : OBNOVA KOMPANI. 256 s. [in Ukrainian].

5. Furman, A., & Dubno, A. (2017). Psykhodiahnostychna kompetentnist sotsialnoho pratsivnyka : monohrafiia [Psychodiagnostic competence of a social worker: monograph]. Ternopil: TNEU. 102 s. [in Ukrainian].

© Л. С. Тимків, 2024.

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 27.10.2024.

Прийнято до публікації 30.10.2024.

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-1-12>

А. Ф. Лозинський¹, С. О. Лозинська²

¹Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів

²Львівська медична академія імені Андрея Крупинського, м. Львів

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7282-6299> – А. Ф. Лозинський

<https://orcid.org/0000-0001-8542-7414> – С. О. Лозинська

a.lozynskiy@ldubgd.edu.ua

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті досліджено основні фактори, що визначають специфіку трансформації соціально-політичних пріоритетів військовослужбовців. Доведено, що соціально-політична свідомість військовослужбовців – це одна з основних складових форм суспільної свідомості, яка, як правило, виникає спільно з появою державності та політичної влади і є найбільш загальною категорією, що характеризує суб'єктивну сторону політики в цілому. Зазначено, що військовослужбовець у тій чи іншій мірі включається в суспільно-політичну діяльність. Це важлива сфера військової служби, де відбувається процес формування свідомості вояків, особливо їх суспільно-політичних якостей. Висвітлено специфіку трансформації соціально-політичних пріоритетів військовослужбовців-українців в дусі патріотизму та відданості державницькій ідеї, які воювали під час Першої світової війни у складі іноземних (австро-угорських, російських) збройних сил.

Наголошено, що сутнісним чинником впливу війни на українських вояків стали значні зміни в їх соціально-політичних поглядах. Перша світова війна 1914–1918 рр. була не лише глобальним військовим конфліктом, але і війною, де настрої в армії та суспільстві були не менш важливі ніж постачання боєприпасами чи забезпечення військовою технікою. У людині, яка одержала зброю змінюється все: світовідчуття, самооцінка, ставлення до оточуючих. Зброя – це сила і влада, що дає впевненість у собі й диктує стиль поведінки, створює ілюзію власної значущості. Війна формує особливий тип особистості, який можна визначити як соціально-політичну психологію воїна. Такі зміни у свідомості були характерним явищем морального стану вояків, їх сприйняття, емоцій, настроїв.

Ключові слова: Перша світова війна, військовослужбовці, солдат-селянин, соціально-політичні пріоритети, Антанта, Троїстий союз, національно-визвольний рух.

A. F. Lozynskiy¹, S. O. Lozynska²

¹Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

²Higher Educational Communal Institution of Lviv Regional Council “Lviv Institute of Nursing and Laboratory Medicine named after Andrey Krupynskiy”, Lviv, Ukraine

TRANSFORMATION OF SOCIAL AND POLITICAL PRIORITIES OF THE UKRAINIAN MILITARY DURING THE FIRST WORLD WAR

The article examines the main factors that determine the specifics of the transformation of the socio-political priorities of military personnel. It has been proven that the socio-political consciousness of military personnel is one of the main constituent forms of social consciousness, which, as a rule, arises together with the emergence of statehood and political power and is the most general category that characterizes the subjective side of politics as a whole. It is noted that a military serviceman is involved in social and political activities to one degree or another. This is an important area of military service, where the process of forming the consciousness

of soldiers, especially their social and political qualities, takes place. The specifics of the transformation of the socio-political priorities of Ukrainian servicemen in the spirit of patriotism and devotion to the statist idea, who fought during the World War I as part of foreign (Austro-Hungarian, Russian) armed forces, are highlighted.

It is emphasized that significant changes in their socio-political views became the essential factor of the impact of the war on Ukrainian soldiers. The World War I of 1914–1918 was not only a global military conflict, but also a war where the mood of the army and society was no less important than the supply of ammunition or the provision of military equipment. Everything changes in a person who has received a weapon: worldview, self-esteem, attitude towards others. Weapons are power and authority, which gives self-confidence and dictates the style of behavior, creates the illusion of self-importance. War forms a special type of personality, which can be defined as the socio-political psychology of a warrior. Such changes in consciousness were a characteristic phenomenon of the soldiers' morale, their perception, emotions, and moods.

Key words: World War I, servicemen, soldier-peasant, socio-political priorities, Entente, Triple Alliance, national liberation movement.

Перша світова війна 1914–1918 рр. – жахлива катастрофа й велика трагедія для її очевидців. Мільйони українців воювали по обидва боки ворогуючих сторін – Антанти і Троїстого союзу. Як наголошує сучасний єпископ Української греко-католицької церкви Борис Гудзак для них війна стала «вододілом між світом, все більш модерним і раціональним, який вони розумом пізнавали і хибно думали, що знали, який будували чимраз автономніше від Бога, і світом, який настав після воєнного провалля та Комп'єнського перемир'я, підписаного на світанку 11 листопада 1918 року... Кожна війна представляється чорно-білою, але вона сповнена парадоксів. З Божої точки зору – це суцільний парадокс» [3].

Окремі аспекти досліджуваної теми знайшли певне відображення у вітчизняних біографічних довідниках, мемуаристиці, узагальнюючих й вузькопрофільних публікаціях з проблем історії Першої світової війни та низки подій, пов'язаних з національно-визвольною боротьбою українців у 1917–1921 рр. (В. Бережинський, В. Кучабський, М. Литвин і К. Науменко, С. Ріпецький, О. Реєнт, Л. Шанковський та ін.). Даній проблематиці присвячені окремі праці М. Герасименка, В. Голубка, О. Даценка, В. Задунайського, Л. Кривизюка, А. Лозинського, В. Сідака, О. Скляра, Я. Тинченка, Р. Тютенка, О. Фуртеса, В. Футулучука, І. Хомита та ін., де зустрічаються фрагментарні відомості про накопичений досвід бойового патріотичного виховання українців в російській і австро-угорській арміях та спеціальні дослідження, що стосуються історії українського стрілецтва у складі збройних сил Австро-Угорщини. Проте, окремого дослідження про специфіку трансформації соціально-політичних пріоритетів військовослужбовців у роки світової війни та подальших воєнних конфліктів на українських землях немає.

Враховуючи недостатність дослідження даної проблеми, у статті передбачено детальніше роз-

крити один з важливих наслідків Першої світової війни – процес трансформації соціально-політичних пріоритетів українських військовиків. Вивчення цієї проблеми, також, дає змогу переосмислити роль військовослужбовців-українців у розвитку військового руху та військового будівництва у першій половині ХХ ст.

Метою статті є висвітлення специфіки трансформації соціально-політичних пріоритетів військовослужбовців-українців в дусі патріотизму та відданості державницькій ідеї, які воювали під час Першої світової війни у складі іноземних (австро-угорських, російських) збройних сил.

Сутнісним чинником впливу світової війни на українських вояків стали значні зміни в їх соціально-політичних поглядах. Можна стверджувати, що цей глобальний конфлікт був не лише війною «гармат» але і війною, де настрої в армії та суспільстві були не менш важливі ніж, наприклад, постачання боєприпасами чи забезпечення військовою технікою. У людині, яка одержала зброю змінюється все: світовідчуття, самооцінка, ставлення до оточуючих. Зброя – це сила і влада, що дає впевненість у собі й диктує стиль поведінки, створює ілюзію власної значущості. Війна формує особливий тип особистості, який можна визначити як соціально-політичну психологію воїна. Такі зміни у свідомості були характерним явищем морального стану вояків. Їх сприйняття, емоції, настрої і відчуття були за гранню того, що ми звикли називати «нормою» [1, с. 17].

Про це свідчать деякі витяги з солдатських листів того часу: «Німець зміцнив свої позиції і сидить в окопах; справи наші непривабливі, навіть дуже погані, жах набридло так страждати і мучитися на світі; живемо на землі теж дуже погано, немає на душу смужки землі, а у поміщиків – оком не скинути, ніби тільки для них одних Бог створив землю, наш брат мужик, селянин, солдат ображений. У перемогу не потрібно вірити, всім відомо, що у нас єднання немає і думати не потрібно, що

у німця немає нічого, а нам, захисникам вітчизни, варять 3 фунти грибів на 250 осіб» [7, с. 69].

Якщо на початку війни серед багатьох солдатів переважала віра в те, що їхня загибель на полі бою буде марною і наблизить перемогу, то вже наприкінці 1914 р. почала поширюватися думка про безглуздість смерті окремого воїна. Серед офіцерів обох воюючих блоків побувала думка, що «війна остаточно втратила свою поезію», а один з солдатів писав рідним: «Коли вдома раніше жив, ні про що не сумував, пиво, горілку багато пив і махорочку палив. А тепер я на війні і живеться мені погано» [7, с. 81]. Інший учасник війни – артилерійський офіцер, згодом відомий німецький філософ Фрідріх Степун (1884–1965 рр.) писав про те, що на війні такі звичні речі як «свічка, тінь, чорнила, перо, стіл сприймаються також як в мирній обстановці квіти, вірші і музика, як провісники не нашого світу» [6, с. 172]. Отже, якщо на перших порах, військовослужбовці мали рішуче налаштування й готові були вести війну до переможного кінця, то з часом величезні втрати на фронтах поступово змінювали їх ставлення до війни. Це свідчило про важливу роль соціально-політичного чинника в поведінці військових на війні.

Коли у лютому 1917 р. в Росії було повалено самодержавство національно-визвольний рух перекинувся і на армію, де почався потужний революційний рух. На фронтах набуло масовості таке явище як братання солдатів держав, що воюють між собою, як форма протесту проти продовження війни. Найбільш поширеним братання стало на російсько-німецькому фронті. Активну участь в цих процесах взяли українці [5].

Еволюція образу війни особливо відбилась у свідомості, насамперед солдат, більшість з яких складала селянська маса. Це відбувалось під впливом накопичення реального досвіду їх участі у війні, багато в чому вона відображала ту зміну соціально-політичної та морально-психологічної ситуації, що відбувалась в країні. Так, не менш, ніж на 80% армія складалася із селян з притаманним їм особливим менталітетом, що не відповідав не тільки військовим труднощам, але й реаліям війни. Війна докорінно підривала принципи, що були підставою їх ментальності. Солдат-селянин був не просто відірваний від своєї селянської праці. Сам ритм військової справи сильно впливав на його психіку, звиклу до циклічності, розміреності всього свого трудового та особистого життя разом з поняттями корисності, предметності, визначеності. Розбіжність нового ритму його життя на війні з усталеним і звичним довоєнним станом, був важливим фактором зміни його

соціально-політичних поглядів. По суті, війна стала для нього психосоціальним дисбалансом, культурним шоком такої потужності, прикладів якого мало знала історія. Війна у свідомості солдатів стала певним рубежем у житті, після якого вони стали іншими [9, с. 121].

Акцентуючи увагу на низькому освітньому рівні солдат, вихідців з села, сучасний український вчений Ярослав Грицак вказує, що вони, у своїй більшості, не могли зрозуміти всієї глибини процесів, які відбувалися у державі. Істотно змінила і вплинула на ієрархію цінностей цих військовослужбовців їх масова мобілізація в армію та подальша участь у війні, що в значній мірі змінила їх світогляд, ставлення до своєї Батьківщини. Більшість мобілізованих на фронт селян чітко не уявляли собі, що є тою Батьківщиною, за яку вони мали у разі потреби покласти своє життя. Найчастіше вони ідентифікували себе не з певною нацією, а з тим регіоном, в якому жили перед мобілізацією (полтавці, чернігівці, катеринославці тощо). Він справедливо наголошує, що війна «націоналізувала» їх через мобілізацію в багатонаціональні та політичні за своїм складом армії. Щоденна зустріч в окопах та тиловому побуті з представниками інших національностей допомагала українським воїнам усвідомити свою етнічну самобутність. Цьому сприяли безпосередні контакти між українцями з обох сторін фронту, які зближували їх, прискорювали кристалізацію в них національної ідеї [2, с. 259].

Піднесення національної свідомості воїнів було результатом тих важливих процесів, які викликала війна. Участь у воєнних діях мільйонів українських селян, мобілізованих до російської та австро-угорської армії, істотно змінила їх. Багато українських селян, особливо наддніпрянських, йдучи в бій під заклики «За віру, царя і вітчизну!», важко уявляли собі, що є тією вітчизною, за яку їм доведеться проливати кров, а може і вмирати. На питання «хто ви?» вони відповідали «православні», «полтавці», «чернігівці» (чи якимось інакше, у залежності від регіону, де жили перед мобілізацією). Надзвичайно рідко говорили «українці», ніколи «поляки» чи «росіяни». Але потрапивши у багатонаціональні за своїм складом військові з'єднання, спілкуючись щоденно з представниками інших національностей, вони швидко усвідомлювали свою етнічну приналежність [8, с. 23].

Варто зазначити, що українці, які воювали по обидва боки фронту у складі ворогуючих армії, говорили тією ж самою мовою, співали однакові пісні й мали подібні традиції. Зокрема, є свідчення, що для «січових стрільців після боїв за Маківку великим шоком було знаходити в наплеч-

никах деяких вбитих «російських» солдатів «Кобзарі» Тараса Шевченка» [3]. Виявлення цього факту мало величезне значення для національного усвідомлення багатьох військовослужбовців. Так, після закінчення Одеської школи прапорщиків молодий офіцер, згодом відомий український драматург, представник Розстріляного Відродження Микола Куліш (1892–1937 рр.) вирушає на фронт. Пізніше він признавався, що став свідомим українцем, саме перебуваючи у 1915–1917 рр. на австрійському фронті у Галичині [4, с. 168].

Таким чином, трансформація соціально-політичних пріоритетів українських військовослужбовців в роки Першої світової війни визначає специфіку формування національної свідомості військових. Адже їхні соціально-політичні погляди – це одна з основних складових форм суспільної свідомості, яка, як правило, виникає спільно з появою державності та політичної влади і є найбільш загальною категорією, що характеризує суб'єктивну сторону соціальних відносин та політики в цілому.

Список літератури:

1. Галан В. Батерія смерти. Історичні спогади. Нью-Йорк: Вид-во «Червона Калина», 1968. 239 с.
2. Грицак Я. Українська революція, 1914–1923: нові інтерпретації. *Україна модерна*, за ред. В. Верстюка, Я. Грицака та ін. Львів: Ін-т історичних досліджень Львівського нац. ун-ту імені Івана Франка, 1999. Ч. 2–3. С. 259.
3. Гудзяк Б. Кінець Великої війни. Чи Європа і світ зробили висновки? *Історична правда*. URL: <http://www.istpravda.com.ua/columns/2018/11/11/153251/>
4. Ідзьо В. Українські Січові Стрільці – символ українського державотворення першої чверті ХХ століття. *Науковий Вісник Українського історичного Клубу*. Москва, 2010. Т. ХУІ. С. 167–170.
5. Лозинський А. Воєнні дії на території України та їх вплив на розвиток українського суспільства. URL: ubgd.lviv.ua/moodle/mod/page/view.php?
6. Олієвський О. Солдат в окопах Першої світової війни: мрії та сподівання. *Перша світова війна та проблеми державотворення у Центральній та Східній Європі*: Матеріали Міжнар. наук. конф. 29–30 жовтня 2008 р. Чернівці: ЧНУ імені Юрія Федьковича, 2009. С. 170–178.

© А. Ф. Лозинський, С. О. Лозинська, 2024.

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 07.10.2424.

Прийнято до публікації 30.10.2024.

7. Реєнт О. та ін. Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. У двох книгах. Кн. 1: Історичні нариси / Ін-т історії України НАН України. Київ: ТОВ «Видавництво КЛІО», 2014. 784 с.

8. Трубайчук А. Підсумки Першої світової війни. *Історія в школі*. 1996. № 30. С. 23.

9. Уткін О.І., Кузьмук О.І. та ін. Військове будівництво в Україні у ХХ столітті: історичний нарис, події, портрети. Київ: Видав. дім «Ін Юре», 2001. 447 с.

References:

1. Galan, V. (1968). *Bateriia smerty: (istorychni spohady)* [Battery of Death. Historical memories]. Chervona Kalyna. New-York. USA.
2. Hrytsak, Ya. (1999). “Ukrainian revolution, 1914–1923: new interpretations”. *Ukraina moderna*. Instytut istorychnykh doslidzhen Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka, vol. 2–3. p. 259.
3. Gudziak, B. (2018). “The end of Great War. Did Europe and the rest of the world make conclusions?”. *Historical truth*. URL: <http://www.istpravda.com.ua/columns/2018/11/11/153251>
4. Idzo, V. (2010). “The Ukrainian Sich Riflemen are a symbol of Ukrainian statehood in the first quarter of the 20th century”. *Naukovyi Visnyk Ukrainського Istorychnoho Klubu*, vol. 16, pp. 167–170.
5. Lozynskyyi, A. (2019). “War on the territory of Ukraine and its influence on development of Ukrainian society”. URL: ubgd.lviv.ua/moodle/mod/page/view.php?
6. Olievskyyi, O. (2009). “A soldier in the trenches of the World War I: dreams and expectations”. *Persha svitova viina ta problemy derzhavotvorennia u Tsentralnii ta Skhidnii Yevropi: materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii 29–30 zhovtnia 2008*. Chernivtsi, p. 170–178.
7. Reient, O. (Eds.). (2014). *Velyka viina 1914–1918 rr. i Ukraina. U dvokh knyhakh. Knyha 1: Istorychni narysy* [The Great War of 1914–1918 and Ukraine. In two books. Book 1: Historical Essays]. KLIIO. Kyiv. Ukraine.
8. Trubaichuk, A. (1996). “Results of the World War I”. *Istoriia v shkoli*, vol. 30, p. 23.
9. Utkin, O. I. & Kuzmuk, O. I. (Eds.). (2001). *Viskove budivnytstvo v Ukraini u XX stolitti: istorychni narys, podii, portrety* [Military construction in Ukraine in the 20th century: historical sketch, events, portraits]. InYure. Kyiv. Ukraine.

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-1-13>

А. Я. Цюприк

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2921-7778>

 tsarob@ukr.net

ПРИНЦИПИ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ ПОБУДОВИ ПРОГНОСТИЧНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ У ПІДГОТОВЦІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Характеристика основної теми. Педагогічна теорія як система педагогічних ідей, принципів, закономірностей, методів дозволяє спроектувати модель вирішення проблем для істотного підвищення ефективності функціонування та розвитку інноваційної педагогічної системи. *Проблема.* Педагогічна прогностика досліджує закономірності виникнення, становлення та розвитку педагогічних теорій, а також принципи, методи та умови, що сприяють ефективності педагогічного прогнозування у розвитку відповідних педагогічних теорій. *Мета* статті – обґрунтувати найбільш суттєві принципи та закономірності педагогічної прогностики як методології професійної підготовки соціальних працівників. *Узагальнені результати.* У статті обґрунтовано принципи побудови прогностичної педагогічної теорії у підготовці соціальних працівників (історичних аналогій, який базується на ідеї розуміння функціонування системи у її розвитку; історичного та логічного, який полягає в постановці та вирішенні проблем розвитку нових педагогічних теорій з урахуванням зробленого у минулому і побудові логічної перспективи для дослідження в майбутньому; системності, який дозволяє досліджувати об'єкт як цілісну систему, виявити її ключові елементи, їх взаємозв'язки, функції; багатомірності, який може бути успішно застосований у дослідженні проблем педагогічної прогностики; глобальної дивергенції як шляхів розвитку та управління якістю освітніх систем, що проявляється та реалізується через розширення форм навчання). Виявлено закономірності, які є базовими для підготовки майбутніх соціальних працівників: циклічності розвитку педагогічних теорій, коли реально процес поширення та практичного застосування теорії педагогами-практиками відбувається дещо інакше; соціально-культурологічна та технологічна сумісність у розвитку педагогічних теорій, коли ефективність та гарантованість якості освіти є тим вищою, чим більш цілеспрямовано та системно ураховані природні, соціальні, культурологічні, технологічні фактори та бар'єри у розвитку відповідної педагогічної теорії; полісуб'єктності розвитку педагогічних теорій, який вимагає, щоб у процесі нововведень в освіті враховувалися цінності змісту цих нововведень з позиції студентів та педагогів, а також усіх зацікавлених суб'єктів. Встановлено, що подальший виклад ідей та принципів педагогічної прогностики вимагає обґрунтування глобалізаційного підходу як стратегічно важливого принципу у розвитку педагогічних теорій та удосконалення якості сучасних освітніх систем.

Ключові слова: принципи, закономірності, побудова, прогностика, педагогічна теорія, підготовка, соціальні працівники.

А. Я. Тсиуприк

Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

PRINCIPLES AND REGULATIONS OF BUILDING A PROGNOSTIC PEDAGOGICAL THEORY IN THE TRAINING OF SOCIAL WORKERS

Characteristic the main topic. Pedagogical theory as a system of pedagogical ideas, principles, regularities, and methods allows designing a problem-solving model for significantly increasing the effectiveness of the functioning and development of an innovative pedagogical system. *The problem.* Pedagogical

forecasting examines the regularities of the emergence, formation and development of pedagogical theories, as well as principles, methods and conditions that contribute to the effectiveness of pedagogical forecasting in the development of relevant pedagogical theories. *Goal* articles – to substantiate the most essential principles and regularities of pedagogical prognostication as a methodology of professional training of social workers employees *Generalized results*. The article substantiates the principles of building a prognostic pedagogical theory in the training of social workers (historical analogies, which is based on the idea of understanding the functioning of the system in its development; historical and logical, which consists in setting and solving problems of the development of new pedagogical theories taking into account what has been done in the past and building a logical perspective for research in the future; systematicity, which allows to study the object as a whole system, to identify its key elements, their relationships, functions; multidimensionality, which can be successfully applied in the study of pedagogical forecasting problems; global divergence as ways of development and management of the quality of educational systems, which is manifested and implemented through the expansion of forms of education). The regularities that are basic for the training of future social workers have been revealed: the cyclical nature of the development of pedagogical theories, when in reality the process of dissemination and practical application of the theory by pedagogues-practitioners is somewhat different; socio-cultural and technological compatibility in the development of pedagogical theories, when the efficiency and quality assurance of education is higher, the more purposefully and systematically natural, social, cultural, technological factors and barriers in the development of the relevant pedagogical theory are taken into account; polysubjectivity of the development of pedagogic theories, which requires that in the process of innovations in education, the values of the content of these innovations are taken into account from the standpoint of students and teachers, as well as all interested subjects. It has been established that the further presentation of the ideas and principles of pedagogical prognostication requires substantiating the globalization approach as a strategically important principle in the development of pedagogical theories and improving the quality of modern educational systems.

Key words: principles, regularities, construction, prognosis, pedagogical theory, training, social workers.

Постановка проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями. Педагогічна теорія як система педагогічних ідей, принципів, закономірностей, методів дозволяє спроектувати модель вирішення проблем для істотного підвищення ефективності функціонування та розвитку інноваційної педагогічної системи. У окремі періоди акцентувалася увага то на процесі навчання, то на вихованні чи розвитку. Нині актуальною є соціалізація особистості, а також процеси її саморозвитку та самовиховання. Роль і значення принципів і закономірностей у розвитку науки, зокрема педагогіки, важко переоцінити, оскільки власне сенс отримання нового педагогічного знання передбачає пошук та обґрунтування щораз нових принципів і закономірностей. Педагогічна прогностика – наука про закономірності виникнення, становлення та розвитку педагогічних теорій, а також принципи, методи та умови, що сприяють ефективності педагогічного прогнозування у розвитку відповідних педагогічних теорій. Педагогічну прогностику можна розглядати як науку і навчальний предмет, оскільки вона є частиною загальної педагогіки, а її основними поняттями є такі як освіта, виховання, розвиток, саморозвиток, педагогічна теорія та інші запозичені із поняттєвого апарату педагогічної науки. Нині накопичилося наукове знання та розуміння, що доцільно виділити із загальної педагогіки та сформулювати як відносно самостійну галузь наукового знання педагогічну прогностику. Розро-

блення актуальних проблем педагогіки, зокрема проблематики педагогічної прогностики, вимагає відбору та творчого застосування найрізноманітніших принципів та методів педагогічного дослідження, як принцип єдності історичного та логічного, принцип системності, принцип єдності теорії та практики, та інші.

Якщо спиратися на системно-цільовий, системно-структурний та системно-функціональний підходи, то вдається здійснити багатовимірний аналіз та відповідно підхід до розробки та дослідження проблем педагогічної прогностики. При цьому виявляються цілі педагогічної прогностики, які полягають у тому, щоб досліджувати, обґрунтувати та сформулювати базові закономірності, принципи, методи та умови виникнення, становлення та розвитку педагогічних теорій (концепцій). У визначенні об'єкта дослідження педагогічної прогностики, на відміну від думки, що розвиток науки, її базових закономірностей відбувається не випадково, а цілком закономірно, точніше було б сказати, що навіть випадковості відбуваються цілком закономірно, але саме цей процес і результат виникнення та розвитку педагогічних теорій і має стати об'єктом педагогічної прогностики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми. Актуалізація педагогічних проблем та ідей, а також найбільш ймовірних моделей розвитку освітньо-виховних систем, заснованих на закономірностях педагогічної про-

гностики, на наш погляд, дозволяє здійснювати педагогічні прогнози здебільшого на середньострокову перспективу – до 10 років. Стосовно далекої перспективи, то вплив на освіту та виховання людини XXI століття глобальних економічних, політичних, соціокультурних, науково-технічних та інших процесів настільки великий, що ймовірність прогнозування розвитку педагогічних теорій на довгострокову перспективу вимагатиме застосування дуже складних модельно-інформаційних досліджень.

Зміна рис особистості майбутнього соціального педагога «пов'язана з необхідністю здійснювати власний особистісний і професійний розвиток, усвідомлювати цінності та ідеї здорового людського суспільства, забезпечувати ефективне управління виховним середовищем, брати активну участь у житті місцевої громади і суспільства, вміти пов'язувати соціально-педагогічні програми з потребами суспільства та ін., тобто володіння професійно-педагогічною культурою» [2, с. 8]. За таких умов особлива роль належить «соціальним педагогам, адже це педагогічні працівники, діяльність яких спрямована на сприяння створенню умов для соціального та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, охорони психічного здоров'я, надання соціально-педагогічної підтримки всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань системи освіти. В умовах цифровізації освіти робота соціального педагога набуває нових форм завдяки використанню цифрових технологій у професійній діяльності, що потребує переосмислення процесів підготовки та підвищення кваліфікації відповідних фахівців» [1, с. 3].

Соціальний працівник характеризується «не лише як особа із сукупністю спеціальних знань, умінь, навичок, цінностей і відношення до професійної діяльності (які формуються в процесі професійної соціологізації), але і як професіонал (який володіє специфічним видом службової діяльності, який спрямований на підтримання порядку в соціумі та захист прав людини). Професійні характеристики соціального працівника містять: високий рівень готовності до роботи, прагнення до подальшого самовдосконалення, зосередженість на справі, вимоги до себе і до колег, критичне і непримириме відношення до всього, що заважає роботі, добровільне самообмеження в способі життя, звуження кола спілкування» [6, с. 167].

Досліджувалися такі питання як функціонально-компетентнісний підхід до підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи [3], критерії, показники та рівні сформованості готов-

ності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії [4], формування професійної компетентності соціального працівника в умовах вищого навчального закладу [5] та ін. Водночас, проблема теоретико-методичного забезпечення підготовки майбутніх соціальних працівників не була спеціального дослідження, що зумовило вибір тематики даного дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження – обґрунтувати найбільш суттєві принципи та закономірності педагогічної прогностики як методології професійної підготовки соціальних працівників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Предметом дослідження в галузі педагогічної прогностики є закономірності виникнення та розвитку педагогічних теорій, а також принципи, методи та умови, що сприяють підвищенню ефективності вирішення прогностичних завдань та проблем. Якщо виходити з того, що час повного циклу розвитку будь-якої педагогічної теорії, за нашими розрахунками, укладається в інтервал 20–30 років, цей час відповідає життєвому циклу певної теорії. Відповідно до цього інтервал часу до 5 років визначають як короткостроковий прогноз, від 5 до 10 років як середньостроковий, а від 10 до 20 і більше років як довгостроковий прогноз.

В процесі розроблення проблематики педагогічної прогностики слід перш за все шукати відповіді на запитання: чому і як виникають педагогічні концепції, які є інваріантні закони, принципи, умови зародження та розвитку, на перший погляд, різних за своєю суттю та змістом педагогічних теорій. Зокрема, важливо зрозуміти, описати, пояснити та спрогнозувати генезу педагогічних концепцій, виявити інваріантні механізми їх виникнення та розвитку.

Принцип історичних аналогій. При використанні цього методу в педагогічній прогностиці як основа береться якась раніше розроблена педагогічна концепція, вивчається процес її становлення та розвитку, а далі, на підставі етапів, умов, факторів та бар'єрів розвитку цієї історично відомої та добре описаної концепції за аналогією вибудовуються прогнози розвитку нової, щойно зароджується педагогічної концепції. Метод історичних аналогій базується на ідеї про те, щоб зрозуміти розвиток будь-якої системи, що знаходиться на початковій стадії розвитку, необхідно зрозуміти функціонування аналогічної системи у її розвиненому вигляді. Для розвитку педагогічної прогностики велику роль можуть відіграти і евристичні методи генерування нових ідей: метод мозкового штурму, метод синектики, метод емпатії, метод евристичних питань, метод випадкових асоціацій та інші.

Сутність *принципу історичного та логічного* полягає в тому, що при постановці та вирішенні проблем розвитку нових педагогічних теорій педагог-дослідник повинен співвідносити та враховувати те, що з цієї проблеми вже зроблено в минулому і вибудувати логічну перспективу для дослідження на найближчу перспективу в майбутньому.

Принцип системності дозволяє досліджувати об'єкт як цілісну систему, виявити ключові елементи цієї системи, їх взаємозв'язки, функції тощо. З принципом системності тісно пов'язаний *принцип багатомірності*, який може бути успішно застосований у дослідженні проблем педагогічної прогностики. Принцип багатомірності – методологічний принцип, відповідно до якого від педагога-дослідника вимагається розгляд досліджуваної проблеми, наскільки це можливо, багатомірно, з урахуванням наукового знання суміжних наук, з урахуванням можливостей поліпарадигмального підходу. Сучасному педагогу-досліднику слід активно розвивати багатовимірне мислення, яке дозволить йому уникнути багатьох помилок, оскільки істина і навіть число істин часто залежить як від аспектності, так і від суб'єктності пізнання. Істина багатоліка: її змістовне наповнення залежить від суб'єкта пізнання, від особливостей наукового стилю, рівня пізнання, його інструментальних можливостей, включаючи здібності до наукової рефлексії.

Водночас, є вагомими підстави стверджувати: у розвитку освітніх систем ми маємо спиратися на принцип глобальної конвергенції освітніх структур. Дивергенція стосовно таких систем дає вагомими підстави стверджувати доцільність спиратися на *принцип глобальної дивергенції* – розвитку та управління якістю освітніх систем. Дивергенція проявляється та реалізується через розширення форм навчання. Яскравим прикладом є активний розвиток дистанційного навчання і навіть створення віртуальних університетів. З іншого боку дивергенція проявляється та реалізується через децентралізацію управління освітою. Прикладом цього є поява численних філій великих ЗВО та університетів.

Насамкінець, дивергенція проявляється через розширення можливостей вибору індивідуальної траєкторії навчання у ЗВО. Дедалі більше курсів та спецкурсів здобувачі вивчають з урахуванням вільного вибору. А це створює передумови для більш високої мотивації навчання, та підвищення якості сучасної освіти. Вище сформульовані і коротко розкриті принципи представляють далеко не повний їх перелік.

Не менш важливу роль і педагогічній прогностиці відіграють базові закономірності. У сучас-

ній філософії закон – це внутрішній зв'язок та взаємозумовленість явищ, не всякий зв'язок явищ та процесів є закон. Для закономірності характерна саме суттєва, стійка, повторювана, внутрішньо властива явищам зв'язок та взаємна обумовленість. При цьому важливо підкреслити, що завдяки пізнанню закономірностей розкриваються зв'язки, які описують явище цілісно. Для закономірностей педагогічних систем характерно те, що вони є продуктом його внутрішньої самоорганізації.

Розглянемо детальніше закономірності, які є базовими для підготовки майбутніх соціальних працівників.

Циклічність розвитку педагогічних теорій. Суть закономірності циклічності у розвитку педагогічних теорій проявляється і реалізується у двох закономірностях, що постійно повторюються. Відповідно до закономірності життєвого циклу розвитку педагогічної теорії, її автори спочатку переконані у винятковій ефективності, науковій та практичній значущості педагогічних ідей, що розробляється ними для теорії, методики та технології освіти. Проте реально процес поширення та практичного застосування теорії педагогами-практиками йде, переважно, дещо інакше. На початку впровадження теорії, педагоги-практики нові ідеї на початкових стадіях розвитку теорії не вважають новими. Далі вони починають міркувати та стверджують, що дана теорія занадто складна для її практичного застосування. Коли ж настає етап масового застосування методики та її доведення до рівня педагогічної технології, то виявляються як безсумнівні її переваги, так і типові недоліки, а також зазначається, що ця теорія не універсальна, а має цілком конкретні межі застосування. Цілком природно, що згідно із законом життєвого циклу педагогічної теорії настає момент, коли теорія стає само собою зрозумілою звичною справою.

Соціально-культурологічна та технологічна сумісність у розвитку педагогічних теорій. Аналізуючи і порівнюючи, коли, за яких умов і з якою метою розроблялися педагогічні теорії, неминуче виникає думка про те, що жодна з раніше розроблених в освітній діяльності теорій не виникала випадково. Виникнення та розвиток педагогічних теорій прямо чи опосередковано детерміновано та обумовлено природними, соціальними, культурологічними та технологічними чинниками. Чим більш цілеспрямовано та змістовно реалізовані принципи у педагогічних теоріях та у педагогічній практиці, тим більшої ефективним є реальний навчально-виховний процес.

Роль і значення технологічних чинників та бар'єрів у розвитку сучасних педагогічних теорій полягає у тому, що ступінь ефективності та гарантованості якості освіти та виховання безпосередньо корелюють з тим, наскільки автори педагогічних інновацій спираються на нові досягнення науки та техніки. Важко уявити модернізацію сучасного навчання та виховання без комп'ютерної техніки, інформаційно-технологічної підтримки, активного застосування інтернет-технологій, які з кожним днем удосконалюються, створюються центри дистанційної освіти, та навіть, віртуальні університети.

Тому ефективність та гарантованість якості освіти та виховання буде тим вищою, чим більш цілеспрямовано та системно будуть враховані природні, соціальні, культурологічні, технологічні фактори та бар'єри у розвитку відповідної педагогічної теорії. Закономірність самоактуалізації та ускладнення завдань та проблем виступає як необхідна умова творчого саморозвитку та підвищення конкурентоспроможності особистості.

Полісуб'єктність розвитку педагогічних теорій. Закономірність і відповідний принцип полісуб'єктності вимагає, щоб у процесі будь-яких нововведень в освітньо-виховній діяльності враховувалися не лише цілі, цінності змісту цих нововведень з позиції студентів та педагогів, але й з огляду на думку всіх зацікавлених суб'єктів. У зв'язку з практичною реалізацією закономірності та відповідного йому принципу полісуб'єктності особливо складно знайти необхідний консенсус думок, коли розробляються та впроваджуються нові педагогічні теорії і необхідно врахувати позиції не лише педагогів, а й діячів науки і культури, політиків, представників різних релігійних конфесій тощо.

Розмірковуючи про пріоритетні педагогічні стратегії XXI століття, ми їх вибудовуємо на цілком конкретних концептуальних ідеях і принципах, які якщо й не отримали загального визнання та практичного застосування, то тільки тому, що консерватизм та інертність педагогічного мислення найчастіше ведуть до загальноприйнятих педагогічних підходів та стереотипів. Щоб розбудувати стратегічно значущі можливості розвитку та саморозвитку педагогічних систем, необхідно вийти за межі власне педагогіки та на стику педагогіки та низки інших наук, що зароджуються, побачити та осмислити принципово нові підходи, пріоритетні педагогічні стратегії для XXI століття.

Висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. На наш погляд, *подальший виклад ідей та принципів педагогічної*

прогностики вимагає обґрунтування глобалізаційного підходу як стратегічно важливого принципу у розвитку педагогічних теорій та удосконалення якості сучасних освітньо-виховних систем.

Список літератури:

1. Власій О., Дудка О., Іваночко Н. Формування цифрової компетентності соціального педагога як шлях до професійного росту. *Освітологічний дискурс*. 2021. № 2 (33). С. 185–201.
2. Гомонюк О. М. *Теоретичні та методичні основи формування професійно-педагогічної культури майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах*: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 Вінницький держ. пед. ун-т імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2012. 595 с.
3. Корнєшук В. Функціонально-компетентнісний підхід до магістерської підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2019. № 3 (66). С. 120–126.
4. Михнюк С. Критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії. *Social Work and Education*. 2021. Vol. 8. No. 1. PP. 66–76.
5. Садовська Е., Ярошенко А. Формування професійної компетентності соціального працівника в умовах вищого навчального закладу: монографія. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. 113 с.
6. Ященко Е., Грейцар М. Сутність професійної компетентності соціального працівника і професійна культура особистості. *ЗУНУ*. 2021. С. 165–168.

References:

1. Vlasii, O., Dudka O., & Ivanochko, N. (2021). Formuvannia tsyfrovoi kompetentnosti sotsialnoho pedahoha yak shliakh do profesiynoho rostu [Formation of digital competence of a social pedagogues as a way to professional growth]. *Osvitohichnyi dyskurs – Educational discourse*, 2 (33), 185–201. [in Ukrainian].
2. Homoniuk, O. M. (2012). *Teoretychni ta metodychni osnovy formuvannia profesiino-pedahohichnoi kultury maibutnikh sotsialnykh pedahohiv u vyshchyykh navchalnykh zakladakh*: [Theoretical and methodological foundations of the formation of the future social pedagogues' professional and pedagogical culture of in higher educational institutions] dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.04. Vinnytskyi derzh. ped. un-t imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Vinnytsia. 595 s. [In Ukrainian].
3. Korneshchuk, V. (2019). *Funktsionalno-kompetentnisnyi pidkhid do mahisterskoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv iz sotsialnoi roboty*. [A functional-competency approach to master's training of future specialists in social work] *Naukovyi visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho. Pedahohichni nauky*. № 3 (66). S. 120–126. [In Ukrainian].
4. Mykhniuk, S. (2021). *Kryterii, pokaznyky ta rivni sformovanosti hotovnosti maibutnikh sotsialnykh*

pratsivnykiv do pedahohichnoi vzaiemodii. [Future social workers and the criteria, indicators and levels of their readiness for pedagogical interaction]. *Social Work and Education*. Vol. 8. No. 1. PP. 66–76. [In Ukrainian]

5. Sadovska, E., & Yaroshenko, A. (2018). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti sotsialnoho pratsivnyka v umovakh vyshchoho navchalnoho zakladu [Formation of a social worker's professional

competence in higher educational institution] : monohrafiia. Kyiv: NPU imeni M.P. Drahomanova. 113 s. [In Ukrainian].

6. Iashchenko, E., & Hreitsar, M. (2021). Sutnist profesiinoi kompetentnosti sotsialnoho pratsivnyka i profesiina kultura osobystosti. [The essence of a social worker's professional competence and the professional culture of an individual]. ZUNU. S. 165–168. [In Ukrainian].

© А. Я. Цюприк, 2024.

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 30.09.2024.

Прийнято до публікації 01.11.2024.